



TURUN
YLIOPISTO

KUKA SINÄ ON?

Tutkimus yksikön 2. persoonan käytöstä
ja käytön variaatiosta suomenkielisissä
arkikeskusteluissa

Karita Suomalainen

KUKA *SINÄ* ON?

Tutkimus yksikön 2. persoonan käytöstä ja käytön variaatiosta suomenkielisissä arkikeskusteluissa

Karita Suomalainen

Turun yliopisto

Humanistinen tiedekunta
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus
Tohtoriohjelma Utuling

Työn ohjaaja

Marja-Liisa Helasvuo
Turun yliopisto

Tarkastajat

Hanna Lappalainen
Helsingin yliopisto

Mirka Rauniomaa
Oulun yliopisto

Vastaväittäjä

Hanna Lappalainen
Helsingin yliopisto

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

ISBN 978-951-29-8237-0 (Painettu)
ISBN 978-951-29-8238-7 (PDF)
ISSN 0082-6995 (Painettu)
ISSN 2343-3205 (Sähköinen)
Painosalama Oy, Turku, Suomi 2020

TURUN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus

KARITA SUOMALAINEN: Kuka *sinä* on? Tutkimus yksikön 2. persoonan

käytöstä ja käytön variaatiosta suomenkielisissä arkikeskusteluissa

Väitöskirja, xiv + 70 sivua, 118 liitesivua

Tohtoriohjelma Utuling

marraskuu 2020

TIIVISTELMÄ

Yksikön toisen persoonan muotoja käytetään tyypillisesti viittaamaan vastaanottajaan, mutta muunlaistakin käyttöä on. Tässä väitöskirjassa huomion kohteena on se, millaisia erilaisia käyttötapoja yksikön 2. persoonan muodoilla on suomenkielisissä arkikeskusteluissa, miten käyttötavat eroavat toisistaan ja kuinka ne vaikuttavat meneillään olevaan vuorovaikutukseen. Tutkimuksen aineisto on peräisin Turun yliopiston ”Suomenkielisten arkikeskustelujen morfosyntaktinen tietokanta Arkisyn” -hankkeen arkikeskusteluaineistosta, jonka yhteenlaskettu kesto on noin 30 tuntia. Tutkimuksen teoreettis-metodologiset lähtökohdat ovat vuorovaikutuslingvistikassa, keskustelunanalyysissa ja dialogistisessa kielitieteessä. Tutkimusote on ensisijaisesti laadullinen, mutta osatutkimuksissa hyödynnetään myös määrällisiä menetelmiä.

Yksikön 2. persoonaa voidaan suomessa ilmaista verbimuodoilla, omistusliitteellä tai pronominilla *sinä* ja sen puhekielisillä varianteilla. Tutkimukseni osoittaa, että vastaanottajaan viittaavan ja häntä puhuttelevan käytön lisäksi yksikön 2. persoonaa on myös mahdollista käyttää viittaussuhteiltaan avoimesti eli siten, että sillä ei viitata ainoastaan vuorovaikutuksen välittömään toiseen osapuoleen, vaan sitä käytetään luomaan laajempi, useamman keskustelun osanottajan kattava viittaus tai kuvaamaan yleisiä asiaintiloja. Lisäksi yksikön 2. persoona voi kiteytyä tiettyihin, osin partikkelistuneisiin ilmauksiin (esim. *tietsä*). Toisaalta yksikön 2. persoonan ilmaus voi olla myös monitulkintainen siten, että ilmausta on mahdollista tulkita samanaikaisesti useallakin eri tavalla.

Yksittäisen yksikön 2. persoonan esiintymän luokittelu käyttötavan mukaan perustuu tutkimuksessa kontekstuaalisiin tekijöihin: meneillään olevaan vuorovaikutukselliseen toimintaan ja yksikön 2. persoonan esiintymän sisältävän vuoron sijoittumiseen tähän toimintajaksoon, yksikön 2. persoonan ilmauksen sisältävän vuoron kielelliseen rakenteeseen ja rakenteen tuottamiseen liittyviin prosodisiin ja kehollisiin vihjeisiin sekä yksikön 2. persoonan ilmauksen sisältävää vuoroa seuraaviin responsseihin. Tutkimus osoittaa, että erityisesti toiminnallinen konteksti on keskeisessä asemassa eroteltaessa erityyppisiä käyttäjiä toisistaan.

Tutkimuksessa paljastuu, että yksikön 2. persoonaa voidaan käyttää vastaanottajaan viittaamiseen ja hänen puhutteluunsa, mutta myös kuvaamaan henkilökohtaisia ja subjektiivisia tapahtumia ja ajatuksia tai jakamaan yhteiseksi oletettuja, muiden potentiaalisesti tunnistettavissa olevia kokemuksia. Tutkimuksessa esitetty keskei-

nen havainto on, että yksikön 2. persoona kantaa kaikissa käytöissään mukanaan implikaatiota *vastaanottajuudesta* ja näin luo dialogisen, vuorovaikutteisen paikan esiintymisympäristöönsä. Yksikön 2. persoonan avulla äänessäolija voi muuttaa puhe-tilanteen osallistumiskehikkoa ja osallistaa muita osanottajia eri tavoin. Tutkimuksen aineistossa yksikön 2. persoonan ilmausten käyttö onkin erityisen yleistä konteksteissa, joissa osanottajat tekevät omaa toimintaansa muille ymmärrettäväksi vuorovaikutuksen kulussa.

Tutkimuksen tulokset yksikön 2. persoonan käytön variaatiosta täydentävät aiempaa kuvaa persoona- ja demonstratiivimuotojen käytöstä ja henkilöön viittamisen keinoista suomenkielisissä arkikeskusteluissa. Lisäksi tutkimus osallistuu vuorovaikutuksen tutkimuksen parissa käytyyn keskusteluun inhimillisen toiminnan dialogisuudesta sekä kielen ja kielellisten rakenteiden roolista intersubjektiivisuuden välittäjänä.

ASIASANAT: arkikeskustelu, dialogismi, keskusteluanalyysi, persoonaviittaukset, suomen kieli, vastaanottajuus, vuorovaikutuslingvistiikka, yksikön 2. persoona

UNIVERSITY OF TURKU

Faculty of Humanities

School of Languages and Translation Studies

Finnish and Finno-Ugric Languages

KARITA SUOMALAINEN: Who is 'you'? On the use of the second person singular in Finnish everyday conversations

Doctoral Dissertation, xiv + 70 pp., 118 pp. appendices

Doctoral Programme Utuling

November 2020

ABSTRACT

This dissertation examines the second person singular, focusing on the variation of its use in Finnish everyday conversations. In what ways are the second person singular forms employed in turns-at-talk, and how do they affect the ongoing interaction and the participation framework of the speech situation? The data come from the Arkisyn corpus, a morphosyntactically annotated database of conversational Finnish that includes data from approximately 30 hours of conversation. The theoretical and methodological approach is anchored in interactional linguistics, conversation analysis, and dialogism. The study is primarily qualitative but combines that approach with quantitative methods.

In Finnish, the second person singular can be expressed through the second person pronoun, verbal person marking, or the possessive suffix, forms that are often used to refer to the addressee. This dissertation shows, however, that second person singular forms can also be used in fixed expressions (e.g., *tietsä* '(do) you know') or to create open reference, so that they do not refer exclusively to the addressee, but rather describe interpersonal or generic experiences or states of affairs. These forms may also be ambiguous in that, in their immediate context of use, multiple interpretations of the meaning of the second person singular form are simultaneously possible.

The categorization of different usages of the second person singular forms in the data is based on contextual features, including the sequential positioning of the second person singular expression, the composition of the turn containing the expression, and the prosodic and bodily cues related to the composition as well as on the responses that follow the turn containing the expression. The study shows that it is crucial to take the social activity into account when distinguishing and categorizing the different usages of the second person singular forms.

The study reveals that, in addition to referring to and addressing the recipient, the second person singular forms can be employed to describe personal and subjective thoughts or events as well as to share potentially mutual experiences that the speaker expects to be recognizable by the other participants. This dissertation's central finding is that, in all its usages, the second person singular form is an index of *recipience*, creating a dialogic and interactional space in its context of use. With the help of the second person singular, the current speaker may change the participation framework of the speech situation and recruit the other conversational par-

ticipants to engage in the interaction in various ways. Moreover, the study shows that the second person singular forms are commonly used in contexts in which the participants make their own action understandable to others in the course of the interaction.

These results regarding the variation in the use of the second person singular forms complement earlier research on personal reference in Finnish everyday conversation. Furthermore, the study contributes to the discussion of the dialogicality of human interaction and shows that grammatical forms play an important role in creating intersubjectivity among participants.

KEYWORDS: conversation analysis, dialogism, everyday conversation, Finnish, interactional linguistics, person reference, reciprocity, second person singular

Alkusanat

Väitöskirjassani pohdin sitä, kuinka vuorovaikutuksen osanottajat ovat aina sidoksissa toisiinsa ja miten yksilöllisetkin näkökulmat täydentyvät dialogissa muiden kanssa. Myös tämän väitöskirjan synnyssä sekä siinä esitettyjen ajatusten muotoutumisessa minua ympäröineet ihmiset ovat olleet tärkeässä asemassa. Olen keskustellut työstäni monessa eri yhteydessä, ja haluankin aluksi kiittää yhteisesti kaikkia heitä, jotka ovat vuosien varrella jakaneet ajatuksiaan kanssani.

Suurimman kiitoksen työni valmistumisesta ansaitsee ohjaajani Marja-Liisa Helasvuo, jonka kanssa on ollut innostavaa, opettavaista ja turvallista tehdä väitöskirjaa. Olen aina voinut luottaa siihen, että Marja-Liisalla on aikaa kuunnella minua ja että saan häneltä asiantuntevia, täsmällisiä ja kannustavia kommentteja tutkimukseeni. Ohjaustuokiomme ovat olleet antoisia ja opettaneet minulle paljon paitsi tutkimuksen tekemisestä myös akateemisessa maailmassa toimimisesta ja elämästä yleisemminkin. Marja-Liisan ohjauksessa olen saanut kasvaa tutkijana ja löytää rauhassa oman ääneni. Marja-Liisalla on ollut merkittävä rooli myös siinä, että työni on valmistunut jokseenkin järkevässä aikataulussa: oman mieleni toisinaan valtaavan kaaoksen keskellä Marja-Liisa on lempeästi ohjannut minua etenemään, aina askel kerrallaan.

Loppuvaiheessa väitöskirjatutkimukseni valmistumiseen ovat vaikuttaneet dosentit Hanna Lappalainen ja Mirka Rauniomaa, joita kiitän toimimisesta työni esitarkastajina. Tarkkanäköiset kommenttini auttoivat minua hahmottamaan tutkimukseni asemaa entistä paremmin ja ohjasivat minua syventymään sellaisiin näkökulmiin, jotka osoittautuvat tulosteni kannalta merkittäviksi. Hannalle kiitos myös suostumisesta vastaväittäjäkseni. Artikkelimuotoisen väitöskirjan kirjoittajana olen lisäksi saanut arvokkaita kommentteja osatutkimusten pohjalta kirjoitettujen artikkeleiden nimettömiltä arvioijilta – kiitos myös heille! Tutkimukseni puutteista vastuu on tietenkin yksin minun.

Ennen väitöskirjatutkimukseni aloittamista valmistuin maisteriksi Helsingin yliopistosta. Kipinä kielen, vuorovaikutuksen ja inhimillisen toiminnan tarkasteluun syntyi jo varhain perustutkintoni aikana, ja haluankin kiittää minua Helsingissä opettaneita tutkijoita, lehtoreita ja professoreita kiinnostavista luennoista ja kurssitöihin saamistani kommentteista. Erityiset kiitokset kuuluvat kandiohjaajalleni Laura

Visapäälle ja pro gradu -tutkielmani ohjaajalle Ritva Laurylle. Lauran kandi-seminaarissa ja -ohjauksessa syntyneistä ajatuksista monet ovat edelleen väitöskirjassanikin läsnä; kiitos Laura, että näytit, kuinka inspiroivaa tutkimuksen tekeminen voi olla! Ritva taas on ensimmäinen, jolle olen puhunut haaveistani kirjoittaa väitöskirja, ja häntä saan kiittää siitä, että lähdin tutkijan uralle. Ritvan graduohjauksessa ja myöhemmin tutkimusavustajana hänen vetämässään Kielen ja vuorovaikutuksen yksiköt -projektissa opin paljon siitä, mitä kaikkea tutkimuksen tekemiseen kuuluu, mutta myös siitä, kuinka hauskaa tutkimuksenteko yhdessä muiden kanssa on! Kiitän Ritvaa myös niistä lukuisista kommenteista, joita olen saanut tutkimussuunnitelmiini ja esitelmiini vuosien varrella.

Aloitin väitöskirjatutkimukseni tammikuussa 2016 Turun yliopiston suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppiaineessa. Uuteen työyhteisöön tuleminen ei välttämättä ole helppoa, mutta Turussa minut on otettu vastaan sellaisella lämmöllä, jota en uskaltanut toivoakaan. Mukavan ja inspiroivan työilmapiirin luomisesta ja työtoveruudesta haluan kiittää koko oppiainemme väkeä! Professori Tuomas Huuoma kiitän vielä erikseen seminaarien ja akateemisen hauskanpidon järjestämisestä. Vertaistuesta erityiskiitoksen ansaitsee jatko-opiskelijoidemme yhteisö Viskuri, joka on kollektiivisesti tsempannut minua väitöskirjani eri vaiheissa ja jonka monet jäsenet ovat väitöskirjavuosieni aikana muuttuneet kollegoista läheisiksi ystäviksi. Tutkimustani alusta loppuun saakka ovat seuranneet Harri, Jenny, Katri, Krista, Kukkis ja Lotta – kiitos kaikista yhteisistä hetkistä niin Hämpillä kuin muuallakin! Lotalle (sekä Myrskylle ja Marskille) erityiskiitos myös kodin jakamisesta Helsingin ja Turun välillä ravaaminani vuosina.

Olen saanut tehdä väitöskirjaani osana Arkisyn-hanketta, ja haluan kiittää kaikkia hankkeen eri vaiheissa mukana olleita: olen nauttinut Arkisynin tiiviissä tutkimusyhteisössä mukana olemisesta. Haluan kiittää erityisesti Nobua ainaisesta avusta (velkakirjettä odotellessa!) ja Mikaelia tutkimusyhteistyöstä, kirjoittajakaveruudesta ja siitä kärsivällisyydestä, jolla hän on selvittänyt minulle kvantitatiivisten menetelmien periaatteita. Arkisyn-hankkeessa olen myös saanut mahdollisuuden tehdä tutkimusta kokopäiväisesti, mistä on kiittäminen Koneen Säätiön myöntämää tutkimusrahoitusta. Väitöskirjani viimeistelyn rahoittamisesta kiitos kuuluu puolestaan Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitoksen tohtoriohjelma Utulingille.

Arvokasta tukea olen saanut myös omaa oppiainettani laajemmasta akateemisesta tutkimusyhteisöstä. Kahviseminaarilaisille kiitos herkullisista kielitieteellisistä ja ravitsemuksellisista antimista! Osin kahviseminaarin kautta olen myös päässyt tutustumaan Millaan, jota kiitän monenlaisesta yhteistyöstä ja antoisista keskusteluista. Tutkimusmaailmaan ja sen ulkopuolelle sijoittuvasta vuosien ystävyyydestä haluan kiittää Gaïdigia, jonka toi elämäni aikanaan suomen ”vapaa” sanajärjestys. Kollegiaalista tukea ja käytännön vinkkejä elämään Turussa olen saanut Lauralta ja Lasselta – kiitos teille ja lämpimät terveiset Tukholmaan!

Väitöskirjatyöskentelyni aikana minulle on myös tarjoutunut arvokkaita yhteistyömahdollisuuksia, joista olen kiitollinen. Erityisen antoisa on ollut *se että* -projekti Ritvan ja Anna Vatasen kanssa. Annaa kiitän lämpimästi myös hänen tuestaan, neuvoistaan ja hauskasta seurastaan niin tutkimusmaailmassa kuin sen ulkopuolellakin! Viimeaikainen yhteistyö Simo Määttä ja Ulla Tuomarlan kanssa taas on opettanut minulle paljon siitä, kuinka kielioffin tutkija voi osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun – kiitos, että pyysitte minut mukaan Simo ja Ulla!

Olen tehnyt väitöskirjaani aikana, jolloin konferensseihin paikan päälle matkustaminen on ollut mahdollista. Lukuisat kansalliset ja kansainväliset konferenssit ovat tarjonneet mahdollisuuksia verkostoitua ja keskustella kiinnostavista tutkimusaiheista muiden alan tutkijoiden kanssa. Konferenssimatkojeni taloudellisesta tukemisesta kiitän Arkisyn-hanketta, Koneen Säätöä, Turun Yliopistosäätöä sekä tohtoriohjelma Utulingia. Yksittäisistä tutkimusmatkoista yksi väitöskirjani kannalta merkittävimmistä oli Yoshi Onon johdolla Edmontonissa syksyllä 2018 järjestetty referentiaalisuutta vuorovaikutuksessa käsittelevä työpaja, jossa sain kunnian kuulla monien ihailemieni tutkijoiden innostavia ajatuksia. Edmontonista lämpimästi mieleen on jäänyt myös Marja-Liisan, Ritvan ja Sandy Thompsonin kanssa nautittu aamiaisen, jolla Sandy julistautui akateemiseksi isoäidiksi. Tällaiset jutut voivat vaikuttaa pieniltä, mutta uransa alussa olevalle väitöskirjatutkijalle ne kertovat, millainen akateeminen yhteisö voi parhaimmillaan olla – lämmin, välittävä ja tukea tarjoava.

Tutkimuksen tekeminen ei ole minulle vain työtä, ja se on varmasti tullut selväksi välittömän akateemisen yhteisöni ulkopuolisille läheisilleni. Heitä kaikkia saan kiittää ainuisesta kannustuksesta ja uskon valamisesta minuun. Rakkaille ystäville Emmalle, Idalle, Sinille, Suski J:lle, Suski L:lle, Silkelle, Ollille ja Andreille kiitokset paitsi syvällisistä keskusteluista ja kiinnostuksesta työtäni kohtaan myös mahdollisuudesta tuulettaa ajatuksia ja nauraa itselleen. Aino, Laura ja Suvi, kiitos unohtumattomista opiskeluvuosista ja niiden yli kantaneesta ystävydestä; olette ehdottomasti yksi parhaista asioista, mitä suomen kielen opiskelu on minulle antanut. Frede, tak for din kærlighed, støtte og forståelse på alle de aftener, hvor jeg liiiige har skullet arbejde lidt mere; jeg ved ikke, om jeg faktisk er lige så klog som du tænker, men dine søde ord har betydet meget. Äiti, isi, Heidi ja Sanna, kiitos tuesta ja rohkaisusta olla aina minä. Perhettäni ja sukuani kiitän saamastani yleissivistyksestä ja kannustuksesta akateemiselle uralle. Tämä väitöskirja on omistettu humanistisimman tuntemani diplomi-insinöörin, isoisäni Jaakko ”Iso” Suomalaisen muistolle.

Turussa 8.11.2020
Karita Suomalainen

Sisällys

Alkusanat	viii
Sisällys	xi
Osajulkaisut	xiv
1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuksen tausta	3
1.2 Tutkimuskysymykset	4
1.3 Väitöskirjan rakenne ja osatutkimusten kuvaus	5
2 Tutkimuksen teoreettis-metodologinen viitekehys	9
2.1 Vuorovaikutuslingvistiikka ja keskustelunanalyysi	9
2.2 Dialogismi ja dialogistinen kielitiede	14
2.3 Tutkimuksen lähtökohdat.....	16
3 Yksikön 2. persoona vastaanottajan indeksinä	19
3.1 Yksikön 2. persoona, osanottajat ja puhetilanne.....	19
3.2 <i>Itse</i> ja <i>toinen</i> vuorovaikutuksessa.....	22
3.3 Vastaanottajuuden kiteytyminen yksikön 2. persoonan ilmauksiin	24
3.4 Vastaanottajuus toiminnallisena ja kielellisenä kategoriana	27
4 Aineisto ja menetelmät	30
4.1 Arkikeskustelujen morfosyntaktinen tietokanta Arkisyn.....	30
4.2 Tutkimuksessa käytetty aineisto ja analyysimenetelmät	32
5 Tulokset: yksikön 2. persoona arkikeskustelussa	36
5.1 Erilaiset käyttötavat	36
5.2 Viittaussuhteiden rakentuminen.....	43
5.3 Syntaktis-semanttinen konteksti	46
5.4 Toiminnallinen konteksti	49
5.5 Rooli puhetilanteen jäsentymisessä	52
6 Pohdinta ja päätelmät	56
6.1 Tutkimuksen merkitys ja anti	56
6.2 Tutkimuksen arviointi.....	58
6.3 Lopuksi: yksikön 2. persoona ja inhimillisen toiminnan dialogisuus	62

Lähteet.....	64
Liitteet.....	71
Alkuperäisjulkaisut.....	73

Taulukot

Taulukko 1.	Väitöskirjan osatutkimuksissa käytettyjen kokoelmien aineisto-otosten tiedot.....	33
--------------------	---	----

Osajulkaisut

Väitöskirjan yhteenveto-osa perustuu seuraaviin alkuperäisjulkaisuihin:

- I Suomalainen, Karita 2018: *Sinä*, konteksti ja monitulkintaisuus. Yksikön 2. persoonan viittaukset arkikeskustelussa. *Virittäjä* 122 (3), 320–355. (Tekstissä *Viittausten monitulkintaisuus*.)
- II Varjo, Mikael – Suomalainen, Karita 2018: From zero to ‘you’ and back. A mixed methods study comparing the use of two open personal constructions in Finnish. *Nordic Journal of Linguistics* 41 (3), 333–366.^a (Tekstissä *Semantis-kieliopillinen konteksti*.)
- III Suomalainen, Karita – Varjo, Mikael 2020: When personal is interpersonal. Organizing interaction with deictically open personal constructions in Finnish everyday conversations. *Journal of Pragmatics* 168, 98–118.^b (Tekstissä *Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentyminen*.)
- IV Suomalainen, Karita 2020: *Tiedätkö* – kysymyksestä kiteymäksi. *Sananjalka* 62, 33–53. (Tekstissä *Kiteytyminen*.)

Artikkelien käyttöön väitöskirjan osajulkaisuina on saatu kustantajien lupa.

^a Artikkelin on tehnyt kirjoittajien tasavertaisena yhteistyönä, mutta molemmilla kirjoittajilla on ollut oma vastualueensa tutkimuksessa: Varjon osuuteen on kuulunut aineiston nollapersoonalauseiden kerääminen ja laadullinen analyysi sekä tutkimuksessa käytetyn tilastollisen mallin valinta, sen perusteella tehty tilastollinen analyysi ja tämän analyysin tulosten esittäminen artikkelissa. Suomalaisen osuuteen on kuulunut aineiston avoimen yksikön 2. persoonan lauseiden kerääminen ja laadullinen analyysi, tutkimuksen teoreettisen taustan valinta ja kuvaaminen sekä avoimen yksikön 2. persoonan ja nollapersoonalauseiden analyysi vuorovaikutuksellisen kontekstin näkökulmasta.

^b Artikkelin on tehnyt kirjoittajien tasavertaisena yhteistyönä, mutta molemmilla kirjoittajilla on ollut oma vastualueensa tutkimuksessa: Suomalaisen vastuulla on ollut yksinään esiintyvien avoimen yksikön 2. persoonan ilmausten vuorovaikutuksellinen analyysi sekä yksikön 2. persoonan ja nollapersoonan yhteisesiintymäkimppujen keskusteluanalyttinen tarkastelu ja sen pohjalta tehty analyysi. Varjo taas on ollut vastuussa keskustelun etenemisestä ja avoimien ilmausten esiintymistä kuvaavan mallin rakentamisesta, tilastollisten huomioiden esittämisestä ja yksinään esiintyvien nollapersoonailmausten analyysistä.

1 Johdanto

What we have to do is try to construct what a procedure might be for determining what it is that's being referred to when somebody says 'you'. Is there a procedure? If there is one, what does it look like? And what are the consequences of there being one?

Harvey Sacks: *Lectures on conversation* (1995 [1992], osa I, s. 165)

Yksikön 2. persoonaa voidaan suomen kielessä ilmaista verbimuodoilla, omistusliitteellä tai yksikön 2. persoonan pronomiinilla *sinä* ja sen puhekielisillä varianteilla. Sitä käytetään tyypillisesti viittaamaan vuorovaikutuksen toiseen osapuoleen eli vastaanottajaan (esim. VISK § 716; ks. myös Siewierska 2004: 1). Keskustelupuheessa, jossa jokainen lausuma luo kontekstiaan eli sitä taustaa, josta käsin se tulkitaan, yksikön 2. persoona voi kuitenkin saada myös muunlaisia merkityksiä. Väitöskirjassani tarkastelen, kuinka yksikön 2. persoonaa käytetään suomenkielisissä arkikeskusteluissa. Huomion kohteena on erityisesti se, millaisia erilaisia käyttötapoja yksikön 2. persoonalla on, miten käyttötavat eroavat toisistaan ja kuinka ne vaikuttavat meneillään olevaan vuorovaikutukseen. Tutkimuksen pääasiallinen teoreettis-metodologinen viitekehys on näkökulmissa, jotka tarkastelevat kielen rakenteita ja käyttöä osana sosiaalista vuorovaikutusta: vuorovaikutuslingvistiikassa, keskusteluanalyyseissa ja dialogistisessa kielitieteessä.

Tutkimuksen lähtökohtana on ajatus siitä, että yksikön 2. persoonan – kuten minkä tahansa persoonaviittauksen – tulkinta muodostuu vuorovaikutuksellisissa kontekstissa puhujien välisessä yhteistyössä. Yksikön 2. persoonan tulkinnassa tärkeää on lisäksi ottaa huomioon toiselle persoonalle ominainen semanttis-pragmaattinen avoimuus ja mahdollinen monitulkintaisuus, jossa yksikön 2. persoona voi olla kuka tahansa, mutta toisaalta taas ei-kukaan. Toisen persoonan muodot toimivat vuorovaikutukselle välttämättömän *toisen* indeksinä ja nostavat tämän vuorovaikutuksen etenemisen kannalta kohosteiseksi elementiksi, mutta muodot eivät itsessään vielä kerro, kenestä tai kenelle puhutaan (vrt. Benveniste 1971 [1966]; Lerner 1996). Tämän vuoksi vuorovaikutuksessa yksikön 2. persoonan ilmauksen käyttö voikin

samanaikaisesti mahdollistaa useita erilaisia tulkintoja (vrt. Sacks 1995 [1992], osa I: 164–165).

Tutkimuksen tarkoituksena on osoittaa, että yksikön 2. persoonalla on vuorovaikutuksen dynaamisessa kontekstissa erityyppisiä käyttötapoja: Vastaanottajaan viittaavan ja häntä puhuttelevan käytön lisäksi yksikön 2. persoonaa on mahdollista käyttää viittaussuhteiltaan avoimesti eli siten, että sillä ei viitata (ainoastaan) vuorovaikutuksen välittömään toiseen osapuoleen, vaan laajemmin. Yksikön 2. persoona voi myös kiteytyä tiettyihin, osin partikkelistuneisiin ilmauksiin (esim. *tietsä; kato; kuule*). Yksikön 2. persoonalla on erilaisissa puhetilanteissa keskeinen rooli, sillä sen avulla kulloinenkin äänessäolija voi suuntautua keskustelun muita osanottajia kohti ja kutsua heitä osallistumaan meneillään olevaan vuorovaikutukseen.

Yksikön 2. persoonan moninaista käyttöä keskustelupuheessa havainnollistaa seuraava esimerkki 1, joka on peräisin tämän väitöskirjatutkimuksen aineistosta. Se on katkelma kolmen samaan seurakuntaan kuuluvan nuoren – Kaisan, Toinin ja Masan – keskustelusta. Juuri ennen esimerkin 1 katkelmaa Toini on kertonut muille, kuinka hänestä on tuntunut vaikealta käydä seurakuntansa tapahtumissa viime aikoina. Esimerkissä 1 Kaisa ehdottaa Toinille, että tämä voisi mahdollisesti käydä joidenkin muiden kuin oman seurakuntansa tapahtumissa:

(1) [SG440, Arkisyn]

- 1 Kaisa: ↑**ootsä käyny** ikinä niissä mitä o, (0.6)
 2 Suame Arkenilla niitä, (0.8) niitä, (1.0)
 3 mä tan niitä onks, (0.8) niil vieläkin niitä?
 4 (0.4) että **sä**, (0.2) **sä** vaan niinku, (0.2)
 5 se oj joku rukous, ((röyhtäisee)) (0.8)
 6 rukous°kokous° tai joku semmone et (.) mi- (.)
 7 ei rukouskok- mut se o vähä ku soukkaus
 8 **[sä oot** vaan niinku,
 9 Toini: [e:m mä ook käynyn niis,
 10 Kaisa: ne on kuulemma tosi ihanii mut siellä vaan **tiätsä**,
 11 (0.2) siell_o semmoset ihanat tuolit, (0.6) ja
 12 **[sä** vaan niinkut **tiätsä oot** niinkun näij ja sit
 13 Toini: [nii.
 14 Kaisa: ihm- siel o hiljast jotaim musiikkii ja ihmiset
 15 vaan käy niinku, .hhhh (.) [siunaa.
 16 Masa: [rukoileen nii.
 17 (0.2)

Yksikön 2. persoonan muotoja esiintyy esimerkissä 1 riveillä 1, 4, 8, 10 ja 12, mutta vain ensimmäisen rivin yksikön 2. persoonan kysymyksen (*ootsä käyny ikinä niissä mitä o,*) voidaan kontekstissaan katsoa viittaavaan suoraan yhteen tiettyyn vastaanottajaan, tässä tapauksessa Toiniin, ja puhuttelevan häntä. Muut yksikön 2.

persoonan esiintymät määrittävät kontekstissaan viittaussuhteiltaan avoimiksi (rivit 4, 8, 12) tai käyttötarkoituksiltaan kiteytyneiksi (*tiätsä*, rivit 10 ja 12).

1.1 Tutkimuksen tausta

Viime aikoina kielitieteessä on tutkittu paljon persoonien viittaussuhteita ja persoonamuotojen käyttöä. Aiempi tutkimus on osoittanut, kuinka eri persoonamuodoille on erityisesti vuorovaikutuksellisissa konteksteissa kehittynyt tiettyihin tehtäviin erikoistuneita käyttötapoja (ks. esim. Auer & Stukenbrock 2018; Biq 1991; Bredel 2002; Helasvuo 2008; Kluge 2016; Nielsen, Fosgerau & Jensen 2009; kokoavasti De Cock & Kluge 2016). Tässä aiemmassa tutkimuksessa tarkastelun painopiste on ollut siinä, kuinka erilaisia persoonamuotoja käytetään viittauskeinoina läsnä- tai ei-läsnäoleviin osallistujiin. Oma tutkimukseni liittyy tiiviisti aiheesta jo tehtyihin tutkimuksiin, mutta laajentaa aiemmin esillä olleita näkökulmia tarkastelemalla yksikön 2. persoonaa paitsi viittaamisen näkökulmasta myös sosiaalisen toiminnan jäsentämisen välineenä. Tällöin keskeistä on kiinnittää huomiota muun muassa siihen, minäkalaisen vuorovaikutuksellisen toiminnan osana tiettyä persoonailmausta käytetään ja millaisia seurauksia ilmauksen käytöllä on osanottajien välille rakentuvien suhteiden kannalta.

Fennistisessä traditiossa tutkimukseni kiinnittyy aikaisempiin persoonamuotojen ja pronominiin merkitystä vuorovaikutuksellisessa kontekstissa tarkastelleisiin tutkimuksiin (ks. esim. Laury 1997; Laitinen 1995a; 2006; Seppänen 1998; Etelämäki 2006; Helasvuo 2008; Priiki 2017). Näissä tutkimuksissa eniten huomiota ovat tois-taiseksi saaneet demonstratiivi-ilmaukset ja yksikön 3. persoonan pronominit (Laury 1997; Seppänen 1998; Etelämäki 2006; Priiki 2017) sekä kokijan implisiittisesti ilmaisevat muodot, kuten nollapersoona (Laitinen 1995a; 2006; Varjo 2019; ks. myös Jokela 2012) ja passiivi (Makkonen-Craig 2005), eivät niinkään ns. puheaktipersoonat eli 1. ja 2. persoona (ks. kuitenkin Helasvuo 2008). Yksikön 2. persoonan erityyppisistä käytöistä suomenkielisessä vuorovaikutuksessa on ennestään olemassa joitakin huomioita (ks. Hakulinen & Seppänen 1992; Seppänen 2000; Hakulinen, Keevallik & Lindström 2003; Leino & Östman 2008; Suomalainen 2015; Forsberg 2019; Siitonen, Rauniomaa & Keisanen 2019; ks. myös Helasvuo 2008: 187, 189–191; Lappalainen 2015: 411–413; Visapää 2008: 70–80; Yli-Vakkuri 1986: 102–105), mutta vertailevaa ja laajaan aineistoon perustuvaa tutkimusta yksikön 2. persoonan käytöstä ja käyttöyhteyksistä ei vielä ole tehty. Laajamittaisimmin yksikön 2. persoonan käytön moninaisuutta suomen kielenkin kannalta relevantista näkökulmasta on käsitellyt Uusitupa (2017), joka tarkastelee väitöskirjassaan rajakarjalais-taustaisten puhujien murrehaastattelupuheessa esiintyviä yksikön 2. persoonan lauseita, joissa persoona saa käyttökontekstissaan referenssiltään avoimen tulkinnan (ks. myös Uusitupa 2011). Tutkimuksessaan Uusitupa vertailee avoimeksi tulkitta-

via yksikön 2. persoonan sisältäviä lauseita aineistonsa nollapersoonalauseisiin. Vastaavaa vertailua nollapersoonan ja avoimen yksikön 2. persoonan välillä – joskin erityyppisestä aineistosta – on myös tämän väitöskirjan osatutkimuksissa, joissa saatuja tuloksia on suhteutettu Uusituvan tuloksiin. Kokonaisuudessaan väitöskirjani kuitenkin lähestyy yksikön 2. persoonaa eri näkökulmasta kuin Uusituvan tutkimus: Uusitupa tarkastelee avoimia yksikön 2. persoonan viittauksia suhteessa muihin referentiaalisesti avoimiin viittaustapoihin, kun taas itse tarkastelen yksikön 2. persoonaa suhteessa yksikön 2. persoonan kieliopilliseen kategoriaan ja yksikön 2. persoonan muuhun käyttöön.

Myös muita kieliä kuin suomea koskevissa yksikön 2. persoonaa käsittelevissä viimeaikaisissa tutkimuksissa referentiaalisesti avoimet tai generiset yksikön 2. persoonan viittaukset ovat olleet esillä. Yksikön 2. persoonan vaihtelevasti *generiseksi*, *yleistäväksi*, *indefiniittiseksi* tai *impersonaaliseksi* nimitetystä³ käytöstä on tehty havaintoja ja tutkimusta ainakin englannin (Kamio 2011; Kitagawa & Lehrer 1990; Ochs, Gonzales & Jacoby 1996; Stirling & Manderson 2011), Israelissa puhutun heprean ja arabian (Henkin 2019), hollannin (de Hoop & Tarenskeen 2014), ranskan (Williams & van Compernelle 2009), (suomen)ruotsin (Fremer 1999, 2000), saksan (Auer & Stukenbrock 2018; Bredel 2002; Kluge 2016), espanjan (Flores Ferrán 2009), tanskan (Jensen 2009; Jensen & Gregersen 2016; Nielsen, Fosgerau & Jensen 2009) ja mandariinikiinan osalta (Biq 1991). Kuten edellä mainitsin, myös omassa tutkimuksessani käsitellään yksikön 2. persoonan referentiaalisesti avointa käyttöä, mutta siten, että tällainen käyttö nähdään yhtenä yksikön 2. persoonan käytötapana muiden rinnalla.

1.2 Tutkimuskysymykset

Väitöskirjani lähtökohtana on, että kieliopillisia yksiköitä – kuten yksikön 2. persoonaa – voidaan vuorovaikutuksellisessa kontekstissa käyttää, jäsentää ja merkityksellistää monin eri tavoin. Se, millaiseksi tietyn kieliopillisen ilmauksen tulkinta lopulta muodostuu, rakentuu yhteistoiminnallisesti puhujien toisiaan seuraavissa vuoroissa. Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, kuinka suomen kielen yksikön 2. persoonan ilmauksia käytetään arkikeskustelupuheessa, sekä kuvata, mikä on ilmausten rooli vuorovaikutustilanteiden etenemisen ja niiden osanottajien välisten suhteiden säätelyssä. Lisäksi analysoin, mikä yhdistää persoonan eri käyttötapoja ja mitkä tekijät näin ollen motivoivat yksikön 2. persoonan käyttöä. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

³ Eri termien käytöstä ja niiden tuomista implikaatioista ks. tarkemmin tämän väitöskirjan osatutkimuksia I (*Viittausten monitulkintaisuus*, s. 324) ja II (*Semanttis-kieliopillinen konteksti*, s. 335–337).

- 1) Millaisia käyttötapoja yksikön 2. persoonan ilmauksilla on arkikeskustelussa? (*artikkelit I, II, III, IV*)
- 2) Millaisia indeksikaalisia viittaussuhteita yksikön 2. persoonalle rakentuu: kehen tai mihin sillä voidaan viitata? (*artikkelit I, II*)
- 3) Miten syntaktis-semanttinen konteksti vaikuttaa yksikön 2. persoonan esiintymän tulkintaan? (*artikkelit II, IV*)
- 4) Millaisissa toiminnallisissa konteksteissa yksikön 2. persoonan ilmauksia käytetään? (*artikkelit I, II, III, IV*)
- 5) Mikä on yksikön 2. persoonan rooli vuorovaikutuksessa meneillään olevan puhetilanteen jäsentymisen ja osanottajien välille rakentuvien suhteiden kannalta? (*artikkelit I, III, IV*)

Käsittelen kaikkia tutkimuskysymyksiä jossakin määrin jokaisessa artikkelisani, mutta olen edellä merkinnyt tutkimuskysymyksen loppuun kursivoituna, missä väitöskirjani artikkelissa kyseinen tutkimuskysymys on erityishuomion kohteena. Tässä yhteydessä mainittujen, koko väitöskirjaa koskevien tutkimuskysymysten lisäksi joka artikkelissa on ollut omat, kyseiselle tutkimukselle spesifit tutkimuskysymyksensä, jotka on kuvattu tarkemmin kunkin osatutkimuksen yhteydessä.

Tutkimukseni näkökulma on rajattu melko tiukasti keskustelun etenemisen ja sen rakenteen tarkasteluun, ja esimerkiksi keskustelun osanottajien alueellinen tausta, ikä, suhde toisiinsa ja muut vastaavat taustamuuttujat on jouduttu analyysissa sivuuttamaan, vaikka on selvää, että näillä seikoilla voi olla vaikutusta yksikön 2. persoonan käyttöön ja näin tutkimustuloksiini. Palaan pohtimaan tekemääni rajausta väitöskirjani lopuksi tuloksia esitellessäni ja reflektoidessani.

1.3 Väitöskirjan rakenne ja osatutkimusten kuvaus

Käsillä oleva väitöskirja koostuu tästä yhteenvedosta ja neljästä osatutkimuksesta. Väitöskirjani ydin muodostuu osatutkimuksien pohjalta kirjoitetuista artikkeleista, jotka on julkaistu vertaisarvioituina artikkeleina kielitieteellisissä aikakauslehdissä. Näissä artikkeleissa on myös esitetty aineiston analyysi. Luettelo artikkeleista löytyy väitöskirjani sivulta xiv, ja artikkelit ovat myös tämän yhteenvedon liitteenä. Kaikissa osatutkimuksissa ja niiden pohjalta kirjoitetuissa artikkeleissa käsitellään yksikön 2. persoonan esiintymiä ja niiden käyttöä arkikeskustelussa hieman eri näkökulmista. Osatutkimusten aineisto on peräisin ”Suomenkielisten arkikeskustelujen morfosyntaktinen tietokanta Arkisyn” -hankkeen tietokannasta, jonka esittelen tarkemmin luvussa 4.1.

Ensimmäinen osatutkimus ja sen pohjalta kirjoitettu **artikkeli I** (”*Sinä*, konteksti ja monitulkintaisuus. Yksikön 2. persoonan viittaukset arkikeskustelussa”) kuvaa

yksikön 2. persoonan käyttötapoja arkikeskustelussa viittaussuhteiden näkökulmasta. Siinä tarkastelen rinnakkain deiktisesti spesifejä, yhteen tiettyyn vastaanottajaan viittaavia yksikön 2. persoonan muotoja sekä yksikön 2. persoonan viittaussuhteiltaan avoimia esiintymiä. Avoimissa esiintymissä yksikön 2. persoona ei viittaa (ainoastaan) keskustelun välittömään toiseen osapuoleen eli vastaanottajaan vaan laajemmin: äänessäolija voi käyttää yksikön 2. persoonaa avoimesti esimerkiksi kuvatessaan henkilökohtaista kokemustaan yleisellä tasolla tai havainnollistaessaan hypoteettisia asiointiloja. Artikkelin I kuvaava yksikön 2. persoonan viittaussuhteiden variaatiota ja esittelee yksikön 2. persoonan avointen viittausten erityispiirteitä suhteessa deiktisesti spesifeiksi tulkittaviin yksikön 2. persoonan viittauksiin. Artikkelissa I otan kantaa erityisesti yksikön 2. persoonan viittauksen rakentumiseen ja monitulkintaisuuteen, minkä vuoksi viittaan artikkeliin yhteenvedossa tästä eteenpäin nimityksellä *Viittausten monitulkintaisuus*.

Toinen osatutkimus ja sen pohjalta kirjoitettu **artikkeli II** ("From zero to 'you' and back. A mixed methods study comparing the use of two open personal constructions in Finnish") puolestaan käsittelee avoimia yksikön 2. persoonan viittauksia suhteessa suomen kielen nollapersoonarakenteeseen (esim. *ei se kyllä oo mitään elämästä nauttimista, jos käyttäytyy typerästi koulussa*), jota voidaan myös käyttää avoimen viittauksen rakentamiseen. Artikkelissa tarkastellaan laadullisia ja määrällisiä menetelmiä yhdistäen, millaisia semanttis-kieliopillisia eroja avoimen yksikön 2. persoonan ja nollapersoonalauseiden välillä on ja kuinka nämä erot jakautuvat aineistossa, sekä tutkitaan, kuinka semanttis-kieliopilliset erot näkyvät toimintajaksojen tasolla vuorovaikutuksellisissa konteksteissa. Artikkelin II on yhteisarikkeli Mikael Varjon kanssa ja myös osa hänen tekeillä olevaa väitöskirjaansa. Mikael Varjo on kerännyt artikkelia varten aineiston nollapersoonalauseet ja analysoinut ne laadullisesti sekä valinnut tutkimuksessa käytettävän tilastollisen mallin, tehnyt sen perusteella tilastollisen analyysin ja esittänyt tämän analyysin tulokset artikkelissa. Minun vastuulleni taas on kuulunut aineiston avoimen yksikön 2. persoonan lauseiden kerääminen ja laadullinen analyysi, tutkimuksen teoreettisen taustan valinta ja kuvaaminen artikkelissa sekä nollapersoona- ja avoimen yksikön 2. persoonan lauseiden analyysi vuorovaikutuksellisen kontekstin näkökulmasta. Koska tarkastelen artikkelissa II erityisesti avointen yksikön 2. persoonan ilmausten kontekstuaaliseen tulkintaan liittyviä semanttis-kieliopillisia piirteitä, kutsun artikkelia yhteenvedossa tästä eteenpäin nimityksellä *Semanttis-kieliopillinen konteksti*.

Kolmas osatutkimus ja sen pohjalta tehty **artikkeli III** ("When personal is interpersonal. Organizing interaction with deictically open personal constructions in Finnish everyday conversations") käsittelee avointen yksikön 2. persoonan ilmausten roolia puhetilanteen jäsentämisessä. Artikkelissa III on artikkelin II tapaan vertaileva näkökulma, jossa avointen yksikön 2. persoonan ilmausten vuorovaikutuksellista käyttöä analysoidaan suhteessa nollapersoonailmauksiin. Yhtäältä artikkelissa kuva-

taan, mitkä ovat tyypillisiä konteksteja, joissa avoin yksikön 2. persoona esiintyy mutta nollapersoona ei (ja päinvastoin), toisaalta tarkastellaan, millaisissa toimintajaksoissa nollapersoona ja avoin yksikön 2. persoona esiintyvät yhdessä ja mikä on avointen persoonarakenteiden tehtävänjako näissä konteksteissa. Myös artikkeli III on yhteisartikkeli Mikael Varjon kanssa ja osa hänen tekeillä olevaa väitöskirjaansa. Artikkelissa minun vastuullani on ollut yksinään esiintyvien avoimen yksikön 2. persoonan ilmausten vuorovaikutuksellinen analyysi sekä yksikön 2. persoonan ja nollapersoonan yhteisesiintymäkimppujen keskustelunanalyttinen tarkastelu ja sen pohjalta tehty analyysi. Mikael Varjo taas on ollut vastuussa keskustelun etenemistä ja avointen ilmausten esiintymistä kuvaavan mallin rakentamisesta, tilastollisten huomioiden esittämisestä ja yksinään esiintyvien nollapersoonailmausten analyysistä. Artikkelissa III otan kantaa erityisesti siihen, mikä rooli avoimilla yksikön 2. persoonan ilmauksilla on meneillään olevan vuorovaikutustoiminnan ja sen osallistujaroolien jäsentymisessä, ja viittaankin artikkeliin tästä eteenpäin nimityksellä ***Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentyminen***.

Neljäs ja viimeinen osatutkimus ja sen pohjalta kirjoitettu **artikkeli IV** (*”Tiedätkö – kysymyksestä kiteymäksi”*) käsittelee yksikön 2. persoonan ilmausten käytön kiteytymistä ja partikkelistumista. Artikkelissa tutkin *tiedätkö*-ilmauksiksi nimittämieni *tietää*-verbin yksikön 2. persoonan preesensin interrogatiivimuotojen käyttöä suomenkielissä arkikeskusteluissa. Vaikka väitöskirjani aineistossa esiintyy muitakin yksikön 2. persoonan kiteytyneitä ilmauksia, ovat juuri *tiedätkö*-ilmaukset valikoituneet osatutkimuksessa IV tarkastelun kohteeksi useastakin syystä. Ensinnäkin aiemmassa fennistisessä tutkimuksessa on jo kuvattu *kuule*- ja *kato*-muotojen partikkelistumista, mutta *tiedätkö*-ilmauksia ei ole aiemmin tarkasteltu; osatutkimuksen IV tuloksia onkin mielenkiintoista verrata muista kiteytyneistä ilmauksista saatuihin tuloksiin. Toiseksi vastaavia *tietää*-verbin yksikön 2. persoonan muodoista kiteytyneitä ilmauksia on tutkittu paljon muiden kielten kuin suomen osalta, ja osatutkimuksessa IV suhteutankin suomen *tiedätkö*-ilmausten käyttöä muiden kielten vastaavista ilmauksista esitettyihin huomioihin. Lisäksi *tiedätkö*-ilmausten valitseminen osatutkimuksen IV huomion kohteeksi on motivoitunut valitsemastani keskustelunanalyttisestä tarkastelutavasta: aineistoa tarkastellessani huomasin, että juuri *tiedätkö*-tyyppiset kiteytyneet ilmaukset ovat siinä erityisen yleisiä, minkä vuoksi valitsin juuri ne lähemmän tarkastelun kohteeksi väitöskirjani kiteytymistä käsittelevässä osatutkimuksessa. Artikkelissa IV kuvataan, millaisten keskustelun toimintojen osana ja millaisissa vuorovaikutuksellisissa funktioissa *tiedätkö*-ilmaukset arkivuorovaikutuksessa esiintyvät. Lisäksi siinä tarkastellaan *tietää*-verbin yksikön 2. persoonan preesensissä olevan interrogatiivimuodon mahdollista kieliopillistumista ja pohditaan, onko muoto tietyissä käyttöyhteyksissä muuttumassa verbi-muodosta partikkeliksi. Artikkelissa IV huomion kohteena on erityisesti yksikön 2.

persoonan muotojen esiintyminen osana tiettyjä kiteytyneitä ilmauksia, ja siksi viitataan artikkeliin tästä eteenpäin nimityksellä *Kiteytyminen*.

Tässä yhteenvedossa kokoon edellä kuvatuissa neljässä osatutkimuksessa tehdyt havainnot yhteen ja tiivistän, mitä yksikön 2. persoonan käytöstä, käytön variaatiosta sekä kieliopillisista ja vuorovaikutuksellisista käyttöyhteyksistä voi tutkimukseni perusteella sanoa. Samalla myös esittelen tutkimukseni tavoitteet, teoreettis-metodologisen viitekehysten, aiemman tutkimuksen aiheesta sekä tutkimuksessa käyttämäni aineiston ja menetelmät. Väitöskirjani yhteenvedon rakenne on seuraava: Luvussa 2 käsittelen tutkimukseni teoreettis-metodologista viitekehystä, joka muodostuu vuorovaikutuslingvistiikasta, keskusteluanalyysistä ja dialogistisen kielitieteen esittämästä mallista. Luvussa 3 esittelen aiempaa yksikön 2. persoonaa ja sen käyttöä koskevaa tutkimusta. Käsittelen tässä yhteydessä erityisesti sitä, mitä yksikön 2. persoonasta on sanottu keinona viitata vastaanottajaan ja puhutella häntä. Luvussa 4 esittelen käyttämäni aineiston ja reflektoin valitsemiani analyysimenetelmiä. Luvussa 5 kokoon väitöskirjani osatutkimuksissa tehdyt havainnot yhteen, vastaan tutkimuskysymyksiini ja esittelen tutkimukseni tulokset. Luvussa 6 arvioin tutkimustani ja sen tuloksia, esitän mahdollisia jatkotutkimusaiheita ja tarkastelen tulosten sovellettavuutta laajemmin.

2 Tutkimuksen teoreettis- metodologinen viitekehys

Tutkimukseni teoreettis-metodologinen viitekehys on kieltä ja sen käyttöä osana sosiaalista vuorovaikutusta tarkastelevissa näkökulmissa: vuorovaikutuslingvistiikassa, keskustelunanalyysissa ja dialogistisessa kielitieteessä. Tässä luvussa esittelen tarkemmin näitä näkökulmia ja kerron, kuinka olen hyödyntänyt niitä tutkimuksessani. Eniten työni teoreettisiin ja metodologisiin lähtökohtiin ja valintoihin ovat vaikuttaneet vuorovaikutuslingvistiikka ja keskustelunanalyysi; näitä aloja sekä niiden keskinäistä suhdetta esittelen luvussa 2.1. Yleisemmin työni taustalla vaikuttaa dialogistisen kielitieteen näkemys, jonka mukaan kaikenlainen inhimillinen toiminta rakentuu ja on olemassa aina vuorovaikutuksessa ja yhteistyössä muiden kanssa; tätä käyn läpi luvussa 2.2. Lopuksi luvussa 2.3 hahmottelen, millaiset lähtökohdat vuorovaikutuslingvistiikan, keskustelunanalyysin ja dialogistisen kielitieteen yhdistäminen asettaa työlleni.

2.1 Vuorovaikutuslingvistiikka ja keskustelunanalyysi

Työni edustaa vuorovaikutuslingvististä suuntausta ja hyödyntää keskustelunanalyttistä menetelmää. Tässä alaluvussa esittelen niitä lähtökohtia, joita vuorovaikutuslingvistiikka ja keskustelunanalyysi ovat tuoneet työhöni. Koska kyseiset alat jakavat samat metodologiset lähtökohdat ja perusnäkemysten keskustelun ja vuorovaikutuksen luonteesta, esittelen ne tässä yhteydessä rinnakkain. Käyn ensin läpi vuorovaikutuslingvistiikkaa tutkimussuuntauksena, ja etenen sitten kuvaamaan keskustelunanalyttisen tutkimuksen peruseräitä ja keskeisiä käsitteitä. Tämän jälkeen suhteutan aloja toisiinsa ja täsmennän, mikä rooli niillä on tässä tutkimuksessa.

Vuorovaikutuslingvistiikka

Vuorovaikutuslingvistiikka (*Interactional Linguistics*) on tutkimussuuntaus, joka tarkastelee kieltä ja sen rakenteita osana sosiaalista vuorovaikutusta. Sen juuret ovat kieltä funktionaalista näkökulmista tarkastelevissa kielitieteen teorioissa (ks. esim. Halliday 1978, 1985; Givón 1979; Du Bois 1980; Hopper & Thompson 1980, 1984). Vuorovaikutuslingvistisessä tutkimuksessa keskeistä on näkemys siitä, että kielelliset rakenteet ovat dynaamisia resursseja, joita puhujat voivat hyödyntää ja joille he voivat antaa erilaisia merkityksiä ja tilanteisia tulkintoja vuorovaikutuksen kulussa. Omaksi tutkimussuuntaukseksi vuorovaikutuslingvistiikka on kehittynyt kahden viimeisen vuosikymmenen aikana. Nykymuodossaan se on saanut vaikutteita pääasiassa kolmesta eri suunnasta: keskustelunanalyysistä, antropologisesta lingvistiikasta ja kieltä funktionaalista ja kontekstin huomioivasta näkökulmasta tarkastelevista kielitieteellisistä suuntauksista. (Couper-Kuhlen & Selting 2001, 2018: 3–14.)

Vuorovaikutuslingvistiikan keskeisenä tavoitteena on kuvata kielen ja vuorovaikutuksen vastavuoroista suhdetta: kuinka vuorovaikutus muokkaa kieltä sekä siinä esiintyviä kielellisiä rakenteita ja käytänteitä ja kuinka kieli, sen rakenteet ja siihen liittyvät käytänteet muokkaavat vuorovaikutusta. Kielelliset rakenteet nähdään keskustelijoiden yhdessä tuottamina, rajoiltaan joustavina sekä kulloinkin meneillään olevaan toimintaan ja sen luomiin odotuksiin ja vaatimuksiin mukautuvina. (Couper-Kuhlen & Selting 2018: 16.) Vuorovaikutuslingvistiikassa kielen ja vuorovaikutuksen suhdetta voidaan lähestyä kahdesta vaihtoehdoisesta suunnasta. Yhtäältä lähtökohdaksi voidaan ottaa sosiaalinen vuorovaikutus ja tarkastella, kuinka sitä jäsennetään ja säädellään kielellisten resurssien avulla. Toisaalta voidaan lähteä liikkeelle myös kielellisistä resursseista ja tutkia, miten erilaisia resursseja käytetään ja hyödynnetään vuorovaikutuksellisessa toiminnassa. (Mts. 15.) Väitöskirjani edustaa näistä lähestymistavoista jälkimmäistä, sillä otan tutkimukseni lähtökohdaksi tietyn kielellisen resurssin – yksikön 2. persoonan – ja tarkastelen, kuinka sitä käytetään vuorovaikutuksen säätelyyn ja tietynlaisen vuorovaikutustoiminnan aikaansaamiseksi.

Vuorovaikutuslingvistisessä analyysissä kielitieteellinen, leksikkaa, semantiikkaa, morfosyntaksia sekä kielenkäytön foneettisia ja prosodisia piirteitä tarkasteleva analyysi yhdistyy keskustelun sekventiaalista jäsentymistä ja keskustelun eri toimintojen rakentumista tutkivaan keskustelunanalyttiseen tarkastelutapaan, jota esitellen seuraavaksi.

Keskustelunanalyysi

Keskustelunanalyysin (*Conversation Analysis*) lähtökohtana on, että keskustelu on tietyllä tapaa järjestäytynyttä ja systemaattisesti jäsentynyttä toimintaa, jota tehdään puhujien välisesti yhteistyönä. Keskustelun nähdään etenevän ajassa puhujien

toisiinsa kytkeytyvinä vuoroina, jotka muodostavat keskusteluun sekvenssejä eli toiminnallisia kokonaisuuksia. Niiden rakentumista ja etenemistä ohjaavat ja säätelevät tietyt periaatteet, joiden varassa keskustelu kokonaisuutena jäsentyy. (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974; Sacks 1995 [1992]; suomeksi ks. Stevanovic & Lindholm toim. 2016.)

Keskustelunanalyysin parissa on kehitetty useita käsitteitä, joiden avulla voidaan kuvata sitä, kuinka keskustelun osanottajat muotoilevat vuorojaan toisilleen sopiviksi, kohdentavat niitä muille osanottajille ja järjestävät niitä sekventiaalisiksi kokonaisuuksiksi ja sosiaalisiksi toiminnoiksi yhteistyössä muiden kanssa. Näistä käsitteistä keskeisimpiin kuuluvat keskustelun yksiköitä kuvaavat *vuoro* (engl. *turn*) ja *vuoron rakenneyksikkö* (engl. *turn-constructive unit, TCU*), kahden perättäisen vuoron muodostama kokonaisuus luonnehtiva *vieruspari* (engl. *adjacency pair*), puhumisen, puheen kuulemisen ja sen ymmärtämisen ongelmien käsittelyyn liittyvä *korjausjäsenitys* (engl. *repair organization*) sekä tietynlaisen toiminnan odotuksen tai epäodotuksenmukaisuutta kuvaileva *preferenssijäsenitys* (engl. *preference organization*) (ks. Sidnell & Stivers toim. 2012; suomeksi ks. Tainio toim. 1998; Stevanovic & Lindholm toim. 2016). Keskustelijoiden välisen yhteisymmärryksen rakentumista ja ylläpitämistä taas koskee *vastaanottajan huomioivan muotoilun* (engl. *recipient design*) käsite, jolla kuvataan sitä, miten keskustelun osanottajat suuntavat ja välillä myös korjaavat vuorojaan toisilleen sopiviksi ja ymmärrettäviksi (Sacks ym. 1974: 727; suomeksi ks. Seppänen 1997: 161). Tässä prosessissa osanottajat hyödyntävät oletuksiaan siitä, mikä keskustelussa on yhteistä ja jaettua tietoa (Sacks 1995 [1992], osa II: 564).

Keskustelunanalyysisessä tutkimuksessa pidetään tärkeänä, että jokaista keskustelun yksityiskohtaa tarkastellessa otetaan huomioon se tietty sekventiaalinen konteksti, jossa kyseinen yksityiskohta esiintyy (Schegloff 2007). Keskustelunanalyysissä puhutaankin keskustelun yksiköiden *kaksoiskontekstuaalisuudesta*: kukin tuotettu keskustelun yksityiskohta muotoillaan sopivaksi edelliseen vuoroon, mutta toisaalta jokainen yksityiskohta myös uudistaa kontekstia luomalla odotuksen jatkosta (Sacks ym. 1974: 725; Heritage 1984: 242; Heritage & Clayman 2010: 14–15). Vaikka keskustelunanalyysissä yksityiskohtia analysoidaan tyypillisesti sosiaalisen toiminnan tasolla, sopii ajatus kaksoiskontekstuaalisuudesta hyvin myös kielellisten ilmausten käyttöön vuorovaikutuksessa. Kielellisetkin ilmaukset nimittäin muotoillaan sopivaksi vuorovaikutukselliseen ja syntaktiseen kontekstiinsa, ja vastaavasti tietyn ilmauksen käyttö luo edellytykset sille, millainen jatko sitä voi seurata tai tyypillisesti seuraa (ks. esim. Auer 2005; Lindström 2008). Myös tässä tutkimuksessa kontekstilla – sekä vuorovaikutuksellisella että kieliopillisella – nähdään olevan kiistaton merkitys yksikön 2. persoonan ilmauksen käyttötarkoituksen tulkinnassa.

Keskustelunanalyttisessä lähestymistavassa erityisen keskeistä on aineistolähtöisyys, mikä näkyy myös tutkimuksen painopisteissä: keskustelunanalyttiset tutkimukset tarkastelevat havaittavia, vuorovaikutuksessa ja toiminnassa näkyviksi tehtyjä merkityksiä eli sitä, mikä nousee vuorovaikutuksessa esille. Etukäteen määriteltyjä kategorioita tai puhtaasti teoreettisia näkökulmia pyritään välttämään, vaikka tutkijan intressien ja odotusten täydellinen poissaolo aineistoa tarkastellessa on toki mahdotonta (ks. ten Have 2007: 121). Keskustelunanalyysissa aineistoa kuitenkin pyritään tutkimaan aineiston omilla ehdoilla, ja analyysissa kiinnitetään huomiota siihen, miten tarkastelun kohteena olevan keskustelutilanteen osallistujat itse suuntautuvat keskustelun yksityiskohtiin. (Maynard 2013: 19; suomeksi Vatanen 2016: 312–313.) Aineistona käytetään ns. aidoissa vuorovaikutustilanteissa tapahtuvaa (engl. *naturally-occurring*) toimintaa tilanteissa, jotka olisivat tapahtuneet myös ilman tutkimusta. Aineisto tallennetaan ääni- ja/tai videomuodossa ja litteroidaan, jotta vuorovaikutustilannetta on mahdollista tarkastella ja analysoida myös jälkikäteen. (Vatanen 2016: 313–316.)

Vuorovaikutuslingvistiikan ja keskustelunanalyysin suhde

Keskustelunanalyttisellä tutkimuksella on ollut huomattava vaikutus vuorovaikutuslingvistisen tutkimussuuntauksen muotoutumiseen, ja vuorovaikutuslingvistiikka ja keskustelunanalyysi jakavatkin samat edellä esitetyt metodologiset lähtökohdat ja perusnäkömyksen keskustelun ja vuorovaikutuksen luonteesta. Yksi vuorovaikutuslingvistiikan ja keskustelunanalyysin keskeisimmistä eroista liittyy kuitenkin alojen tutkimuksellisiin päämääriin: keskustelunanalyysissa ollaan ensisijaisesti kiinnostuneita vuorovaikutuksen sekventiaalisesta ja sosiaalisesta järjestäytymisestä, vuorovaikutuslingvistiikassa puolestaan halutaan selvittää, kuinka kieltä ja sen rakenteita käytetään vuorovaikutuksessa. Alojen tutkimuksellisten painopisteiden erilaisuuteen taas vaikuttaa se, että keskustelunanalyysi on noussut sosiologian piiristä, kun taas vuorovaikutuslingvistiikka on ensisijaisesti lingvistien kehittämä tutkimussuuntaus (Couper-Kuhlen & Selting 2018: 17).⁴

Siinä missä vuorovaikutuslingvistisen tutkimuksen tulosten toivotaan tuottavan uusia näkökulmia kielitieteellisiin teorioihin ja mahdollisesti vaikuttavan kielitieteen eri alojen käsitykseen kielen luonteesta (ks. Couper-Kuhlen & Selting 2018: 541–555), on keskustelunanalyysin parissa perinteisesti oltu vähemmän kiinnostuneita

⁴ Couper-Kuhlen ja Selting (2018: 18) huomauttavat kuitenkin aiheellisesti, että erilaisista tavoitteista huolimatta keskustelunanalyysia ja vuorovaikutuslingvistiikkaa ei ole aina mahdollista – tai edes tarpeen – erottaa toisistaan ja että yksittäisen kieltä ja vuorovaikutusta tarkastelevan tutkimuksen fokus määräytyy lopulta aina asetetuista tutkimuskysymyksistä käsin.

kehittämään teoreettisia malleja tutkimuksen pohjalta (ks. kuitenkin episteemisuuden tutkimuksesta esim. Heritage 2012; Mondada, Steensig & Stivers toim. 2011). Aineistovetoisuuden ja ennalta määriteltyjen teoreettisten implikaatioiden välttämisen vuoksi keskusteluanalyttisen lähestymistavan voidaankin ajatella tietyllä tapaa sijoittuvan metodin ja teoreettisen suuntauksen välimaastoon (ks. Etelämäki, Herlin, Jaakola & Visapää 2009: 163–165; Seppänen 1998: 13). Täysin ”teoriattomana” keskusteluanalyysia ei kuitenkaan voida pitää, sillä keskusteluanalyttista tutkimusta varten kehitetyt käsitteet rakentavat teoreettista lähestymistapaa, samoin empiiristen havaintojen pohjalta esitetyt näkemykset niistä periaatteista, joiden varassa keskustelu jäsentyy. Menetelmäpainotteisen keskusteluanalyysista tekevät kuitenkin tiukka – jopa radikaali – empiirisyyden vaade (ks. Couper-Kuhlen & Selting 2018: 7), ennalta esitettyjen teoreettisten hypoteesien välttäminen sekä melko kurinalainen, tiettyä mallia noudattava periaate siitä, kuinka aineistoa tulee kerätä ja tarkastella. Menetelmällisesti keskusteluanalyysin vahvuus on siinä, että se tarjoaa tarkan ja yksityiskohtaisen mutta myös systemaattisen välleineistön vuorovaikutukseen keskittyvän laadullisen analyysin tekemiseen. Tämän vuoksi keskusteluanalyttinen tarkastelutapa sopii hyvin myös sellaisen hienovaraisen kielitieteellisen analyysin tekemiseen, johon tämäkin tutkimus nojaa.

Vahvan kielitieteellisen painotuksen vuoksi näen oman tutkimukseni edustavan ensisijaisesti vuorovaikutuslingvististä tutkimussuuntausta, kun taas keskusteluanalyysi tulee tutkimuksessa ymmärtää aineiston tarkastelua ja analyysia ohjaavana menetelmänä. Keskusteluanalyysissä keskeinen aineistovetoisuus näkyy tutkimuksessa siinä, että kuvauksen kohteena olevaa ilmiötä – yksikön 2. persoonan käyttöä – tarkastellaan aineiston esiintymien perusteella, ja kaikki ilmiöstä esitetyt tulkinnat nojautuvat siihen, mitä aineistosta nousee esiin. Keskeiset tutkimustuloksenikin perustuvat lopulta erilaisten yksikön 2. persoonan esiintymien vertailulle omassa aineistossani, eivät niinkään sille, mitä aiemmissa tutkimuksissa tai teoreettisissa pohdinnoissa on esitetty aihepiiristä. En kuitenkaan voi sanoa täysin noudattavani keskusteluanalyttista aineistolähtöisyyttä, jossa tutkimus alkaa aineiston motivoimattomalla tarkastelulla. Olen alusta saakka lähtenyt etsimään aineistostani tietoisesti yksikön 2. persoonan ilmauksia, vaikkakin tutkimuskysymyksiäni muotoutumiseen käyttämäni aineisto on lopulta vaikuttanut merkittävästi. Lähestymistapaani voisi kuvata ten Haven (2007: 121) sanoin ”ennakkoluulottomaksi” (engl. *open-minded*), millä tarkoitan sitä, että tutkimusintressini ovat vaikuttaneet katsantokantaani, mutta keskusteluanalyysin peruseriaatteet ovat lopulta jäsentäneet tutkimukseni sellaiseksi kuin se on. Lisäksi tarkasteluani on ohjannut käsitys kielen ja muun inhimillisen toiminnan vastavuoroisuudesta ja dialogisuudesta, jota erittelen tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

2.2 Dialogismi ja dialogistinen kielitiede

Edellisessä aluvuussa esitellyt vuorovaikutuslingvistiikka ja keskusteluanalyysi ovat tarjonneet väitöskirjani osatutkimuksille konkreettisen teoreettis-metodologisen välineistön ja teoriataustan, joista käsin olen analysoinut tutkimaani kielellistä ilmiötä – yksikön 2. persoonaa. Kuitenkin jo tutkimusaineistoni ja -aiheeni valintaan on voimakkaasti vaikuttanut näkemys siitä, että kaikki inhimillinen toiminta rakentuu ja on olemassa aina vuorovaikutuksessa ja yhteistyössä toisten kanssa. Tällaisen näkemyksen voi nähdä vaikuttavan taustalla myös vuorovaikutuslingvistiikassa ja keskusteluanalyysissa, mutta koska kummallakin alalla tutkimuksen painopiste on aineiston tarkastelussa, teoreettisemmin painottunut pohdinta kielenkäytön tai vuorovaikutustoiminnan taustalla vaikuttavista dialogisista mekanismeista on jäänyt melko vähäiseksi. Ajatus vuorovaikutuksen dialogisesta rakentumisesta on väitöskirjassani kuitenkin niin keskeisessä roolissa, että näen tarpeelliseksi esitellä tässä yhteydessä kielitieteellisesti motivoituja näkemyksiä siitä, mille ajatus inhimillisen toiminnan vastavuoroisuudesta perustuu.

Kielenkäytön dialogisuutta on teoreettisemmalta kannalta pohdittu kielitieteessä niin kutsutussa dialogistisessa mallissa (engl. *dialogism*), jota on kehitelty erityisesti Per Linell (1998, 2009). Linellin kieleen painottuvan näkökulman vuoksi kutsun hänen malliaan väitöskirjassani myös *dialogistiseksi kielitieteeksi*. Linellin malli nojaa muun muassa kirjallisuudentutkija Mihail Bahtinin (esim. Bakhtin 1981, 1986)⁵ ajatuksiin, mutta myös moniin muihin sosiokulttuurisiksi kutsuttuihin teorioihin (esim. Vološinov 1990 [1929]). Tällaisen dialogismin peruslähtökohtana on ajatus siitä, ettei ihminen – toisin kuin monet subjektiivista ajattelua ja päätöksentekoa painottavat teoriat esittävät – ole autonominen, yksin omasta toiminnastaan vastaava yksilö, vaan päinvastoin riippuvainen toisten toiminnasta, ajatuksista ja heidän tuottamistään lausumista.

Dialogistisessa kielitieteessä keskeistä on ajatus siitä, että yksilöt ovat aina sidoksissa toisiinsa ja kontekstiinsa – Linellin (1998: 8) sanoin *individuals-in-dialogue-with-partners-and-contexts* – ja jokaisen puhujan näkökulma täydentyy dialogissa muiden kanssa. Myös ajattelu (engl. *thinking/cognition*) nähdään sosiaalisena toimintana, joka tapahtuu muiden kanssa jaetussa todellisuudessa. Dialogistinen ajattelu korostaa *toisen* (engl. *the other*) keskeistä roolia sosiaalisessa vuorovaikutuksessa: yksilöille muotoutuneita vuorovaikutuksellisia käytänteitä ja toimintaa määrittää aina suuntautuneisuus toista kohti (engl. *the other-orientation*). Kommunikatiivisen ja kognitiivisen toiminnan nähdään aina tapahtuvan vuorovaikutussuhteessa, jonka osatekijöiden välillä vallitsee keskinäinen riippuvuusuhde. Lisäksi kaikkea merkityksenantoa (engl. *sense-making*) tulee tarkastella kontekstuaalisena

⁵ Bahtinin dialogista kielikäsitystä on suomeksi esitellyt mm. Lähteenmäki 2009.

ja tilanteittain rakentuvana tapahtumana. Se, kuinka merkitykset rakentuvat, liittyy myös osin osanottajien yksilöllisiin kokemuksiin: yhtäältä siihen, millaiset arvot heillä on, ja toisaalta siihen, kuinka maailma välittyy heille erilaisten kehollis-havainnollisten, käytännöllisten, teknologisten, kielellisten ja semioottisten prosessien seurauksena. Dialogistisen kielitieteen esittämä malli voidaan nähdä relativistisena tieteenteorianana, sillä se tarkastelee todellisuutta *suhteellisena* (engl. *relational*), kielen ja muun toiminnan kautta rakentuvana ja siihen väistämättä sidoksissa olevana. (Linell 2009: 11–27.)

Dialogistisessa kielitieteessä käytetään keskustelutilanteen käsitettä (engl. *talk-in-interaction*) eräänlaisena mallina ja metaforana inhimilliselle kommunikaatiolle ja ajattelulle (Linell 2009: 27). Tämä sisältää oletuksen siitä, että keskustelupuhe on ensisijainen kommunikaation muoto, mutta Linellin dialogistista lähestymistapaa voi silti soveltaa myös analysoitaessa muunlaista vuorovaikutusta: kirjoitettuja tekstejä, internet- ja tietokonepohjaista kommunikaatiota, julkista diskurssia tai vaikka ihmisen itselleen osoittamaa sisäistä puhetta. Se, että keskustelutilannetta pidetään merkityksenannon ensisijaisena kontekstina, tuo mukanaan kolme keskeistä dialogista periaatetta, joiden katsotaan määrittävän kaikkea vuorovaikutusta: sekventiaalisuuden (engl. *sequentiality*), yhteistoiminnallisuuden (engl. *joint construction/co-authorship*) ja teon ja toiminnan välisen yhteyden (engl. *act–activity interdependence*). Näistä sekventiaalisuus viittaa – samoin kuin keskusteluanalyysissä – siihen, kuinka jokainen lausuma ja teko on aina osa tiettyä kontekstuaalista toimintasarjaa ja saa merkityksensä suhteessa siihen. Toiminnan yhteinen rakentuminen taas liittyy siihen, kuinka toiminta rakentuu yhteistyössä muiden kanssa. Teon ja toiminnan välisestä yhteydestä puhuminen puolestaan korostaa merkityksenannon holistisuutta: yksittäiset vuorovaikutukselliset teot toteuttavat aina jotakin laajempaa kokonaisuutta ja ovat osa meneillään olevaa toiminnallista projektia. (Linell 1998: 85; 2009: 186–187.)

Kaiken kaikkiaan dialogistisen kielitieteen esittämä malli pyrkii tarjoamaan kokonaisvaltaisen ja yksilöitä ympäröivän materialistisen ja sosiaalisen todellisuuden huomioivan kuvan siitä, kuinka inhimillinen merkityksenanto tapahtuu yhdessä muiden kanssa vuorovaikutuksellisesti toimiessa (Linell 2009: 28). Edellä esitetyt dialogiset merkityksenannon periaatteet sopivatkin hyvin yhteen sen kanssa, mikä myös vuorovaikutuslingvistiikan ja keskusteluanalyysin piirissä katsotaan keskeiseksi sosiaalisen vuorovaikutuksen rakentumisessa.

Edellä kuvatussa Linellin esittelemässä dialogistisessa mallissa kieltä lähestytään varsin abstrakteista lähtökohdista. Konkreettisempaa kielen dialogisen ulottuvuuden huomioiva näkökulmaa edustaa erityisesti John Du Bois'n kehittämä dialogisen syntaksin teoria (engl. *dialogic syntax*, esim. Du Bois 2001, 2007), joka tarjoaa analyttisiä välineitä ymmärtää ja kuvata kielen yksiköiden ja rakenteiden dialogisuutta vuorovaikutuksessa. Dialogisen syntaksin esittelemässä näkökulmassa

kiinnitetään erityisesti huomiota siihen, kuinka puhujat rakentavat oman lausumansa siten, että he kierrättävät valittuja elementtejä edellisen äänessäolijan lausumasta. Du Bois'n ajattelussa onkin paljon yhteneväisyyksiä aiemmin tässä luvussa mainittujen Bakhtinin ja Vološinovin kanssa, jotka myös esittivät, että kielen ilmauksia ei tuoteta tyhjiössä, vaan yksilön käyttämä kieli on aina reaktiota johonkin edeltävään ja usein myös toistaa edellä sanottua (ks. esim. Bakhtin 1981: 279; ks. myös Vološinov 1990 [1929]). Dialogisessa syntaksissa ajatellaan, että kielellisten yksiköiden tai muotojen kierrätys johtaa siihen, että toisiaan seuraavat lausumat kytkeytyvät voimakkaasti toisiinsa ja alkavat resonoida toistensa kanssa. Resonanssi viittaa tässä yhteydessä siihen, että tietty lausuma saa vastakaikua muissa osanottajissa: lausumaa seuraavissa vuoroissa lausuman merkitystä voidaan paitsi vahvistaa, myös muokata ja uudistaa. (Du Bois 2001; ks. myös Haddington 2005: 56.)

Du Bois'n esittelemä dialogisen syntaksin teoria tarjoaa myös melko konkreettisen mallin sille, kuinka kielen rakenteiden dialogisuutta voidaan analysoida. Tätä mallia ei kuitenkaan ole tämän väitöskirjan osatutkimuksissa käytetty, vaikka yksikön 2. persoonan ja niitä seuraavien responssivuorojen kielellisten muotoiluiden yksityiskohtaiseen analyysiin dialogisen syntaksin teoria sosisikin hyvin. Dialogiseen syntaksiin kuuluva ajatus kielen rakenteiden resonanssista on kuitenkin tämän väitöskirjan kannalta relevantti, erityisesti yksikön 2. persoonan avointen ilmausten osalta. Osatutkimuksissa I (*Viittausten monitulkintaisuus*) ja III (*Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentyminen*) osoitan, että yksikön 2. persoonan avoimet ilmaukset kimppuuntuvat tiettyihin kohtiin keskustelua. Osatutkimuksissa totean, että usein kimppuuntumisen taustalla on *intersubjektiviseksi virittyneisyysdeksi* (engl. *intersubjective priming*) kuvaamani ilmiö, jossa muut keskustelunosanottajat alkavat käyttää yksikön 2. persoonan avointa ilmausta yhden osanottajan käytettyä sitä (ks. erityisesti *Viittausten monitulkintaisuus*, esimerkki 9, s. 343–344).

2.3 Tutkimuksen lähtökohdat

Edeltävissä alaluvuissa olen esitellyt työni teoreettis-metodologisen viitekehyksen muodostavia kielentutkimuksen aloja: vuorovaikutuslingvistiikkaa, keskustelunanalyysia ja dialogismia edustavaa dialogistista kielitiedettä. Vaikka alat on edellä esitelty osin toisistaan erillisinä kokonaisuuksina, yhdessä ne muodostavat tutkimukselleni mielekkään taustan toisiaan täydentäen. Vuorovaikutuslingvistiikan, keskustelunanalyysin ja dialogistisen kielitieteen keskinäiset tutkimukselliset painopisteet vaihtelevat, mutta niiden peruseräpäätteet eivät ole toistensa kanssa ristiriidassa. Niissä kaikissa sosiaalinen vuorovaikutus nähdään merkityksenannon ensisijaisena kontekstina ja painotetaan tämän toiminnan dynaamisuuutta ja yhteistoiminnallisuutta. Lisäksi aineistoa lähestytään pääosin puhutun kielen näkökulmasta ja sen ehdoilla.

On kuitenkin syytä huomioida, että alojen tavoissa lähestyä aineistoja, tuottaa empiiristä analyysia ja kontekstualisoida analyysista saatuja tuloksia on joitakin eroavaisuuksia. Vuorovaikutuslingvistiksestä ja keskustelunanalyttisestä lähestymistavasta dialogistinen kielitiede eroaa sen suhteen, että dialogisiin peruseräisiin suhtaudutaan eräänlaisina aksiomina, teoriaa ohjaavina peruslauseina, jotka otetaan osin annettuina; nämä aksiomat muodostavat perustukset, joiden varaan empiirinen kuvaus ja analyysi sekä sen pohjalta vedettävät johtopäätökset rakennetaan (Linell 2009: 11). Vastaavaa aksiomaattisuutta ei vuorovaikutuslingvistiikassa eikä keskustelunanalyysissa ole, vaikka niissäkin toki taustalla vaikuttaa voimakkaasti ajatus siitä, että keskustelu on tietyllä tavalla jäsentynyttä toimintaa ja että keskustelun jäsentymistä ohjaavat peruseräitteet tulevat ottaa analyysissa huomioon. Lisäksi dialogistinen kielitiede painottaa sosiokulttuurisen taustan huomioimista tarkasteltavien ilmiöiden tulkinnassa. Sen sijaan keskustelunanalyttistä metodia tiukan aineistolähtöisesti sovellettaessa sosiokulttuurisen taustan huomioon ottaminen on analyysin kannalta vaikeaa, mikäli tämä tausta ei keskustelutilanteessa ja sen välittömässä kontekstissa nouse esiin.⁶ Myös omalle tutkimukselleni keskustelunanalyttinen menetelmä asettaa tiettyjä rajoituksia, mitä tulee tarkastelemiini keskustelujen sosiokulttuurisen taustan huomioimiseen. Dialogistisen kielitieteen näkemystä seuraan kuitenkin sinä mielessä, että näen kielen rakenteet osana elettyä sosiaalista ja kulttuurista todellisuutta. Jos otetaan lähtökohdaksi se, että kielellisten ilmausten merkitykset ovat luonteeltaan sosiaalisia ja kielenkäyttökokemuksiin perustuvia ja että niiden tulkintaa ohjaavat erilaiset sosiaaliset ja kulttuuriset konventiot, tietyn kielellisen rakenteen käytön perusteella voi myös sanoa jotain esimerkiksi siitä, kuinka toimimme maailmassa sosiaalisina olentoina ja hahmotamme suhdettamme ympärillä oleviin ihmisiin. Tähän palaan tarkemmin yhteenvedon viimeisessä luvussa (luku 6).

Väitöskirjassani dialogistisen kielitieteen malli voidaankin Linellin (2009: 28–29) kuvauksen mukaisesti nähdä metateoreettisena kehyksenä inhimillisen toiminnan ja merkityksenannon ymmärtämiseksi. Tällaisena se antaa oivat lähtökohdat tarkastella kielellisten ilmausten käyttöön liittyviä merkityksiä. Toisin kuin vuorovaikutuslingvistiikka ja keskustelunanalyysi, dialogistinen kielitiede tarjoaa vain vähän välineitä konkreettisen kielellisen analyysin tekemiseen, joihin väitöskirjani osatutkimuksissa esitetyt analyysit ja niistä johdettavat tulokset pääasiassa perustuvat.

⁶ Käytännössä tiettyjen keskustelunanalyttisten tutkimusaineistojen kohdalla johtopäätösten tekeminen voi kuitenkin olla ongelmallista tai jopa mahdotonta ilman ymmärrystä kulttuurisesta taustasta ja kontekstista (ks. Paananen 2019: 52). Erityisesti etnografisesti painottunut keskustelututkimus näkeekin vuorovaikutustilannetta ympäröivän kontekstin tuntemisen ja huomioimisen olennaisena aineistossa esiintyvien ilmiöiden ymmärtämisen kannalta (ks. esim. Lindholm 2016; Moerman 1988).

Dialogistisen kielitieteen mallin käyttäminen antaa kuitenkin tutkimukselleni koherentin ja kattavan teoreettisen pohjan, jota vasten vuorovaikutuslingvistisesti ja keskusteluanalyttisesti tehtyä analyysia on mahdollista tulkita yksittäisiä keskustelutallenteita tai niistä tehtyä aineistokokoelmaa laajemmassa kontekstissa ja arvioida osatutkimuksista saatuja tuloksia. Tämän vuoksi dialogistisen kielitieteen näkemysten hyödyntäminen sopiikin hyvin väitöskirjani kaltaiselle tutkimukselle, jossa saatujen tulosten toivotaan voivan kertoa jotakin siitä, kuinka inhimillinen kommunikaatio pohjimmiltaan toimii.

3 Yksikön 2. persoona vastaanottajan indeksinä

Kuten johdannossa mainitsin, useissa yksikön 2. persoonan ilmauksia eri kielissä tarkastelevissa tutkimuksissa on esitetty, että yksikön 2. persoona toimii vastaanottajan indeksinä: yksikön 2. persoonan käytöllä äänessäolijan on mahdollista viitata vuorovaikutuksen toiseen osapuoleen ja puhutella tätä. Tässä luvussa käyn tarkemmin läpi, mitä aiemman tutkimuksen valossa voidaan sanoa yksikön 2. persoonan ilmausten käyttämisestä vastaanottajaa kielellisesti merkitsevänä ilmauksena. Luvussa 3.1 esittelen, kuinka yksikön 2. persoonan merkitystä on hahmotettu puhe-tilanteen, sen osanottajien ja siinä rakentuvien indeksikaalisten suhteiden näkökulmasta. Toinen alaluku (3.2) paneutuu siihen, millaisena vastaanottajan eli *toisen* rooli on vuorovaikutuksessa nähty ja kuinka se on suhteutunut käsitteeseen *itsestä*. Kolmannessa alaluvussa (3.3) käsittelen sitä, kuinka yksikön 2. persoonan merkitys vastaanottajan eli *toisen* indeksinä voi myös tietyissä tapauksissa abstraktistua, jolloin yksikön 2. persoona voidaan käyttää myös muunlaisissa vuorovaikutuksellisissa käyttöyhteyksissä kuin viittamassa suoraan vastaanottajaan. Lopuksi alaluvussa 3.4 esittelen, kuinka vastaanottajuutta voidaan hahmottaa yhtäältä toiminnallisena, toisaalta kielellisenä kategoriana.

3.1 Yksikön 2. persoona, osanottajat ja puhe-tilanne

Iso suomen kielioppi määrittelee yksikön 1. ja 2. persoonan puheaktipersonniksi, joilla viitataan puhujaan ja puhuteltavaan, ”puhe-tilanteen kahteen välttämättömään osapuoleen” (VISK § 716). Sekä yksikön 1. persoonan että 2. persoonan katsotaan siis olevan vuorovaikutustilanteessa ainakin jollain tasolla aina läsnä – *minä* eli puhuja sanoo jotakin *sinälle*, joka toimii viestin vastaanottajana, kuulijana ja puhuteltavana (ks. Yli-Vakkuri 1986: 92–93). Persoonailmausten tilanteittain vaihtelevan tarkoitteen vuoksi niitä on aiemmassa tutkimuksessa kutsuttu *referentiaalisiksi indekseiksi* (Silverstein 1976: 11) tai *muuntujiksi* (engl. *shifter*) (Jakobson 1971 [1957]). Molemmat nimitykset perustuvat persoonien indeksikaalisuuteen, millä tar-

koitetaan sitä, että niiden merkitys muuntuu ja täydentyy puhetilanteessa⁷: puhe-tilanne ja sen osallistajat muodostavat yhdessä indeksisen taustan, johon persoonaviittaukset suhteutetaan ja jota vasten niitä tulkitaan (ks. Hanks 1990: 38; 1992: 51; *Viittausten monitulkintaisuus*: 322–323).

Puheaktipersonoien indeksikaalisuus liittyy myös siihen, mitä Benveniste (1971 [1966]) toteaa enonsiaatioteoriassaan yksikön 1. ja 2. persoonan performatiivisesta luonteesta: kyseiset persoonamuodot saavat tarkoitteensa kielenkäyttötilanteissa, joissa vuorovaikutuksen osanottajat käyttävät niitä viittaamaan itseensä (yks. 1. pers.) tai vastaanottajaan (yks. 2. pers.) (suomeksi ks. Laitinen 1995b: 43–44). Benvenisten teorian näkökulmasta puheaktipersonat tekevät kielen rakenteen pinnalle näkyväksi sen maailmassa toimivan yksilön, johon ne viittaavat. Koska yksikön 1. ja 2. persoonan tarkoitteet vaihtuvat aina puhujan vaihtuessa⁸, voidaan niiden sanoa kuvaavan avoimia diskursiivisia rooleja, jotka täytetään kielenkäyttötilanteessa. Yksikön 1. ja 2. persoonan viittausten tarkoitteiden vaihtuvuutta havainnollistaa seuraava esimerkki 2, joka on poimittu väitöskirjani ensimmäisestä osatutkimuksesta. Esimerkissä Salla kysyy Jannalta, haluaako tämä kirjoittaa hänen kaverikirjaansa; esimerkissä esiintyy sekä yksikön 2. persoonan (*haluut sä* r. 1) että yksikön 1. persoonan viittauksia (*mun kaverikirjaan* r. 2, *voim mä kirjottaa* r. 3). Sallan vuoron yksikön 2. persoonan ilmaus (r. 1) viittaa vuoron vastaanottajaan Jannaan (huomaa myös samassa yhteydessä esiintyvä nimipuhuttelu *Janna*), samassa vuorossa oleva yksikön 1. persoonan pronomini (r. 2) taas itse vuoron tuottajaan, Sallaan. Vastatessaan Sallalle (r. 3) Janna käyttää myös yksikön 1. persoonaa, kuitenkin viitaten sillä itseensä.

(2) [SG123, *Viittausten monitulkintaisuus*, s. 332]

01 Salla: haluut sä Janna nyt kirjottaa siihen
 02 mun kave[rikirjaan].
 03 Janna: [voim mä] kirjottaa,
 04 Salla: >hyvä,< ((lähtee hakemaan))
 05 (2.0)

Yksikön 2. persoonan tilannekohtaiseen ja puhetilanteeseen kytkeytyvään merkitykseen on otettu kantaa erityisesti vuorovaikutusta tarkastelevissa kielitieteelli-

⁷ Tässä tutkimuksessa tarkoitan *puhetilanteella* vuorovaikutustilanteen kontekstia, joka ympäröi meneillään olevaa toimintaa ja tarjoaa resursseja tapahtuman sopivalle tulkin-
 nalle. Luonteeltaan se on toiminnallinen ja yhteinen: keskustelun osanottajien jakama
 ja heidän keskinäisen neuvottelunsa tulosta. (Ks. Goodwin & Duranti 1992: 3–5; suo-
 meksi Etelämäki 2006: 17–18; Helasvuo 2008: 188.)

⁸ Joissakin tilanteissa yksikön 1. ja 2. persoonan tarkoitteet voivat lisäksi vaihtua saman
 vuoronkin sisällä, jos puheen auktori vaihtuu (ks. Goffman 1981); näin tapahtuu esi-
 merkiksi referointitilanteissa, joissa kerrotaan, mitä joku toinen on sanonut.

sissä tutkimuksissa. Yksi ensimmäisistä yksikön 2. persoonaan käyttöön luonnollisissa vuorovaikutustilanteissa huomiota kiinnittänyt tutkija oli keskusteluanalyttisen tutkimustradition pioneeri Harvey Sacks, joka vuosina 1964–1972 pitämillään luennoilla (ks. Sacks 1995 [1992]) tarkasteli muiden keskustelun piirteiden joukossa englannin toisen persoonan pronominin *you* käyttöä sekä sen käyttöön ja tulkintaan liittyviä käytänteitä (mt., osa I: 163–168; 348–353). Aiemmasta semanttis-semioottisesta tutkimuksesta ammentaen Sacks esittää, että deiktisiä viittauksia – myös toista persoona – tulee tarkastella osana keskustelun yhteistoiminnallista etenemistä. Samalla hän myös esittelee ajatuksen toisen persoonan monitulkintaisuudesta (engl. *ambiguity*), mikä tekee mahdolliseksi, että toista persoona voidaan käyttää luomaan merkityksiä, jotka mahdollistavat *sekä-että*-tyyppisen (engl. *this-and-that*) tulkinnan. Englannissa sama *you*-pronomini voi ilmaista sekä yksiköllistä toimijaa että monikollista toimijajoukkoa, ja Sacksin (1995 [1992], osa I: 165, 349) mukaan vastaanottajan on kuullessaan *you*-pronominin ratkaistava, viittaako pronomini yksin häneen (engl. *you alone*) vai häneen ja muihin (engl. *you and others*). Jos vastaanottaja ei tulkitse *you*-pronominin viittaavan yksin häneen, viittaus saa laajemman, Sacksin termin ”monikollisen” tulkinnan (mt., osa I: 165–166, 349). Tällaisessa tulkinnassa *you* voi viitata kehen tahansa, jopa puhujaan itseensä, kuten Sacks (mt., osa I: 350) toteaa: ”‘You’ as it expands and eventually meets ‘everyone’, excludes no one. It comes to mean ‘me’, indeed, also.”

Sacksia kiinnosti, millainen prosessi toisen persoonan viittauksen syntymisen taustalla on, mutta hän ei luennoillaan esittänyt yllä kuvatun kaltaisten yleisluontoisten havaintojen lisäksi tarkempaa kuvausta siitä, kuinka toisen persoonan viittaus varsinaisesti vuorovaikutuksessa syntyy. Englannin kielen osalta toisen persoonan viittauksen muodostumista on keskusteluaineistoista sittemmin käsitellyt Gene Lerner (1996), jonka tutkimus koskee toisen persoonan pronominin *you* käyttöä monenkeskisissä keskusteluissa sellaisissa konteksteissa, joissa viitataan yhteen tiettyyn vastaanottajaan. Yksi Lernerin keskeisistä huomioista on, että *you* voidaan nähdä vastaanottajan indikaattorina (engl. *recipient indicator*), muttei vielä varsinaisesti vastaanottajan nimeäjänä (engl. *recipient designator*) (mas. 282). Tällä hän tarkoittaa sitä, että *you* lataa kontekstiinsa odotuksen siitä, että jotakuta osanottajaa puhutellaan, muttei vielä itsessään määrittele tarkemmin, kenestä yksittäisestä vastaanottajasta on kysymys. Sen sijaan osanottajien on ratkaistava, kenelle vuoro on kohdistettu (vrt. Seppänen 1998: 170). Lerner osoittaa artikkelissaan, että osana vuorovaikutustoimintaa liittyneenä muihin keskustelun resursseihin toista persoona voidaan kuitenkin käyttää viittaamaan tiettyyn osanottajaan ja/tai puhuttelemaan tätä, jolloin se toimii samalla myös keinona valita seuraava puhuja (Lerner 1996: 283–284).

Lernerin (1996) tarkastelun kohteena on erityisesti se, millaisia vuorovaikutuksen resursseja osanottajat käyttävät osoittaessaan ja tulkitessaan sitä,

kenelle vuoro on suunnattu (engl. *addressed*), ja sen myötä sitä, kehen spesifiin osanottajaan *you*-pronomini viittaa. Sitä, kenet on monenkeskisissä keskusteluissa osoitettu yksikön 2. persoonan viittauksen kohteeksi ja yksikön 2. persoonan sisältävän vuoron vastaanottajaksi, voivat Lernerin (mas. 285–291) mukaan osoittaa vuoron sekventiaalin sijainti, osallistujien toiminta vuorovaikutustilanteessa ja tilanteeseen liittyvä sosiaalinen toimintakehys sekä eksplisiittiset kohdistuskeinot, kuten katse.

Lernerin (1996) esittämät huomiot koskevat hänen mukaansa yhteen tiettyyn osanottajaan kohdistuvia toisen persoonan viittauksia. Olen kuitenkin väitöskirjani ensimmäisessä osatutkimuksessa *Viittausten monitulkintaisuus* argumentoinut, että vastaavat tekijät on relevanttia ottaa huomioon minkä tahansa 2. persoonan ilmauksen osalta, sillä kaikkien niiden tarkoitteet ja merkitys määräytyvät kontekstuaalisesti puhetilanteessa. Persoonailmauksen tulkintaan vaikuttavat tällöin vuorovaikutuksellinen toiminta ja persoonailmauksen sisältävän vuoron sijoittuminen meneillään olevaan toimintajaksoon, persoonailmauksen sisältävän vuoron kielellinen rakenne ja rakenteen tuottamiseen liittyvät prosodiset ja keholliset vihjeet sekä persoonailmauksen sisältävää vuoroa seuraavat responsit (*Viittausten monitulkintaisuus*, s. 330).

3.2 *Itse ja toinen vuorovaikutuksessa*

Käsitteellä *toinen* (engl. *the other*) viitataan ensisijaisesti interpersonaalisen vuorovaikutuksen toiseen osapuoleen eli jonkinlaiseen puhujasta erilliseen vastaanottajaan, jolle vuorovaikutus on suunnattu (Linell 2009: 69; ks. myös Buber 1962 [1923]). Arkivuorovaikutustilanteissa vastaanottaja on tavallisesti keskustelun toinen osanottaja, mutta tämän lisäksi vastaanottaja – tai pikemminkin *vastaanottajuus* – voidaan ymmärtää myös puhetilanteessa rakentuvana diskursiivisena roolina, jota merkitään kielen rakenteessa yksikön 2. persoonan avulla (vrt. Suomalainen 2015: 30). Vastaavasti yksikön 1. persoonan voidaan katsoa kielen rakenteessa edustavan ajatusta *itsestä* – vuorovaikutuksen diskursiivisesta subjektista – sekä konkreettisella että abstraktilla tasolla (Goffman 1981: 47; Laitinen 1995b: 44; *itsen* sosiaalisesta rakentumisesta ks. esim. Stevanovic 2016: 203–205).

Monissa sosiokulttuurisissa teorioissa on korostettu *toisen* merkittävää roolia ihmisen kognitiivis-sosiaalisessa kehityksessä. Esimerkiksi kulttuurihistorialliseksi kutsuttua teoriaa kehittänyt psykologi Lev Vygotsky (esim. 1978) esittää, että yksilön oppiminen tapahtuu sosiaalisessa ja kulttuurisessa toiminnassa, jossa yksilö vähitellen sisäistää muiden antaman mallin siitä, kuinka erilaisissa tilanteissa toimitaan: Vygotskyn mukaan kaikki korkeamman tason kognitiiviset funktiot toimivat kahden tason varassa, ensin *intersubjektiivisina* eli yksilöiden välisinä ja sitten *intra-subjektiivisina* eli yksilöiden sisäisinä prosesseina. Filosofi ja sosiaalipsykologi

George H. Mead puolestaan on kuvannut yksilöllisen *itse* kehittymistä *toiseuden* kautta seuraavasti:

In the process of communication the individual is an other before he is a self. It is in addressing himself in the role of an other that his self rises in the experience. (Mead 1932: 168.).

Omassa tutkimuksessani *itsen* ja *toisen* välinen yhteys ja osittainen erottamattomuus näkyvät erityisesti niissä tapauksissa, joissa yksikön 2. persoona käytetään avoimesti kuvaamassa äänessäolijan omakohtaista kokemusta. Näissä tapauksissa raja sen välillä, mikä kuuluu *itselle* ja mikä *toiselle*, hälvenee, kun oma kokemus rakennetaan yksikön 2. persoonan avoimen käytön avulla sellaiseksi, joka olisi ikään kuin tapahtunut *toiselle*. Tätä havainnollistaa esimerkiksi 3, joka on peräisin väitöskirjani aineistosta ja jota olen analysoinut tarkemmin *Viittausten monitulkintaisuudessa*. Esimerkissä Taru kertoo omasta kokemuksestaan mutta kuvaa sitä käyttämällä yksikön 2. persoona avoimesti (lihavoituna riveillä 26 ja 32). Tarun kerronnassa *itsen* ja *toisen* näkökulmat yhdistyvät avoimen yksikön 2. persoonan alle:

(3) [SG108, *Viittausten monitulkintaisuus*, s. 340]

01 Taru: ja sitte me syötiin Kaisan kalakeitto
 02 Hötorgetin alakerrassa kuten faina[hhihf
 ((Poistettu 23 riviä, joissa Taru
 kuvailee kalakeittoa Niinalle.))
 26 Taru: ja leipää ja **sä voit** ottaa kuinka paljo tahansa
 27 (.) ja ne tulee tämmösii kulhois (.) siis (.)
 28 tämmönen iso (.) korkee kulho ((vie kädet eteensä
 29 ja esittää kulhon muotoja ja kokoa käsillään))
 30 ja se oon kuu#maa#,
 31 (0.2) ((Taru vie kädet takaisin kampaajaviitan
 alle))
 32 Taru: ja kuule ku **sä: syöt** sitä niin se menee niinku
 33 WUhh tänne fott[(h)aa .hhh#
 34 Niina: [fhehehe#
 35 Taru: et se [on aika,
 36 Niina: [se on varmaan hyvää.

Myös aiemmin luvussa 2.3 esittelemäni dialogistisen teorian keskiössä on *itsen* ja *toisen* välinen suhde sekä *toisen* rooli vuorovaikutuksellisen toiminnan kannalta. Kuten tuossa yhteydessä kuvasin, dialogismi lähtee liikkeelle oletuksesta, että kaikki vuorovaikutus on lähtökohtaisesti *toiselle* suunnattua. Dialogistisessa teoriassa *toiseuden* nähdään edustuvan paitsi konkreettisissa vuorovaikutuksen vastaanottajissa myös abstraktimmalla tasolla: vaikka *toista* vastaanottajana ei olisi läsnä fyysisessä vuorovaikutustilanteessa, ohjaa ajatus *toisen* olemassaolosta silti vuoro-

vaikutuksen kulkua (Linell 2009: 13–14; ks. myös Buber 1962 [1923]). *Toiseus* edustuu vuorovaikutuksessa monella tapaa. Konkreettisten *toisten* lisäksi on olemassa ns. *yleistettyä toiseutta* (engl. *generalized other*), kolmansien osapuolien (engl. *third parties*) edustamaa *poissaolevaa toiseutta* tai *itsen sisäistä toiseutta*, joka taas liittyy minuuden hahmottamiseen dialogisena suhteena (engl. *dialogical self*) (Linell 2009: 69, 109).

Linellin (2009) mukaan *toista* kohti suuntautumista leimaa samaan aikaan sekä yhteisyyden tavoittelu eli intersubjektivisuus että erottautuminen. Intersubjektivisuuteen kuuluu yksilöiden välisen samankaltaisuuden, jaetun tiedon ja käsitysten sekä yhteisellä maaperällä (engl. *common ground*, ks. myös Clark 1996: 94) toimimisen korostaminen. Erottautuminen taas näkyy yksilöllisyyden ja erillisyyden korostamisena. Siinä missä *toista* kohti intersubjektivisesti suuntauduttaessa pyritään kohti yhtenäisyyttä, samanlinjaisuutta ja jopa konsensusta, toiseen eronteon kautta suuntauduttaessa korostetaan merkitysten moninaisuutta ja avoimuutta sekä sitä, ettei *toinen* ole sama kuin *itse*. (Linell 2009: 80–85.) Myös keskusteluanalyttisessä ja vuorovaikutuslingvistisessä tutkimuksessa intersubjektivisuus on viime vuosina ollut keskeinen käsite, jolla kuitenkin on ollut Linellin esittämää määritelmää laajempi merkitys: intersubjektivisuudella on viitattu erityisesti ihmisille ominaiseen kognitiivis-sosiaaliseen kykyyn ymmärtää ja jakaa keskenään subjektiivisten kokemusten sisältöä vuorovaikutuksellisessa toiminnassa (esim. Etelämäki 2016; Sidnell 2014).

Erottautumisen ja intersubjektivisuuden käsitteet liittyvät yksikön 2. persoonan käyttöön olennaisella tavalla, ovathan yksikön 2. persoonan muodot ilmeisin kieliopin tasolle kiteytynyt keino yhtäältä puhutella vastaanottajaa ja määritellä tämä itsestä erilliseksi *toiseksi*, toisaalta taas kurottautua kohti vastaanottajaa yhteyden löytämiseksi. Koska yksikön 2. persoona on vastaanottajan ja *toisen* indeksi, sen käyttö edellyttää aina jonkinlaisen vastaanottajaksi tulkittavan toimijan läsnäoloa, joko konkreettisella tai abstraktimmalla tasolla. Käyttämällä yksikön 2. persoonaa äänessäolija jäsentääkin puhetilannetta tuomalla esiin siihen sisäankirjoitetun vastavuoroisuuden; vuorovaikutuksen etenemisen näkökulmasta yksikön 2. persoonan ilmaus on mahdollista tulkita intersubjektiviseksi kutsuksi osallistua yhteiseen toimintaan ja merkityksenantoprosessiin.

3.3 Vastaanottajuuden kiteytyminen yksikön 2. persoonan ilmauksiin

Edellisissä alaluvuissa (luvut 3.1 ja 3.2) esiteltyjen näkökulmien pohjalta lienee perusteltua todeta, että yksikön 2. persoonaan kieliopillisena ilmauksena on kiteytynyt tiettyä semanttis-pragmaattista merkityspotentiaalia, joka aktivoituu, kun persoonan muotoja käytetään: kuullessaan yksikön 2. persoonan muodon vastaanottaja

assosioi sen tyypillisesti liittyvän itseensä, ellei tilanne ohjaa toisenlaiseen tulkinnaan. Viimeaikainen, vuorovaikutuksellisesti painottunut tutkimus on kuitenkin osoittanut, että yksikön 2. persoonan merkityspotentiaalia voidaan hyödyntää myös muilla tavoin kuin suoraan vastaanottajaan viitattaessa tai tätä puhuteltaessa. Esittelen näitä tutkimuksia seuraavaksi.

Kuten johdannossa (luku 1.1) mainitsin, erityisesti yksikön 2. persoonan yleistäväksi, geneeriseksi tai impersonaaliseksi kutsuttua käyttöä on tutkittu useissa eri kielessä; johdannon yhteydessä esittelin myös lyhyesti, minkä kielten osalta tutkimusta on tehty (ks. edellä s. 3–4). Aiemmassa tutkimuksessa tämäntyyppisiä yksikön 2. persoonan ilmauksia on osoitettu käytettävän kuvaamaan muun muassa sellaisia kokemuksia tai asiantiloja, jotka koskevat ihmisiä yleisluonteisina toimijoina. Lisäksi yksikön 2. persoonaa voidaan käyttää myös kuvaamaan puhujalle itselleen tapahtuneita tilanteita tai kokemuksia (Auer & Stukenbrock 2018; O’Connor 1994; Stirling & Manderson 2011). Väitöskirjani osatutkimuksissa tarkastelen vastaavaa yksikön 2. persoonan käyttöä, kuitenkin nimittäen sitä muusta kuin suomenkielisestä tutkimusperinteestä poiketen *avoimeksi* (engl. *open*) käytöksi. Sanaparin *avoin viittaus* termiytymistä ja merkitystä on pohtinut tarkemmin väitöskirjassaan Uusitupa (2017: 18–20, 52–55; ks. myös Forsberg & Uusitupa 2020: 11–12). Fennistiikassa termin otti käyttöön yksikön 2. persoonan epäspesifien viittausten yhteydessä alun perin Helasvuo (2008), ja termi on sittemmin vakiinnuttanut asemaansa myös muissa fennistisissä tutkimuksissa (tämän väitöskirjan osatutkimusten lisäksi ks. esim. Suomalainen 2015, Uusitupa 2017; Forsberg & Uusitupa 2020; englanniksi ks. Varjo 2019). Olen valinnut käyttämään termiä *avoin* sen osuvuuden vuoksi: termi kuvaa hyvin sitä, kuinka myös niin kutsutut geneeriset tai impersonaaliset viittaukset ovat lähtökohtaisesti avoimia eriasteisesti spesifeille tai epäspesifeille tulkinnoille siinä välittömässä keskustelukontekstissa, jossa ne esiintyvät (ks. myös Laitinen 2006: 216).

Yksikön 2. persoonan avoimeksi kutsumani käyttö hyödyntää yksikön 2. persoonan kiteytynyttä merkitystä vastaanottajan indeksinä sen suhteen, että myös avoimia yksikön 2. persoonan ilmauksia käytetään tyypillisesti hakemaan vastaanottajan samastumista kuvattuun tilanteeseen: Esimerkiksi Auer ja Stukenbrock (2018) ovat osoittaneet, että saksan ei-vastaanottajaan viittaava *du*-muoto (engl. *non-addressee deictic du*) kutsuu vastaanottajaa jakamaan äänessäolijan esittämän näkökulman (mas. 284). Stirling ja Manderson (2011) puolestaan ovat todenneet, että yleistävä *you*-pronomini englannissa hyödyntää yksikön 2. persoonan muotoon liittyvää implikaatiota siitä, että vastaanottaja kuuluu toisella persoonalla kuvattuihin tarkoitteisiin (mas. 1598). Myös tanskan geneerisesti käytettyä *du*-muotoa on osoitettu hyödynnettävän vastaanottajan osallistamisen keinona (Jensen & Gregersen 2016; Nielsen, Fosgerau & Jensen 2009). Vastaavanlaisia ulottuvuuksia liittyy myös suomen yksikön 2. persoonan avoimeen käyttöön, kuten osoitan tämän väitöskirjan osa-

tutkimuksissa *Viittausten monitulkintaisuus, Semanttis-kieliopillinen konteksti ja Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentyminen*. Siewierska (2004: 212) esittää, että yksikön 2. persoonan deiktisesti ei-spesifi käyttö on melko tavallista maailman kielissä. Eri kielten osalta saatujen tutkimustulosten perusteella vaikuttaa myös siltä, että monet yksikön 2. persoonan avoimeen käyttöön liittyvät piirteet ovat jokseenkin samantyyppisiä eri kielissä. Tämän perusteella voisikin ajatella yksikön 2. persoonan merkityspotentiaaloin olevan suhteellisen samankaltainen niissä kielissä, joissa kyseisen kategoria on olemassa. Palaan tähän ajatukseen väitöskirjani lopuksi luvussa 6.

Avoimen tai generisen käytön lisäksi yksikön 2. persoonan merkityspotentiaali voi kiteytyä tai jopa kieliopillistua osaksi tiettyjä muodoltaan ja vuorovaikutusfunktioiltaan vakiintuneita ilmauksia. Suomen kielessä tällaisia ilmauksia edustavat esimerkiksi *kato*, *kuule*, *oota*, *näes ~ nääs ~ näätsä* ja *tietsä ~ tieks* (VISK § 858; Yli-Vakkuri 1986: 105–106; vastaavista ilmauksista virossa ks. Keevallik 2001, 2003). Suomen kieltä koskevassa tutkimuksessa nämä ilmaukset on ollut tapana hahmottaa *huomionkohdistimiksi* tai yleisemmin *partikkeleiksi* (ks. esim. Hakulinen & Seppänen 1992; Siitonen, Rauniomaa & Keisanen 2019; VISK § 858), muita kieliä koskevassa tutkimuksessa taas on puhuttu muun muassa *diskurssinmerkitsimistä* (engl. *discourse marker*; Maschler 2012; Schiffrin 1987), *pragmaattisista partikkeleista* (engl. *pragmatic particles*; Östman 1981) tai *diskurssipartikkeleista* (engl. *discourse particles*; Lindström & Wide 2005). Monissa näistä tutkimuksista yksikön 2. persoonan sisältäviä, prosodialtaan, syntaktiselta käyttäytymiseltään ja vuorovaikutusfunktioiltaan kiteytyneitä verbimuotoja on kuvattu kieliopillistumisen kautta: kyseisten ilmausten tai taivutusmuotojen on nähty käyvän läpi prosessia, jossa niiden merkitys abstraktistuu ja kieliopillinen kategoria muuttuu tämän seurauksena (esim. Hakulinen & Seppänen 1992; Keevallik 2001, 2003; Maschler 2012).

Yksikön 2. persoonan sisältävien, tiettyjen verbien ympärille muodostuneiden ilmausten abstraktistumisen voi nähdä koskevan paitsi verbin konkreettisen merkityksen muuttumista abstraktimmaksi myös yksikön 2. persoonan muodon semanttis-pragmaattisen merkityksen haalenemista osana ilmausta. Kun yksikön 2. persoona esiintyy osana partikkelistuneita tai muutoin merkitykseltään ja muodoltaan kiteytyneitä ilmauksia, sen ei enää voi katsoa viittaavan vastaanottajaan tai puhuttelevan häntä suoraan. Yksikön 2. persoonan merkitys on kuitenkin myös partikkelistuneissa ilmauksissa edelleen jollakin tasolla läsnä (ks. Hakulinen & Seppänen 1992: 547), minkä vuoksi niitä käytetään usein jäsentämään vuorovaikutuksen interpersonaalisia suhteita: vetoamaan vastaanottajaan (Erman 2001; Fox Tree & Schrock 2002; Stubbe & Holmes 1995), kiinnittämään tämän huomio vuorovaikutuksen kannalta keskeiseen kohtaan (Hakulinen, Keevallik & Lindström 2003; Hakulinen & Seppänen 1992), pyytämään tätä osallistumaan yhteistoimintaan (Maschler 2012; Östman 1981) tai hakemaan hyväksyntää ja jopa mahdollisesti samanmielisyyttä

suhteessa kiistanalaiseen ilmoitukseen (Asmuß 2011; ks. myös Maschler 2012: 809–811). Yksikön 2. persoonan roolia osana partikkelistuneita ilmauksia olen omassa tutkimuksessani pohtinut *Kiteytymisessä*.

Kun yksikön 2. persoonaa käytetään avoimesti tai osana partikkelistunutta ilmausta, sen merkitys suoraan vastaanottajaan viittaavana ilmauksena taka-alaiistuu. Tällöin yksikön 2. persoonan ilmauksen voi tarkoitteen osoittamisen sijaan pikemminkin katsoa koodaavan jonkinlaisen ”vastaanottajuuden” abstraktimman paikan siihen välittömään kontekstiin, jossa se esiintyy. Näissä tehtävissä yksikön 2. persoonaan kiteytynyt intersubjektiivisuus – jota käsitelin edellisessä aluvussa 3.2 – korostuu, ja yksikön 2. persoonan voikin nähdä välittävän ensisijaisesti sellaisia abstrakteja merkityksiä, jotka liittyvät resiprookkisuuteen eli vastavuoroisuuteen, reaktiivisuuteen ja responsiivisuuteen.

3.4 Vastaanottajuus toiminnallisena ja kielellisenä kategoriana

Tässä luvussa olen esitellyt erilaisia näkökulmia siihen, mikä on yksikön 2. persoonan kieliopillisen kategorian suhde vuorovaikutuksessa rakentuvaan *vastaanottajan* rooliin. On kuitenkin syytä pitää mielessä, ettei toinen persoona ole ainoa keino viitata keskustelun vastaanottajiin, vaikka väitöskirjassani sen rooli vastaanottajuuden ilmaisimena tutkimusaiheeni vuoksi korostuukin. Puhetilanne ei nimittäin läheskään aina ole kahdenkeskinen tilanne, ja siihen kuuluu myös muita osallistujia kuin ”puhujia” ja ”puhuteltu”, toisin kuin monissa deiksistä käsitellessä tutkimuksissa on annettu ymmärtää (esim. tässäkin luvussa esitellyt Benveniste 1971 [1966] ja Jakobson 1971 [1957]). Käsitelen tässä aluvussa lyhyesti, millä muilla keinoin kuin yksikön 2. persoonalla suomen kielessä voidaan viitata vastaanottajaan.

Vastaanottajuuden moninaisuutta sekä toisen ja kolmannen persoonan rajankäyntiä keskustelun osallistujiin viitatessa on problematisoinut Eeva-Leena Seppänen (1998) väitöskirjassaan. Seppänen osoittaa tutkimuksessaan, kuinka keskustelun läsnäoleviin osanottajiin voidaan viitata myös kolmaspersoonaisella viittauksella eli demonstratiivi- tai kolmannen persoonan pronominilla, minkä perusteella kolmatta persoona ole tarpeen nähdä jyrkästi puheaktipersoonista erillisenä kategoriana (ks. myös Laitinen 1992: 274; 1995b). Seppäsen (1998: 29) mukaan kolmaspersoonaiset viittaukset eivät suoraan *puhuttele* vastaanottajaa siinä mielessä kuin käsitettä on totuttu fennistiikassa käyttämään, mutta ne kohdistavat silti vuoron tietylle osanottajalle ja antavat hänelle tietynlaisen osallistujaroolin. Erityisesti pronominilla *tämä* voidaan indeksoida osallistujuuutta ja asettaa referentti vuoron vastaanottajana keskeiseen asemaan samaan tapaan kuin *sinä*-pronominillakin. Erotuksena *tämä*-pronominin ja yksikön 2. persoonan käytön välillä keskustelun osanottajaan viita-

nessä kuitenkin on, että *tämä* ei kohdistu vuoroa yksinomaan tietylle vastaanottajalle, vaan myös muilla keskustelun osanottajilla on mahdollisuus ottaa vuoro. (Mts. 180.)

Vastaanottajaan on vuorovaikutuksessa mahdollista viitata myös implisiittisemmin, referenssiltään avoimen nollapersoonan avulla. Nollapersoonana on helpoiten tunnistettavissa nollasubjekttilauseissa eli lauseissa, joista puuttuu subjekti ja joissa verbi on yksikön kolmannessa persoonassa. Tällaisissa lauseissa nollasubjekti on merkitykseltään henkilöviitteinen: sillä tarkoitetaan ketä tahansa, johon sanottu soveltuu (Laitinen 1995a, 2006; ks. myös VISK § 1347–1348). Nollapersoonaa voi periaatteessa esiintyä myös muissa lauseasemissa kuin subjektina (ks. esim. Vilkuna 1989: 48–49, 194–195; VISK § 1358–1361), mutta silloin (nolla)persoonan läsnäolon osoittaminen on monimutkaisempaa (Laitinen 2006: 213). Vaikka nollapersoonassa ei ole sellaista eksplisiittistä persoonan tunnusta, jonka voisi katsoa viittaavan johonkuhun tiettyyn keskustelun osanottajaan, nollapersoonaa voidaan silti tulkita puheaktipersoonien tapaan indeksikaaliseksi; Laitisen (1995a: 355) mukaan nollapersoonan käyttö avaa puhetilanteen osallistujille yhteisen jaettavan tietoisuuden paikan, johon myös vastaanottajan on mahdollista samastua. Tässä väitöskirjassa nollapersoonan piirteitä ja käyttöä vertaillaan avoimeen yksikön 2. persoonaan kahdessa osatutkimuksessa, *Semanttis-kieliopillisessa kontekstissa* ja *Toimintajaksujen ja osallistujaroolien jäsentymisessä*. Näissä osatutkimuksissa tarkastellaan, kuinka nollapersoonan ja avoimen yksikön 2. persoonan merkityspotentiaali ja käyttö eroavat toisistaan ja millainen tehtävänjako näillä kahdella viittaussuhteillaan avoimeksi tulkittavalla persoonarakenteella on vuorovaikutuksessa (rajakarjalaismurteiden osalta nollapersoonan ja avoimen yksikön 2. persoonan suhteesta ks. Uusitupa 2017).

On syytä huomata, että tietyissä konteksteissa – esimerkiksi vastaanottajalle suunnatuissa ohjeissa tai neuvoissa – nollapersoonaa voi myös saada hyvinkin selvästi vastaanottajaan ankkuroituvan tulkinnan (ks. esim. Hakulinen & Karttunen 1973: 164–166; Laitinen 2006: 212; Vilkuna 1992: 170–171). Rouhikoski (2020), joka on tarkastellut nollapersoonaa vastaanottajan puhuttelun keinona Kelan toimistossa tapahtuneissa asiointikeskusteluissa, kiinnittää tutkimuksessaan huomiota sellaisiin direktiivisiin modaalisiihin nollapersoonalauseisiin, jotka on kuitenkin osoitettu Kelan asiakkaalle, ja vertaa niitä toiseen direktiivityyppiin, 2. persoonan modaaliverbilauseisiin. Rouhikosken (mas. 328–329; 343) mukaan nollapersoonaisia direktiivejä käytetään tyypillisesti konteksteissa, joissa virkailija ei käsittele itsestään selvänä, että asiakas tulee noudattamaan saamaansa direktiiviä, kun taas 2. persoonan modaaliverbidirektiiveillä annetaan yleensä lisäohjeita jo meneillään olevassa prosessissa tai toistetaan jokin aiemmin annettu direktiivi. Koska nollapersoonaa on periaatteessa viittaussuhteillaan avoin ja koskee ketä tahansa kuvatussa tilanteessa olevaa, sen käyttö Kelan asiakkaita puhuteltaessa antaa ymmärtää, että kaikkia muitakin asiak-

kaita kohdellaan samalla tavalla, kun taas 2. persoonan käyttö esittää käsillä olevan tilanteen nimenomaan keskusteluun osallistuvan asiakkaan kannalta (mas. 330, 342).

Sen lisäksi, että vastaanottajaan viittaamiseen käytetään yksilöivää ilmausta, vastaanottaja voidaan myös sisällyttää laajemman viittausalan saavan persoona-ilmauksen tarkoitteisiin. Näin on esimerkiksi monikon 1. persoonan ja 'me'-toimijallisen tulkinnan saavien passiivi-ilmausten sekä monikon 2. persoonan viittausten osalta. Näistä monikon 2. persoona viittaa joukkoon, johon äänessäolija laskee kuuluvan puhutellun vastaanottajan lisäksi muitakin. Monikon 1. persoona ja 'me'-toimijaa ilmaiseva passiivimuoto taas viittaavat yleensä joukkoon, johon äänessäolija esittää kuuluvansa ja johon myös vastaanottaja voi kuulua. (VISK § 716, 1326.) Lisäksi passiivimuotoa voidaan käyttää myös siten, että sillä tarkoitetaan nimenomaan puhuteltavaa mahdollisine viiteryhmineen – erityisesti, jos sen yhteydessä esiintyy *sitä*-partikkeli (Luukka 1994: 234; VISK § 1317, 1325). Passiivivia voi myös käyttää vastaanottajaan viittaavana keinona kohteliaan puhuttelun yhteydessä (esim. *Kuinkas täällä voidaan*; ks. Yli-Vakkuri 1986: 87).

Tutkimuksessani suhtaudun vastaanottajuuteen sosiaalisena ja toiminnallisena kategoriana, jota voidaan ilmentää kielessä monin eri tavoin, kuten edellä esittämäni keinot osoittavat. Lienee kuitenkin perusteltua sanoa, että tässä luvussa mainituista keinoista yksikön 2. persoonan kieliopillinen kategoria on kaikkien ilmeisin ja siksi myös konventionaalistunein; myös esimerkiksi Seppäsen (1998) aineistossa toinen persoona on kaikista tavallisin keino viitata keskustelukumppaniin (mts. 21). Tämän vuoksi yksikön 2. persoona voidaankin kuvata vastaanottajuutta ilmaisevaksi kieliopilliseksi kategoriaksi.

Työssäni keskeisenä lähtökohtana toimii aiemmassa tutkimuksessa esitetty ajatus siitä, että yksikön 2. persoona ilmentää vastaanottajan roolia kielen tasolla ja näin tarjoaa keinon puhutella keskustelun toisia osapuolia. Pysin kuitenkin laajentamaan tätä näkökulmaa osoittamalla, että yksikön 2. persoonan ja *vastaanottajan* roolin välinen yhteys on todellisissa kielenkäyttötilanteissa aiempaa esitettyä monitasoisempi ja osin myös kompleksisempi. Tutkimukseni asettuikin luontevaksi jatkoksi aiemmin tehdylle tutkimukselle mutta samalla laajentaa ja yhdistelee uudella tavalla jo esillä olleita näkökulmia. Pysin tarjoamaan yksikön 2. persoonan käyttöä arki-keskusteluissa kattavasti käsittelevän kuvauksen, joka on teoreettisesti uskottava mutta kuitenkin aineiston tarkasteluun nojautuva ja joka sopii yhteen sen kanssa, mitä ihmisestä sosiaalisena olentona tiedetään. Palaan tähän pohtiessani saamiani tuloksia luvussa 6.

4 Aineisto ja menetelmät

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni aineiston sekä kuvaan väitöskirjani osatutkimuksissa käyttämiäni analyysimenetelmiä ja pohdin niiden sopivuutta aineistooni. Ensimmäisessä alaluvussa 4.1 esittelen Arkisyn-tietokantaa, josta väitöstutkimukseni aineisto on peräisin. Toisessa alaluvussa 4.2 kuvaan tarkemmin väitöskirjani osatutkimuksissa käyttämiäni aineisto-otoksia ja niiden pohjalta rakennettuja kokoelmia sekä pohdin laadullisen ja määrällisen tutkimuksen suhdetta aineistoni analyysissa.

4.1 Arkikeskustelujen morfosyntaktinen tietokanta Arkisyn

Väitöskirjani aineisto on peräisin Turun yliopiston Suomenkielisten arkikeskustelujen morfosyntaktinen tietokanta Arkisyn -hankkeen arkikeskusteluaineistosta. Arkisyn-tietokanta on rakennettu Kieli- ja käännöstieteiden laitoksen suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppiaineessa, ja sen aineisto on peräisin Helsingin yliopiston Keskusteluntutkimuksen arkistosta ja Turun yliopiston Lauseopin arkistosta. Monet Arkisyn-tietokannan aineistoon kuuluvista tallenteista on alun perin kerätty opiskelijatöinä, ja näitä yksittäisiä tallenteita onkin käytetty aiemmin osana opinnäytetöitä Helsingin ja Turun yliopistoissa. Tietokannan aineiston tallenteiden yhteenlaskettu kesto on noin 30 tuntia. Aineisto on kerätty vuosien 1996 ja 2015 välisenä aikana, ja siihen kuuluu yhteensä 26 eri keskustelutallennetta. Näistä keskusteluista 4 on puhelimitse käytyä (yhteensä 3 tuntia ja 14 minuuttia) ja 22 kasvokkain käytyä⁹ (yhteensä 26 tuntia ja 25 minuuttia). Aineiston tallenteet on litteroitu ja annotoitu Arkisyn-tietokantaan, ja aineisto on kokonaisuudessaan tutkijoiden käytettävissä. Sähköisessä Arkisyn-tietokannassa aineistosta on mahdollista tehdä hakuja ja kuunnella litteraatteihin kohdistettuja äänitallenteita tietokannan oman hakuliittymän avulla, mutta tietokanta on myös osa Kielipankin Korp-aineisto-

⁹ Näistä kasvokkain käydyistä keskusteluista viidestä on olemassa vain ääninauha; loppuista on saatavilla myös video.

palvelua¹⁰. Kaikilta aineistossa esiintyviltä informanteilta on saatu lupa aineiston tutkimus- ja opetuskäyttöön, ja heidän tunnistamisensa mahdollistavat tiedot on muutettu litteraateissa tunnistamattomiksi.

Arkisyn-tietokantaa ei ole rakennettu alueellisesti edustavaksi, ja tietokannan keskusteluissa esiintyvistä osanottajista on saatavilla vain rajallisesti taustatietoa. Näitä ulottuvuuksia ei ole tietokantaa rakennettaessa kuitenkaan jätetty tarkoituksella huomiotta; kyse on pikemminkin siitä, että Arkisyn-tietokantaan on koottu jo olemassa olevaa aineistoa, josta taustatietoa ei aina ole ollut saatavilla. Yleisellä tasolla voidaan kuitenkin sanoa, että valtaosa aineistosta on kerätty Etelä-Suomessa. Suurimpana yksittäisenä nauhoitusalueena erottuu Uusimaa ja erityisesti pääkaupunkiseutu, mutta aineistoa on kerätty myös muissa eteläsuomalaisissa maakunnissa, kuten Kanta-Hämeessä, Päijät-Hämeessä, Kymenlaaksossa ja Etelä-Karjalassa. Etelä-Suomen lisäksi Arkisyn-tietokannan keskusteluista viisi on nauhoitettu Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa; nämä tallenteet on alun perin kerätty osana Satakuntalaisuus puheessa -hanketta (ks. Kurki & Siitonen 2009). Osanottajat ovat enimmäkseen nuoria ja keski-ikäisiä, ja naisoletettuja on osanottajien joukossa enemmän kuin miesoletettuja. Pohdin aineiston taustamuuttujien mahdollista vaikutusta tutkimustuloksiini tarkemmin myöhemmin luvussa 5.1.

Kuten tietokannan nimi antaa ymmärtää, Arkisyn koostuu pääasiassa ystävien ja perheen kesken käydyistä epämuodollisista keskusteluista, joita voidaan kutsua myös ns. arkikeskusteluiksi. Keskusteluanalyysin periaatteiden mukaisesti (ks. tarkemmin lukua 2.1) aineiston keskustelutallenteet ovat tilanteista, jotka olisivat olemassa myös ilman nauhoitusta (ks. Vatanen 2016: 314). Arkisyn-aineiston tallenteissa osanottajat ovat kokoontuneet yhteen esimerkiksi viettämään iltaa, kahvittelemaan, illallistamaan tai pelaamaan yhdessä. Aineistoon kuuluu lisäksi yksi tallenne, joka on taltioitu kampaamossa. Asiakaspalvelutilannekontekstista huolimatta kyseisessä tallenteessa esiintyvät asiakkaat ja kampaaja tuntevat toisensa hyvin, ja tilanteen institutionaaliset piirteet näkyvät lähinnä käynnin alussa, kun asiakas saapuu ja esittää toiveensa hiustensa leikkauksesta, ja lopussa, kun valmis leikkaus esitellään asiakkaalle ja asiakas maksaa käynnistä; hiustenleikkuun lomassa käyty keskustelu on sisällöltään hyvin samankaltaista epämuodollista tuttavien välistä vuorovaikutusta kuin Arkisyn-tietokannan aineiston muissakin keskustelutallenteissa.

Sitä, kuinka hyvin Arkisyn-tietokannan aineiston vuorovaikutustilanteet edustavat *arkikeskustelua* yleisenä kommunikaatiogenrenä, voi luonnollisesti kritisoida. Aineiston laatu heijastaa kuitenkin sitä, kuinka arkikeskustelu on vuorovaikutuksen tutkimuksessa tyypillisesti ymmärretty. Yhtenä keskeisenä arkikeskustelua määrittävänä piirteenä on nimittäin nähty institutionaalisten roolien puuttuminen, minkä

¹⁰ ArkiSyn-korp-versio aineistosta saatavilla <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2017022801>.

vuoksi arkikeskustelu (engl. *everyday conversation*) on keskusteluanalyysissä perinteisesti hahmotettu nimenomaan ei-institutionaalisuuden kautta. Erotuksena arkikeskusteluista institutionaaliset keskustelut on usein järjestetty tietyn vuorovaikutuksellisen protokollan mukaisesti, niissä on ennalta määriteltyjä tavoitteita ja keskustelukumppanien välillä on selkeitä asiantuntijuuteen, rooliin ja valtaan liittyviä eroja (Drew & Heritage toim. 1992; Ruusuvuori, Haakana & Raevaara toim. 2001). Hakulinen (2009: 58) kuitenkin huomauttaa aiheellisesti, että jako institutionaaliseen keskusteluun ja arkikeskusteluun on osittain metodologinen ja hypoteettinen, eikä institutionaalisen ja arkikeskustelun ero tosiasiaassa ole lainkaan näin selvä ja kategorinen; periaatteessa jo kieli itsessään on instituutio, ja myös tietyt arkiset keskusteluympäristöt, kuten perhe, voidaan nekin nähdä instituutioina. Hakulinen (mp.) kuitenkin lisää, että tästä huolimatta jako ennalta suunnittelemattomiin ”arkikeskusteluihin” ja toisaalta rajoitetumpiin ”institutionaalisiin” keskustelun tyyppeihin on ollut tutkimuksen kannalta käyttökelpoinen. Voidaankin ajatella, että kaikenlaiset tilanteet sisältävät muodollisempia ja epämuodollisempia jaksoja, ja tietyn vuorovaikutustilanteen arkisuus tai institutionaalisuus tulee aina määritellä tilannekohtaisesti. Tässä tutkimuksessa *arkikeskustelu* tuleekin ymmärtää ensisijaisesti aineistoni osanottajien välisiä suhteita ja keskustelutilanteen epämuodollisuutta kuvaavaksi nimitykseksi.

4.2 Tutkimuksessa käytetty aineisto ja analyysimenetelmät

Väitöskirjaani varten olen rakentanut Arkisyn-tietokannan aineiston pohjalta kokoelmia jokaista väitöskirjan osatutkimusta ja siitä kirjoitettua artikkelia varten. Näihin kokoelmiin on otettu vaihtelevasti mukaan Arkisyn-tietokannan aineistoa; vain osatutkimuksessa IV (*Kiteytyminen*) aineistona on käytetty kaikkia Arkisyn-tietokannan keskustelutallenteita. Jokaista osatutkimusta varten kerätyt kokoelmat muodostuvat toistensa kanssa tietyin ehdoin samalla tavalla käyttäytyvistä yksikön 2. persoonan esiintymistä, jotka olen analysoinut systemaattisesti ja yksityiskohtaisesti kutakin osatutkimusta varten valittujen muuttujien osalta. Olen koonnut väitöskirjani osatutkimuksissa ja niiden pohjalta kirjoitetuissa artikkeleissa käytettyjen kokoelmien aineisto-otosten tiedot seuraavaan taulukkoon 1; tarkempia tietoja kunkin osatutkimuksen aineistosta on löydettävissä väitöskirjani artikkelien aineistoa esittelevistä osioista.

Taulukko 1. Väitöskirjan osatutkimuksissa käytettyjen kokoelmien aineisto-otosten tiedot.

Osatutkimus	Kokoelman tallenteiden määrä	Kokoelman tallenteissa esiintyvien puhujien ¹¹ määrä	Kokoelman tallenteiden yhteenlaskettu kesto
<i>Viittausten monitulkintaisuus (I)</i>	9	25	11 t 30 min
<i>Semanttinen ja kieliopillinen konteksti (II)</i>	22 ¹²	81 ¹³	26 t 25 min
<i>Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentyminen (III)</i>	22*	81**	26 t 25 min***
<i>Kiteytyminen (IV)</i>	26	102	29 t 39 min

* Laadullinen analyysi keskittyy 2 tallenteen muodostamaan osakokoelmaan.

** Laadullisen analyysin kohteena olevassa osakokoelmassa puhujia on 8.

*** Laadullisen analyysin kohteena olevan osakokoelman tallenteiden kesto on 3 tuntia.

Osatutkimuksen I (*Viittausten monitulkintaisuus*) kokoelman aineisto-otokseen on valittu kattava, mutta kuitenkin laajuudeltaan keskusteluanalyttisesti osatutkimuksen I puitteissa analysoitavissa oleva joukko sellaisia kasvokkai-keskusteluja, joista on olemassa jonkinlainen videotallenne. Videotallenne oli tarpeen, jotta aineiston analyysissa oli mahdollista kiinnittää huomiota myös osanottajien keholliseen toimintaan. Osatutkimuksen I kokoelmaan on kerätty kaikki valitussa aineisto-otoksessa esiintyvät yksikön 2. persoonan ilmauksen sisältävät vuorot. Analyysissa ne on ryhmitelty yksikön 2. persoonan viittaustyyppin perusteella.

Osatutkimusta II (*Semanttis-kieliopillinen konteksti*) varten kerätyn kokoelman aineisto-otokseen on puolestaan valittu kaikki Arkisyn-aineiston kasvokkai-keskustelut, jotta aineisto olisi mahdollisimman laaja myös tilastollista analyysia

¹¹ ”Puhujiksi” on tässä yhteydessä laskettu keskustelujen ns. aktiiviset osanottajat, ei keskusteluun vain hetkellisesti osallistuvia ja muutaman vuoron tuottavia puhujia (esim. kahvilan tarjoilijoita). Puhujiin on laskettu mukaan keskustelun nauhoittaja, jos hän osallistuu keskusteluun muutamaa vuoroa laajemmin. Vaikka sama puhuja esiintyisi useammassa aineiston tallenteessa, hänet on silti laskettu puhujaksi vain kerran.

¹² Osatutkimuksen II pohjalta kirjoitetussa artikkelissa on yhdistetty samaksi keskusteluksi samassa tilanteessa peräkkäin nauhoitetut kaksi eri tallennetta (Sapu117 ja Sapu118). Siksi artikkelin aineistokuvauksessa keskusteluja mainitaan olevan vain 21, vaikka tallenteita on 22.

¹³ Osatutkimuksen II pohjalta kirjoitetussa artikkelissa on tapahtunut virhe aineiston puhujien määrän laskemisessa; artikkelissa kerrotaan aineiston puhujamäärän olevan 66, vaikka kaikissa 22 tallenteessa on mukana yhteensä 81 puhujaa; nollapersonaan tai avoimen yksikön 2. persoonan sisältäviä lauseita tuottaa heistä 78.

varten. Puhelinkeskustelut on jälleen jätetty pois siitä syystä, ettei niistä käy ilmi kehollinen toiminta. Kehollisen toiminnan tarkastelu oli osatutkimuksessa erityisesti tärkeää, kun analyysivaiheessa erotettiin deiktisesti spesifit yksikön 2. persoonan ilmaukset avoimista yksikön 2. persoonan ilmauksista. Aineisto-otoksesta on kerätty kokoelmaan kaikki sellaiset lauseet, joissa on joko nollasubjekti tai avoimen yksikön 2. persoonan subjekti.

Osatutkimuksessa III (*Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentyminen*) on käytetty samaa kokoelmaa kuin osatutkimuksessa II, mutta laadullinen tarkastelu on painottunut kahteen tallenteeseen, joissa avoimen yksikön 2. persoonan ja nolla-persoonan ilmauksia esiintyy suhteessa paljon. Analyysin painopiste on osatutkimuksessa III noussut osatutkimuksessa II tehdyistä havainnoista.

Osatutkimuksen IV (*Kiteytyminen*) kokoelman aineisto-otos kattaa koko Arkisyn-aineiston, myös puhelinkeskustelut. Kokoelma on muodostettu keräämällä kaikki aineisto-otoksessa esiintyvät interrogatiiviset *tietää*-verbin yksikön 2. persoonan preesensmuotoiset esiintymät (ns. *tiedätkö*-ilmaukset), jotka on analyysissa edelleen ryhmitelty ilmauksen käyttötavan mukaan.

Kaikkien kokoelmien rakentamisessa on hyödynnetty Arkisyn-tietokannan hakuliittymää, joista ilmauksia on voitu hakea niiden kieliopillisen muodon perusteella. Olen kuitenkin käynyt jokaisen tietokannan antaman hakutuloksen myös manuaalisesti läpi. Lisäksi aineistokokoelmien jokainen esiintymä on analysoitu laadullisesti: olen tarkastellut kaikkien kokoelmien osalta niihin kerättyjen yksikön 2. persoonan esiintymien syntaktis-semanttista esiintymisympäristöä, sekventiaalista kontekstia ja vuorovaikutuksellista funktiota. Kokoelmien rakentamisessa ja tapausten analyysissa olen hyödyntänyt taulukointia, joka mahdollistaa aineiston systemaattisen tarkastelun ja myös määrällisten huomioiden tekemisen.

Tutkimusotteeni on ollut pääasiassa laadullinen, ja olen analysoinut kaikkien kokoelmieni jokaisen esiintymän esiintymiskontekstissaan keskusteluanalyyttistä metodia hyödyntäen (ks. alalukua 2.1). Yksityiskohtainen ja ilmausten esiintymisympäristön tarkasti huomioiva analyysi on antanut välineet tarkastella yksikön 2. persoonan ilmausten merkityksen ja tulkinnan rakentumista vuoro vuorolta osanottajien välisessä yhteistoiminnassa osana meneillään olevaa keskustelua. Olen tehnyt jokaisessa osatutkimuksessa myös joitakin määrällisiä huomiota osatutkimusten kohteena olevista esiintymistä. Lisäksi kahdessa Mikael Varjon kanssa yhdessä kirjoittamassani artikkelissa (*Semanttis-kieliopillinen konteksti ja Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentyminen*) on hyödynnetty määrällisiä menetelmiä laajemminkin laadullisen analyysin rinnalla. *Semanttis-kieliopillisessa kontekstissa* on hyödynnetty erityisesti ns. yleistettyä lineaarista sekamallia (engl. *Generalized Linear Mixed Model*), jonka muuttujat valittiin aiemman tutkimuksen perusteella. *Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentymisessä* taas keskeisessä roolissa olivat yhtäältä ristiintaulukoimalla saadut huomiot avoimen yksikön 2. persoonan lauseiden

ja nollapersoonalauseiden yleisyydestä eri keskusteluissa ja eri puhujilla, toisaalta taas Arkisyn-aineiston tekstuaalisen annotoinnin pohjalta rakennettu keskustelun aikajana, jonka avulla tarkastelimme avoimen yksikön 2. persoonan lauseiden ja nollapersoonalauseiden esiintymistä suhteutettuna keskustelun etenemiseen. Näissä artikkeleissa tilastollisten menetelmien valinta ja soveltaminen on ollut Varjon vastuulla, kun taas oma vastuualueeni on ollut vuorovaikutuksellisen ja keskusteluanalyttisen analyysin tekeminen. Laadulliset tulkinnat tilastollisia menetelmiä hyödyntäen saaduista tuloksista olemme kuitenkin tehneet yhdessä.

Monimenetelmäisyys (engl. *mixed methods*) eli määrällisten menetelmien käyttäminen väitösartikkeleissani laadullisten menetelmien rinnalla on ollut hedelmällistä: tilastollisen analyysin avulla on ollut mahdollista saada kattava ja luotettava kokonaiskuva aineistosta sekä jäljittää tutkittavien ilmiöiden osalta merkittävät säännönmukaisuudet, joihin on sitten ollut mahdollista syventyä laadullisessa, vuorovaikutuksellisesti painottuneessa analyysissä (monimenetelmäisyydestä kielentutkimuksessa tarkemmin ks. Hashemi 2012; ks. myös Varjo 2019, tekeillä). Tilastollisen tarkastelun suurin etu väitöskirjani kaltaisessa tutkimuksessa on, että sen avulla aineistosta voi löytyä yhteyksiä, joita ei osattu odottaa tutkijan intuition ja aiempien havaintojen perusteella (vrt. Ivaska 2015: 82; Priiki 2017: 63; Väänänen 2016: 231–232). Tilastolliset menetelmät ovatkin tuoneet niitä hyödyntäviin väitösartikkeleihin sellaista systemaattisuutta, jota olisi ollut vaikeaa tai jopa mahdotonta saavuttaa pelkin laadullisin menetelmin keskusteluanalyttistä tai vuorovaikutuslingvististä lähestymistapaa hyödyntäen (vrt. Walsh 2013: 37). Osatutkimuksessa *Semanttis-kieliopillinen konteksti* (ks. erityisesti sivuja 343, 359) on selitetty tarkemmin monimenetelmäisyyden hyötyjä ja käyttöä koskevia haasteita. On kuitenkin hyvä huomioida, että tutkimuksessani tilastollisten menetelmien käyttäminen vaati toimiakseen sen, että aineisto oli ensin käyty läpi ja luokiteltu laadullisesti. Myös tilastollisten menetelmien avulla saatujen tulosten tulkinta vaatii laadullista tarkastelua; vaikka määrälliset tulokset voivat olla hyvinkin kuvaavia, kielellisten ilmiöiden kohdalla ne harvoin vielä varsinaisesti selittävät kovin paljon. Kun tilastollisia menetelmiä hyödynnetään vuorovaikutuksen tutkimuksessa, tarvitaan laadullista otetta etenkin tarkasteltaessa kielenkäytön vuorovaikutuksellista kontekstia, jonka analyysi on myös tämän väitöstutkimuksen keskiössä.

5 Tulokset: yksikön 2. persoona arkikeskustelussa

Kokoan tässä luvussa yhteen osatutkimuksissa tehdyt havainnot ja käyn läpi niiden pohjalta esitettävät tulokset. Tulokset on jaoteltu luvussa 1.2 esittelemiäni tutkimuskysymysten mukaisesti erillisiin alalukuihin. Esittelen ensin yksikön 2. persoonan ilmausten erilaisia käyttötapoja (5.1), minkä jälkeen kuvaan yksikön 2. persoonan ilmauksilla rakentuvia viittaussuhteita (5.2). Sitten erittelen, millaisiin syntaktis-semanttisiin (5.3) ja toiminnallisiin (5.4) konteksteihin yksikön 2. persoonan ilmaukset tyypillisesti sijoittuvat. Lopuksi käyn läpi, kuinka yksikön 2. persoonan ilmausten käyttö muokkaa meneillään olevaa puhetilannetta ja siinä rakentuvia osallistujarooleja (5.5). Tulosten esittelyssä tarkastelen osatutkimuksia rinnakkain osoittaakseni, millaisen kokonaisuuden osatutkimukset muodostavat ja mitä niiden perusteella voidaan yhteisesti sanoa yksikön 2. persoonan käytöstä ja eri käyttötavoista arkikeskustelun kontekstissa.

5.1 Erilaiset käyttötavat

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni käsittelee sitä, millaisia käyttötapoja yksikön 2. persoonan ilmauksilla on aineistossani. Olen tarkastellut käyttötapoja kaikissa väitöskirjani osatutkimuksissa. Yksikön 2. persoonan käytön variaation systemaattinen kuvaaminen on väitöskirjassani tapahtunut erityyppisiä käyttötapoja erottelemalla ja niitä keskenään vertailemalla.

Aineistossani esiintyvät yksikön 2. persoonan ilmaukset voi käyttökontekstin perusteella luokitella kolmeen pääryhmään: 1) deiktisesti spesifi ilmaus, 2) avoin ilmaus ja 3) kiteytynyt ilmaus. Näistä deiktisesti spesifi yksikön 2. persoonan ilmaus viittaa yhteen tiettyyn keskustelun vastaanottajaan ja puhuttelee häntä. Avoimella ilmauksella puolestaan tarkoitan sellaista esiintymää, jossa yksikön 2. persoona ei ole kontekstissaan tulkittavissa vain yhteen tiettyyn keskustelun osanottajaan viittavaksi, vaan sitä käytetään luomaan laajempi, useamman keskustelun osanottajan kattava viittaus tai yleistämää. Kiteytyneissä yksikön 2. persoonan ilmauksissa puolestaan on kyse sellaisista yksikön 2. persoonan esiintymistä, joka esiintyvät osana

muodoltaan ja käyttötarkoitukseltaan vakiintunutta, tietyn yksikön 2. persoonan verbimuodon ympärille rakentunutta ilmausta.

Koska kielelliset ilmaukset eivät useinkaan taivu selkeärajaisiin luokkiin, edellä mainittujen ryhmien väliset rajat ovat toisinaan hämäriä. Niiden välisille rajoille sijoittuukin joukko ilmauksia, joita voidaan kuvata *monitulkintaisiksi*. Aineistoni monitulkintaiset yksikön 2. persoonan viittaukset ovat sellaisia, joiden välitön esiintymiskonteksti mahdollistaa samanaikaisesti usean erityyppisen tulkinnan: Monitulkintainen yksikön 2. persoonan viittaus voi esimerkiksi säilyttää enemmän tai vähemmän selvästi avoimen tulkinnan rinnalla sellaisen tulkintamahdollisuuden, jossa yksikön 2. persoona viittaa spesifiin osanottajaan. Monitulkintaisia voivat olla myös sellaiset kiteytyneet yksikön 2. persoonan ilmaukset, jotka voisivat kontekstissaan saada myös enemmän tai vähemmän kirjaimellisen tulkinnan. Vastaavia huomioita yksikön 2. persoonan ilmausten monitulkintaisuudesta murrehaastatteluaineistossa ovat esittäneet myös Forsberg ja Uusitupa (2020: 15, 18). Omassa aineistossani monitulkintaisten ilmausten merkitys täsmentyy tyypillisesti ilmauksen sisältävää vuoroa seuraavissa responsseissa, joissa keskustelun muut osanottajat (implisiittisesti) esittävät oman tulkintansa tietyn yksikön 2. persoonan ilmauksen käytöstä. Toisinaan monitulkintaisia ilmauksia voi seurata myös sellainen keskustelun jakso, jossa ilmauksen merkityksestä käydään neuvottelua. Yksikön 2. persoonan ilmausten monitulkintaisuutta olen reflektoinut osatutkimuksista erityisesti *Viittausten monitulkintaisuudessa* (s. 329, 336–337) ja *Kiteytymisessä* (s. 37).

Seuraavat osatutkimuksistani poimitut esimerkit 4–6 havainnollistavat yksikön 2. persoonan käyttötapojen pääryhmiä: deiktisesti spesifejä (4), avoimia (5) ja kiteytyneitä (6) yksikön 2. persoonan ilmauksia. (7) puolestaan on esimerkki avoimen ja deiktisesti spesifin yksikön 2. persoonan ilmauksen rajalle sijoittuvasta tapauksesta. Se havainnollistaa sitä, millaisia aineistoni monitulkintaiset yksikön 2. persoonan ilmaukset voivat olla. Esimerkissä monitulkintaisuus syntyy siitä, että yksikön 2. persoonan voi kontekstin perusteella katsoa joko viittaavan vuoron vastaanottajaan ja tämän käytökseen tai olevan osa yleisempää tietynlaisen tilanteen kuvausta, jolloin yksikön 2. persoona kuvaa kenen tahansa kyseisessä tilanteessa olevan toimintaa. Olen lihavoanut esimerkeistä huomion kohteena olevat yksikön 2. persoonan muodot.

(4) [SG440, *Viittausten monitulkintaisuus*, s. 334]

Saara on keskustelun nauhoittaja. Hänen on ollut tarkoitus ostaa kaikille osanottajille – myös Masalle – kahvit kiitokseksi siitä, että hän saa nauhoittaa heidän keskustelunsa. Masa on kuitenkin jo käynyt itse ostamassa itse itselleen kahvin, ja Saara kommentoi tätä:

- 1 ((Masa tulee paikalle kahvikupin kanssa))
 2 Saara: ai **sä ostit** jo.
 3 (0.2)

4 Masa: joo.
 5 Saara: [haluut sä toisen sit.
 6 Kaisa: [hm mts,
 7 (0.4)
 8 Masa: kyl täs voi eh[kä juoda.
 9 Kaisa: [khhhhhh [.hh
 10 Masa: [hä.
 11 Kaisa: **Esä oot** nii kärsimätön sillee kaks sekunttii.£
 12 (.)
 13 Masa: nii oonkih.

(5) [SG444, *Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentyminen*, s. 111–112]

Heikki ja Teppo kertovat yhteisten tuttaviansa Jarin ja Siirin kissojen käytöksestä:

1 Heikki: niinku ne Jarin ja Sii↑rin kissat vittu oikeesti
 2 ne nukku <koko #päivän#>. (0.6)
 3 **koitit** £#retuuttaa# niit jotain£
 4 ni #ei# kun nukku vaan,
 5 =mä nostin niskavilloist ja toinen nukku.
 6 (0.4)
 7 Teppo: >£ehehem£<
 8 (0.4)
 9 Heikki: sit (0.6) tulee ↑vähä viilempää ja vähä pimeempää
 10 ni @PFHIUUH@
 11 Teppo: joo >iha sama.<
 12 (1.0)
 ((Poistettu 3 riviä, joilla Teppo kuvailee
 omien kissojensa käytöstä.))
 16 Ville: >se oli< hyvä ku ne tappo sen yhen (.). nalleh.
 17 (2.4)
 18 Ville: katottii yä- yöllä kuuluu kauhee mekkala
 19 sit aa[mulla] ku **nouset avaat** (0.2) ((elehtii
 oven avaamista))
 20 Heikki: [mm.]
 21 Ville: **avaat** huonee oven **katot**
 22 >siin on< keskellä eteisen latti#aa#
 23 >tommone< pehmolelunalle,
 24 (0.6)
 25 Heikki: £iha palas(h)ina he£

(6) [SG446, *Kiteytyminen*, s. 46]

Iina kertoo anopilleen Ritvalle tuttavansa asiattomaksi kokemastaan käytöksestä:

1 Iina: sitte ku me >me käytiin siäl tos< (.). viime syksynä
 2 kahvilla ku se höy- hötkytti **tietsä** koko päivän
 3 et @monelta te tulette@ ja sit se viel autossa et
 4 @moneltas tai ootteks te jo tulos@ >**tietsä** semmost<
 5 hirveet stressiä että. (.). Teemun pitää päästä
 6 nukkumaan >**tietsä**< et niist ei sit niinku periks .hhh
 7 Ritva: joo.

(7) [SG123, *Viittausten monitulkintaisuus*, s. 336–337]

Keskustelunaiheena on se, mitä haasteita yhteisten lankapuhelinlaskujen jakamiseen tasan kämppäkavereiden kesken liittyy (esimerkki on ajalta ennen matkapuhelinten yleistymistä).

1 Salla: ja ku em mä haluu mieltii semmosta. hh nytki just #ö#
 2 joillekki soittaa kännyköihin sit mä soitan mejän
 3 Annille ö Norjaan, .hhh
 4 Janna: mm,
 5 Salla: ja:: (0.2) (#em mä nyt ö#),
 6 Janna: sit **sä** aina [**lasket** minuutteja,]
 7 Salla: [se on inhottavaa] sit siit tulee
 8 itellekki sellai kauhee olo ku koko ajan kattoo
 9 kelloo et, .hhh ↓mä oon puhunu jo kymmenem↓
 10 minuuttia nyt pitää lopettaa, .hh °tai jotain°.

Edellä kuvattujen käyttötapojen ryhmittelyn perusteena on ollut se, millaisissa konteksteissa ja mihin käyttötarkoituksiin yksikön 2. persoonan ilmauksia on käytetty. Ryhmittely on keskusteluanalyttisen metodin periaatteita noudattaen tehty aineistolähtöisesti. Yksittäisen esiintymän luokittelu tiettyyn käyttötavan ryhmään perustuu tutkimuksessani kontekstuaalisiin tekijöihin: meneillään olevaan vuorovaikutukselliseen toimintaan ja yksikön 2. persoonan ilmauksen sisältävän vuoron sijoittumiseen tähän toimintajaksoon, yksikön 2. persoonan ilmauksen sisältävän vuoron kielelliseen rakenteeseen ja rakenteen tuottamiseen liittyviin prosodisiin ja kehollisiin vihjeisiin sekä yksikön 2. persoonan ilmauksen sisältävää vuoroa seuraaviin responsseihin (ks. lukua 3.1). Vaikka olenkin osatutkimuksissa käsitellyt yksikön 2. persoonan erityyppisiä käyttöjä osin toisistaan erillään, en näe, että eri käyttötavoissa olisi kyse kategorisesti erilaisista ilmiöistä, vaan suhtaudun kaikkiin käyttötappoihin osana 2. persoonan kieliopillista paradigmaa. Käyttötapojen käsittely osin toisistaan erillään on ollut puhtaasti käytännöllinen ratkaisu, joka on sallinut minun syventyä erityyppisiin käyttöihin ja niihin liittyviin ilmiöihin kunkin osatutkimuksen kannalta relevantista näkökulmasta.

Käyttötapojen yleisyyttä en ole osatutkimuksissa tarkastellut koko Arkisyn-tietokannan aineistosta. Osviittaa käyttötapojen frekvenssistä antaa kuitenkin osatutkimus *Viittausten monitulkintaisuus*, jossa olen laskenut niiden vuorojen määrän, joissa kukin käyttötapa esiintyy. Kyseisen osatutkimuksen yhdeksän keskustelua (yht. 11,5 tuntia ja 1035 puheenvuoroa) käsittävässä aineistossa deiktisesti spesifi yksikön 2. persoonan ilmaus esiintyy noin 71 prosentissa kaikista aineiston vuoroista, avoin tai avoimuudeltaan monitulkintainen yksikön 2. persoonan ilmaus noin 20 prosentissa kaikista vuoroista ja kiteytynyt yksikön 2. persoonan ilmaus (esim. *tiätsä, kuule, arvaa, oota*) 11 prosentissa kaikista vuoroista. Ainakin kyseisen osatutkimuksen aineisto-otoksen perusteella deiktisesti spesifi yksikön 2. persoonan ilmaus eli vastaanottajaan viittaava ja häntä puhutteleva käyttö on siis kaikista yleisintä, mutta

myös muunlaisia käyttötapoja esiintyy merkittävässä määrin. Lisäksi eri tavoin käytettyjä yksikön 2. persoonan ilmauksia saattaa esiintyä samankin vuoron sisällä.

Suomen kielen osalta saamani tuloksia eri käyttötapojen yleisyydestä voi verrata de Hoopin & Tarenskeenin (2015) keräämään hollanninkieliseen puhutun kielen aineistoon, jossa lähes puolet yksikön 2. persoonan pronominiin esiintymistä saa de Hoopin ja Tarenskeenin generiseksi nimittämän tulkinnan. Oman aineistoni tapaan deiktisesti spesifit yksikön 2. persoonan ilmaukset ovat de Hoopin ja Tarenskeenin aineistossa tavallisia kysymyslauseissa (ks. lukua 5.4), kun taas generisiä yksikön 2. persoonan ilmauksia esiintyy enemmän deklaratiiivilauseissa (mas. 169). Eroja sen suhteen, kuinka yleisiä deiktisesti ei-spesifit yksikön 2. persoonan ilmaukset ovat yhtäältä minun ja toisaalta de Hoopin ja Tarenskeenin aineistossa, saattaa selittää aineistojen laatu, sillä de Hoopin ja Tarenskeenin aineistossa on spontaanien kasvokkais- ja puhelinkeskustelujen lisäksi mukana haastatteluja, joita taas ei omassa aineistossani ole. Haastattelutilanteessa vuorovaikutuksen osapuolilla on tyypillisesti hieman erilaiset roolit: haastattelija kysyy ja kerää tietoa, kun taas haastateltava vastaa ja tarjoaa tietoa. Tyypillisessä haastattelutilanteessa haastateltavan rooli onkin olla tietävämpi osapuoli. (Ruusuvuori & Tiittula 2017.) Haastattelut eivät siis edusta ystävien ja tuttavien kesken käytyjen arkikeskustelujen tapaan tutkijasta riippumatonta, vapaata vuorovaikutusta. Haastattelutilanne ohjaa huomion haastateltavaan ja kannustaa tätä kertomaan omista ajatuksistaan ja kokemuksistaan. Tämän vuoksi onkin todennäköistä, että haastattelutilanteissa – erityisesti ns. kertomushaastatteluissa (ks. Hyvärinen 2017) – esiintyy suhteessa paljon kokemukserontasekvenssejä, jotka ovat sekä oman tutkimukseni että aiemman tutkimuksen perusteella avoimen yksikön 2. persoonan tyypillisiä esiintymiskonteksteja (*Viittausten monitulkintaisuus*, s. 337; Forsberg & Uusitupa 2020: 14; Kluge 2016: 508; O’Connor 1994; Stirling ja Manderson 2011; Uusitupa 2017: 219–230; Visapää 2008: 75–76). Sitä, kuinka yleisiä yksikön 2. persoonan eri käyttötavat ovat erityyppisissä aineistoissa, olisi mielenkiintoista tarkastella tarkemmin tulevaisuudessa.

Osatutkimukset *Viittausten monitulkintaisuus* ja *Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentyminen* osoittavat, että erityisesti avoimilla yksikön 2. persoonan ilmauksilla on taipumus kimppuuntua tiettyihin keskustelun sekvensseihin: erityisen yleisiä ne ovat ns. kokemukserontasekvensseissä eli sellaisissa keskustelun jaksoissa, joissa käsitellään itselle tai muille tapahtuneita kokemuksia. Näissä sekvensseissä esiintyy tyypillisesti myös paljon nollapersoonailmauksia. Osatutkimuksessa *Semanttis-kieliopillinen konteksti* puolestaan osoitetaan, että avoimet yksikön 2. persoonan ilmaukset ovat erityisen yleisiä tietyissä semanttis-kieliopillisissa konteksteissa. Näitä konteksteja käsittelen tarkemmin alaluvussa 5.3.

Myös *Kiteytyminen*-osatutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että yksikön 2. persoonan käyttötapojen esiintymistä ei välttämättä voi kuvata uskottavasti

tarkastelemalla pelkästään esiintymien määriä. Vaikka *Viittausten monitulkintaisuus*-aineiston perusteella deiktisesti spesifit yksikön 2. persoonan ilmaukset ovat kiteytyneitä ilmauksia yleisempiä koko aineistossa, voi kuva olla erilainen, kun otetaan tarkastelun kohteeksi tietty verbi. *Kiteytymisen* aineistossa, johon on poimittu kaikki interrogatiiviset *tietää*-verbin yksikön 2. persoonan preesensmuotoiset esiintymät (ns. *tiedätkö*-ilmaus), kiteytynyt käyttö on selvästi vastaanottajaa puhuttelevaa käyttöä yleisempää *tietää*-verbin kohdalla. *Tiedätkö*-ilmauksia käytetään kiteytyneesti valtaosassa eli 82 prosentissa aineistoni kaikista tapauksista. Hakulinen ja Seppänen (1992: 530–535, 540–542) ovat esittäneet vastaavia huomioita yksikön 2. persoonan imperatiivissa olevasta *katsoa*-verbistä: heidän aineistossaan *kato*-ilmauksen käyttö partikkelina on huomattavasti yleisempää kuin sen kirjaimellinen käyttö *katsoa*-verbin imperatiivimuotona. Tosin Siitosen, Rauniomaan ja Keisasen (2019) tutkimus antaa syytä pohtia, voisiko tietyyntyyppinen käyttötapa olla yhteydessä myös aineiston laatuun ja asetelmaan (ks. mas. 541). Heidän luontoiluaineistossaan *kato*-ilmaus nimittäin ohjaa tavallisimmin vastaanottajaa katsomaan jotain ja selvästi harvinaisempaa on, että *kato*-ilmausta käytetään päivittelyyn tai ihmettelyyn taikka kohdistamaan huomio selittävässä vuorossa (mas. 522). Myös muiden kiteytyneiden ilmausten (esim. *oota*, *arvaa*, *kuule*) yleisyyksiä olisikin kiintoisaa tulevaisuudessa tarkastella vertailevasti erityyppisistä aineistoista.

Lisäksi on syytä ottaa huomioon, että yksikön 2. persoonan eri käyttötavoissa voi olla keskustelukohtaisia tai idiolektisiä eli puhujakohtaisia eroja. Tutkimukseni aineistossa on huomattavissa tietty tendenssi, että jotkin yksikön 2. persoonan käyttötavat esiintyvät taajempaan tietyissä keskusteluissa tai tietyillä puhujilla. *Kiteytymisessä* totean, että aineistossa käytetyistä *tiedätkö*-ilmauksista 65 prosenttia esiintyy aineiston kahdessa keskustelussa, mikä antaa syytä pohtia, voiko *tiedätkö*-ilmauksen kiteytynyt, partikkelimaisiin käyttö osin olla puhujakohtainen piirre. Myös *Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentymisessä* pohditaan, voiko yksikön 2. persoonan avoimen käytön yleisyys olla puhujakohtainen piirre. Kyseisen osatutkimuksen aineiston valossa näyttää kuitenkin siltä, että tietyn ilmaisutavan käyttöä motivoivat aineistossa idiolektisten tekijöiden sijaan diskurssiin – esimerkiksi puheenaiheeseen – liittyvät tekijät (vuorovaikutustilanteen vaikutuksesta avoimen yksikön 2. persoonan käyttöön ks. myös Forsberg & Uusitupa 2020: 24).

Idiolektisten tai tiettyyn keskustelutilanteeseen liittyvien tekijöiden tarkastelu on tutkimuksen aineistona käytetyssä Arkisyn-tietokannassa kuitenkin siltä kannalta ongelmallista, että suurin osa Arkisynin aineistossa esiintyvistä osanottajista on mukana vain yhdessä keskustelutilanteessa eikä heidän kielenkäytöstään muissa tilanteissa näin ollen ole vertailuaineistoa. Lisäksi aineiston keskusteluista on olemassa vain vähän taustatietoa, eikä esimerkiksi keskustelun osanottajien suhteesta toisiinsa tiedetä juuri muuta kuin mitä aineistosta nousee esiin. Tämän vuoksi aineiston pohjalta ei voi luotettavasti sanoa mitään esimerkiksi siitä, kuinka paljon osanottajien

tuttuus tai vastaavat tekijät vaikuttavat tietyn yksikön 2. persoonan käyttötavan yleisyyteen.

Myöskään alueellisen vaihtelun tai iän merkitystä ei voi aineistossani kuvata tarkasti, koska puhujien kielellisestä tai muusta taustasta on kerätty vain hyvin vähän tietoa. Kuten luvussa 4.1 Arkisynia esitellessäni totean, valtaosa aineistosta on kerätty 1990–2010-luvuilla pääkaupunkiseudulla, ja keskustelujen osanottajat ovat enimmäkseen nuoria ja keski-ikäisiä; ainakin tähän kuvaukseen sopivaan ryhmään tutkimuksen tulokset siis pätevät. Tarkempien tietojen puuttuessa taustamuuttujien vaikutuksesta yksikön 2. persoonan käyttöön on kuitenkin hyvin vaikea sanoa tarkemmin, minkä vuoksi tässä tutkimuksessa onkin tarkasteltu yksikön 2. persoonan käyttötapoja vuorovaikutustoiminnan ja siinä ilmenevien tekijöiden näkökulmasta.

Yksikön 2. persoonan avoimen käytön levikkiä ja yleisyyttä suomen murteissa ovat tarkastelleet Forsberg ja Uusitupa (2020). Heidän aineistonsa koostuu pääosin 1950–1970-luvuilla haastattelumenetelmällä tallennetuista kielennäytteistä, joten aineisto on siis varsin erilainen kuin tämän tutkimuksen valtaosin eteläsuomalainen arkikeskusteluaineisto. Forsberg ja Uusitupa (ma.) erottavat tutkimuksessaan indikaatiivi-, konditionaali- ja potentiaalimuotoiset yksikön 2. persoonan lauseet (Y2-lauseet) imperatiivimuotoisista yksikön 2. persoonan lauseista (IMP-lauseet). Heidän analyysinsä osoittaa, että Y2-lauseiden käyttö keskittyy suomen kielessä itämurteisiin, erityisesti kaakkoismurteisiin ja niiden läheisyydessä puhuttuihin savolais- ja hämäläismurteisiin, mutta myös muiden murteiden puhujat käyttävät silloin tällöin Y2-lauseita (mas. 20). Myös IMP-lauseiden levikki on Forsbergin ja Uusituvan aineistossa itäinen, mutta ei painotu kaakkoon siten kuin avointen Y2-lauseiden levikki: imperatiivilauseiden ydinkäyttöalueita ovat kaakkoismurteiden ohella savolaismurteet ja niistä erityisesti Pohjois-Savon, Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteet (mas. 21). Forsberg ja Uusitupa (mas. 21–22) esittävät, että kaiken kaikkiaan yksikön 2. persoonan avoin käyttö on murrehaastatteluissa harvinaista. Tätä tulosta on kiintoisaa verrata yksikön 2. persoonan avoimen käytön yleisyyteen *Viittausten monitulkintaisuuden* aineistokokoelmassa, jossa yksikön 2. persoonan avoimia viittauksia esiintyy 117 vuorossa 1035:stä.¹⁴ Forsberg ja Uusitupa (mas. 24) toteavatkin, että suomen nykypuhemielessä yksikön 2. persoonan avoin käyttö vaikuttaa olevan huomattavasti yleisempää kuin vanhoissa suomen murteissa, vaikka he mainitsevatkin – samaan tapaan kuin itsekin edellä esitin – tilanne- ja puhuja-kohtaisilla eroilla voivan olla vaikutusta avoimen käytön yleisyyteen eri aineistoissa.

¹⁴ Forsbergin ja Uusituvan laskutavan mukaan *Viittausten monitulkintaisuuden* aineistossa yksikön 2. persoonan avoimia ilmauksia esiintyy tiheämmin kuin 10 ilmausta tunnissa (mas. 23, alaviite 17), kun taas heidän aineistonsa useimpien murreryhmien näytteissä yksikön 2. persoonan avoimen ilmauksen sisältäviä lauseita esiintyy harvemmin kuin kerran tunnissa (mas. 23).

5.2 Viittaussuhteiden rakentuminen

Toinen tutkimuskysymykseni käsittelee yksikön 2. persoonan viittaussuhteiden rakentumista. Viittaussuhteiden osalta osatutkimuksissa on tarkasteltu ensiksikin sitä, kehen tai mihin yksikön 2. persoonalla voidaan eri käyttötapojen avulla viitata. Toiseksi on tutkittu, millainen vuorovaikutuksellinen prosessi yksikön 2. persoonan viittauksen syntymisen taustalla on ja mitkä osatekijät vaikuttavat siihen, millaiseksi kulloisenkin viittauksen tulkinta keskustelussa muotoutuu. Viittaussuhteiden rakentumista käsittelevät erityisesti osatutkimukset *Viittausten monitulkintaisuus* ja *Semanttis-kieliopillinen konteksti*, mutta myös *Kiteytymisessä* ja *Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentymisessä* aihetta kommentoidaan.

Se, millaisena viittaavana ilmauksena – jos sellaisena lainkaan – yksikön 2. persoonan ilmausta käytetään, vaihtelee edellisessä alaluvussa 5.1 esitelyjen käyttötapojen osalta. Yksikön 2. persoonan muodon rooli viittaavana ilmauksena korostuu erityisesti deiktisesti spesifin käytön kohdalla, mutta viittaavuuden tarkastelu on olennainen tulokulma myös avointa käyttöä tarkasteltaessa. Silloin, kun yksikön 2. persoonaa käytetään kiteytyneenä ilmauksena, yksikön 2. persoonan muotojen merkitys viittaavana ilmauksena taas hälvenee. Tämä liittyy siihen, että kiteytyneet yksikön 2. persoonan ilmaukset ovat melko partikkelistuneita, minkä seurauksena kiteytyneen ilmauksen muodostavien elementtien – myös yksikön 2. persoonan muodon – semanttis-kieliopillinen merkitys abstraktistuu ja kieliopillistuu (ks. lukua 3.3). Tästä kertoo myös se *Kiteytymisessä* esitetty huomio, jonka mukaan aitoina kysymyksinä käytetyt *tiedätkö*-ilmaukset viittaavat yhteen vastaanottajaan, mutta kiteytyneet *tiedätkö*-ilmaukset esiintyvät aineistossani sellaisissakin vuoroissa, jotka on osoitettu useammalle kuin yhdelle vastaanottajalle. Kiteytyneet *tiedätkö*-ilmaukset eivät myöskään kirvoita vastaanottajassa sellaista responsia, joka olisi odotuksenmukainen vastaus yksikön 2. persoonassa olevan *tietää*-verbin varaan rakentuvaan kysymykseen, vaan kutsuvat vastaanottajaa reagoimaan muilla tavoin, esimerkiksi osoittamaan samanmielisyyttä tai empatiaa. Viittaamisen sijaan yksikön 2. persoonan ilmausten kiteytyneen käytön kannalta olennaisempaa onkin se, kuinka ne *puhuttelevat* oletettua vastaanottajaa tai vastaanottajia ja kutsuvat mukaan yhteiseen toimintaan. Edellä mainittujen seikkojen vuoksi käsittelen tässä alaluvussa viittaussuhteiden rakentumista ensisijaisesti deiktisesti spesifien ja avointen yksikön 2. persoonan viittausten osalta ja jätän kiteytyneet ilmaukset viittaussuhteiden tarkastelun ulkopuolelle.

Kuten *Viittausten monitulkintaisuudessa* osoitan, deiktisesti spesifien ja avointen yksikön 2. persoonan ilmausten keskeisin ero viittaussuhteiden kannalta on, että deiktisesti spesifi ilmaus viittaa yksiselitteisesti yhteen, tiettyyn puhetilanteessa osoitettuun tarkoitteeseen, avoin yksikön 2. persoonan ilmaus taas laajemmin. Avoin yksikön 2. persoonan tarkoitteena ei ole pelkästään tietty keskustelun osanottaja, vaan avoimilla ilmauksilla viitataan pikemminkin kokemuksiin ja toiminta-

tapoihin, joiden oletetaan olevan yhteisesti tunnistettavissa. Jotkin yksikön 2. persoonan ilmaukset voivat kuitenkin säilyttää avoimen tulkinnan rinnalla myös deiktisesti spesifin tulkinnan mahdollisuuden; tällaisia ilmauksia olen tutkimuksessani kutsunut *monitulkintaisiksi* (ks. erityisesti *Viittausten monitulkintaisuus*, s. 336), vaikka katson monitulkintaisuuden olevan myös yleisemminkin yksikön 2. persoonaa kuvaava piirre (ks. lukuja 1 ja 3; ks. myös tämän luvun alalukua 5.1).

Se, kuinka tietty yksikön 2. persoonan ilmaus voidaan määritellä viittaussuhteitaan deiktisesti spesifiksi tai avoimeksi, määräytyy puhetilanteen kontekstuaalisten tekijöiden perusteella. Tutkimukseni osoittaa, että yksikön 2. persoonan viittaus saa deiktisesti spesifin tulkinnan erityisesti tietyissä vierusparin muodostavissa keskustelun toiminnoissa, kuten kysymyksissä ja pyynnöissä.¹⁵ Lisäksi deiktisesti spesifi yksikön 2. persoonana esiintyy yleisesti sellaisissa vuoroissa, joiden avulla äänessäolija kuvaa yhtä tiettyä keskustelun osanottajaa, tämän toimintaa tai tähän liittyviä asiointiloja. Toisinaan tällaiset kuvaukset ovat arvioivia ja esiintyvät osana kannanottoja. Deiktisesti spesifiä yksikön 2. persoonan viittausta seuraa säännönmukaisesti viittauksen tarkoitteeksi määrittyvän toisen osanottajan responssi, jolla osanottaja ilmaisee ymmärtäneensä ilmauksen viittaavan häneen. Deiktisesti spesifin viittaussuhteen muodostumisen kannalta keskeistä onkin, että vastaanottaja ymmärtää viittauksen kohdistuvan itseensä ja vahvistaa olevansa viittauksen tarkoite (vrt. Sacks 1995 [1992], osa I: 351).

Avoimet ja monitulkintaiset yksikön 2. persoonan viittaukset puolestaan ovat tyypillisiä kerrontasekvensseissä, joissa jaetaan kokemuksia, evaluoidaan tai arvioidaan yleisiä asioita ja asiointiloja sekä kuvataan hypoteettisia tilanteita. Näissä sekvensseissä nimenomaan meneillään oleva toiminta ohjaa vastaanottajia tulkitsemaan yksikön 2. persoonan viittauksen laajemmin kuin vain yhteen osanottajaan viittaavana. Vaikka avoimet yksikön 2. persoonan ilmaukset eivät siis deiktisesti spesifisti käytettyjen ilmausten tapaan puhuttele (vain) yhtä tiettyä keskustelun osanottajaa, niiden voi silti ajatella olevan osoitettuja keskustelun muille osanottajille ja kutsuvan heitä mukaan yhteiseen merkityksenantoon. On myös mahdollista, että äänessäolija käyttää yksikön 2. persoonan avointa viittausta kuvatessaan itselleen tapahtuneita asioita; yksikön 2. persoonan avoin viittaus saa äänessäolijan kokemusmaailmaan ankkuroituvan tulkinnan erityisesti silloin, jos sama puhuja on aiemmin keskustelussa tai jopa samassa sekvenssissä osoittanut yksikön 2. persoonan avulla kuvatun tilanteen tapahtuneen (myös) itselleen.

Yhteisymmärryksen näkökulmasta on kiintoisaa, ettei yksikön 2. persoonan avoin käyttö aiheuta väitöskirjani aineistossa sellaisia ilmeisiä väärinymmärrys-

¹⁵ Myös *Kiteytyminen*-osatutkimuksessa osoitan, että *tiedätkö*-ilmaus saa vastaanottajaan viittaavan ja häntä puhuttelevan tulkinnan silloin, kun se esiintyy osana kysymys-vastaus-vierusparia, jossa esitetään aito kysymys.

tilanteita, joissa joku keskustelun osanottajista tulkitsisi avoimen yksikön 2. persoonan ilmauksen itseensä viittaavaksi ja näin deiktisesti spesifiksi; aiemman tutkimuksen perusteella nimittäin tällaisiakin tilanteita voi esiintyä (Laitinen 1995a: 348, 2006: 220–222; Suomalainen 2015: 122–123; ks. myös Kluge 2016).¹⁶ Sen sijaan väitöskirjani aineistossa kyllä esiintyy sellaisia tilanteita, joissa avoimen yksikön 2. persoonan ilmauksen käyttö johtaa siihen, että keskustelun osanottajat käyvät jonkinlaista merkitysneuvottelua siitä, kuka tunnistaa avoimella yksikön 2. persoonalla kuvatun kokemuksen ja voi osoittaa samastuvansa siihen (ks. esim. *Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentyminen*, esimerkki 7, s. 114–116). Samankaltaisia, yksikön 2. persoonan ei-vastaanottajaan viittaavaan deiktiseen käyttöön liittyviä merkitysneuvotteluja saksan kielen osalta ovat analysoineet myös Auer ja Stukenbrock (2018: 296–298).

Viittausten monitulkintaisuudessa esitän, että avoimesti käytetty yksikön 2. persoonan ilmaus menettää jotain yksikön 2. persoonaan koodatusta merkityksestään puhetilanteen osanottajiin viittaavana kieliopillisena keinona. Sen sijaan avoin yksikön 2. persoonan ilmaus luo viittauksen kohteensa siinä kontekstissa, jossa se esiintyy: avoimen yksikön 2. persoonan käyttö rakentaa eräänlaisen esimerkkitoimijan, jota keskustelun osanottajat voivat tarkastella yhdessä ja jonka toimintaan tai näkökulmaan he voivat halutessaan samastua. Samantyyppisiä ajatuksia ovat esittäneet myös Laitinen (2006: 225) ja Visapää (2008: 75–76) suomen osalta ja Bredel (2002) saksan osalta. Tässä mielessä yksikön 2. persoonan avoimen käytön luoma viittaus onkin rinnastettavissa nollapersoonaviittaukseen (ks. myös lukua 3.4), joskin käytöissä on myös eroa, kuten olen erityisesti osatutkimuksessa *Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentyminen* osoittanut. Käsitelen nollapersoonan ja avoimen yksikön 2. persoonan eroja tarkemmin seuraavissa alaluvuissa 5.3–5.5.

Tutkimukseni osoittaa, että yksikön 2. persoonaa käytetään aineistossani *yksilöivänä* viittauksena. Se, yksilöikö toisen persoonan viittaus yhden tietyn specifin keskustelun osanottajan vai pikemminkin tietynlaisen toiminnan tai kokemuksen, riippuu käyttötavasta. Myös se, kuinka puhetilanteeseen sidottuja yksikön 2. persoonan ilmaukset ovat, vaihtelee: deiktisesti spesifit yksikön 2. persoonan ilmaukset ovat viittaussuhteiltaan tarkkarajaisia ja puhetilanteeseen rajattuja, kun taas avointen yksikön 2. persoonan ilmausten viittausala voi kohdistua myös välittömän puhetilanteen ulkopuolelle, äänessäolijan omiin kokemuksiin tai yleisinhimilliseksi ole-

¹⁶ *Semanttis-kieliopillisessa kontekstissa* (s. 347, 354) ja *Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentymisessä* (s. 104, 109) todetaan lisäksi, että toisinaan nollapersoonan käyttö sellaisessa kontekstissa, johon avoin yksikön 2. persoonakin periaatteessa sopisi, voi motivoitua siitä, että yksikön 2. persoonan muoto kyseisessä kontekstissa voisi johtaa väärinymmärryksiin. Tutkimukseni perusteella voisi tulkita, että keskustelun osanottajat orientoituvat yksikön 2. persoonan muotojen käytön osalta välttämään mahdollisia väärinymmärrystilanteita.

tettuun toimintaan. Siihen, mitä seurauksia viittauksen tulkinnallisella avoimuudella tai deiktisellä spesifisyydellä on puhetilanteen etenemisen kannalta, palaan alaluvussa 5.5.

5.3 Syntaktis-semanttinen konteksti

Kolmas tutkimuskysymykseni koskee yksikön 2. persoonan ilmausten syntaktista ja semanttista kontekstia ja tämän kontekstin vaikutusta ilmausten tulkintaan. Syntaktis-semanttisen kontekstin osalta olen yhtäältä vertaillut yksikön 2. persoonan eri tavoin käytettyjä ilmauksia keskenään, toisaalta tarkastellut yksikön 2. persoonan ilmauksia suhteessa muihin persoonailmauksiin, erityisesti nollapersoonaan. Yksikön 2. persoonan ilmausten syntaktis-semanttista esiintymisympäristöä on tarkasteltu kaikissa osatutkimuksissa, mutta erityishuomion kohteena se on ollut *Semanttis-kieliopillisessa kontekstissa* ja *Kiteytymisessä*. Näistä ensimmäisessä yksikön 2. persoonan avoimia ilmauksia on analysoitu suhteessa nollapersoonaan, jälkimmäisessä taas kiteytyneen yksikön 2. persoonan sisältäviä *tiedätkö*-ilmauksia on vertailtu muunlaisiin *tiedätkö*-ilmauksiin. Myös *Viittausten monitulkintaisuudessa* on esitetty joitakin havaintoja avointen ja deiktisesti spesifien yksikön 2. persoonan ilmausten syntaktis-semanttisten kontekstien eroista.

Laitinen (1995a, 2006) on todennut, että yksikön 2. persoonan avointa käyttöä eivät sido nollapersoonaan liittyvät kieliopilliset ja semanttiset rajoitukset. Nollaa koskeviin syntaktisiin rajoituksiin kuuluu muun muassa se, että nollalauseessa teemapaikalla verbin edellä on jokin muu argumentti kuin subjekti. Semanttisesti nollasubjekti on kokija, vastaanottaja tai tilanmuutoksen patientti, minkä vuoksi sen predikaateiksi sopivat varsinkin tilanmuutosta, kokemusta ja vastaanottamista ilmaisevat verbit, joiden ilmaisema tapahtuma ei koskaan ole täysin subjektin tarkoiteen itsensä kontrollissa. Lisäksi nolla on erityisen yleinen hypoteettisissa *jos–niin*-kehyksissä. (Hakulinen & Karttunen 1973; Laitinen 1995a: 339–340; 2006: 211–215.) *Semanttis-kieliopillinen konteksti* vahvistaa näitä aiemmassa tutkimuksessa esitettyjä havaintoja tilastolliseen tarkasteluun pohjautuvan mallin avulla. Osatutkimuksessa näytetään, että avoimen yksikön 2. persoonan ilmauksen toimiessa lauseen subjektina teemapaikalla on tyypillisesti toisen persoonan pronomini. Lisäksi yksikön 2. persoonan avointen ilmausten käyttö on erityisen yleistä toimintaa, liikettä ja paikkaa ilmaisevien verbien ja puheaktiverbien yhteydessä, kun taas nollapersoonaa esiintyy tyypillisesti tapahtumia ja muutosta kuvaavien verbien yhteydessä. Avoimen yksikön 2. persoonan subjektin sisältävissä lauseissa on myös nollalauseita useammin NP-objekti. On siis perusteltua sanoa, että toisin kuin nollapersoonailmaukset, avoimen yksikön 2. persoonan ilmaukset ovat usein sekä topikaalisia että agenttiivisia (vrt. Laitinen 1995a: 340). Lisäksi avoin yksikön 2. persoonan ilmaus on lähes aina preesensmuotoinen, kun taas nolla voi esiintyä myös muissa

aikamuodoissa, erityisesti, jos se saa kontekstissaan puhujaviitteisen tulkinnan (*Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentyminen*; ks. myös Varjo 2019).

Osa *Semanttis-kieliopillisessa kontekstissa* esitetyistä nollapersoonan ja avoimen yksikön 2. persoonan eroista selittyy rakenteiden syntaksiin tai semantiikkaan liittyvillä seikoilla, mutta artikkelissa osoitetaan myös, että eroihin vaikuttavat ne toistuvat, tyypilliset käyttökontekstit, joissa nollapersoona ja avoin yksikön 2. persoona esiintyvät. Esimerkiksi yksikön 2. persoonaa käytetään silloin, kun havainnollistetaan jotakin edellä kuvattua tai annetaan esimerkki tietynlaisesta toiminnasta, mikä taas selittää sitä, miksi avoin yksikön 2. persoonan subjekti on yleinen toimintaa ilmaisevien verbien kanssa. Myös NP-objektin yleisyys liittyy tähän: konkreettista toimintaa ilmaisevissa havainnollistavissa konteksteissa – joissa yksikön 2. persoona on yleinen – kuvattu toiminta saa tyypillisesti myös jonkin kohteen. Tarkastelen yksikön 2. persoonan toiminnallista kontekstia tarkemmin vuorovaikutuksen näkökulmasta seuraavassa luvussa 5.4.

Siinä missä nollapersoonan ja avoimen yksikön 2. persoonan ilmausten välillä on niitä selkeästi toisistaan erottavia syntaktis-semanttisia tekijöitä, vaikuttaa siltä, että avointa yksikön 2. persoonaa ei ole aineistossani mahdollista erottaa deiktisesti spesifisti käytetyistä yksikön 2. persoonan ilmauksista vastaavien piirteiden perusteella. Osatutkimuksissani (*Viittausten monitulkintaisuus, Semanttis-kieliopillinen konteksti*) olen tullut siihen tulokseen, että ero avoimen ja deiktisesti spesifin käytön välillä määräytyy vuorovaikutukseen ja sen etenemiseen liittyvien tekijöiden perusteella; tässä mielessä yksikön 2. persoonan avoin käyttö muistuttaa yksikön 1. persoonan avointa käyttöä (ks. Helasvuo 2008). Aiempi tutkimus on kuitenkin esittänyt, että subjektipronominin läsnä- tai poissaolo voisi olla avointa ja deiktisesti spesifiä käyttöä erottava tekijä. Esimerkiksi Forsbergin ja Uusituvan (2020: 15, 24–25) mukaan vanhoissa suomen murteissa avoimen yksikön 2. persoonan lauseissa ei tavallisesti käytetä pronominisubjektia (ks. myös Helasvuo & Laitinen 2006: 201; Seppänen 2000; Uusitupa 2017: 141, 244; Yli-Vakkuri 1986: 102–105). Leino ja Östman (2008: 40) puolestaan esittävät, että yksikön 2. persoonan modernia avointa käyttöä leimaisi nimenomaan *sä*-pronominivariantin läsnäolo (ks. myös Luukka 1994: 321). Omassa aineistossani avoimissa yksikön 2. persoonan ilmauksissa esiintyy useita toisen persoonan pronominivariantteja, ei pelkkää *sä*-varianttia.¹⁷ Ylipäätään toisen persoonan pronomini esiintyy valtaosassa (72 %) tapauksia, joissa

¹⁷ Tutkimuksessani olen rajannut sekä yksikön 2. persoonan pronominin läsnäolon että pronominin eri puhekielisten varianttien vaihtelun tarkastelun tutkimukseni ulkopuolelle. Toisen persoonan pronominin käyttö ansaitsisi kuitenkin tarkempaa tutkimusta tulevaisuudessa; tällaisia tuloksia olisi mahdollista kontrastoida myös Väänäsen (2016) havaintoihin yksikön 1. persoonan osalta.

avoin yksikön 2. persoonan ilmaus esiintyy lauseen subjektina¹⁸ (*Semanttis-kieliopillinen konteksti*, s. 347). Kuitenkin myös deiktisesti spesifissä käytössä persoonapronominin esiintyminen on aiemman tutkimuksen perusteella yleistä, minkä vuoksi en näe persoonapronominin esiintymistä tai poissaoloa nimenomaan yksikön 2. persoonan avointa käyttöä luonnehtivana tekijänä. Esimerkiksi Helasvuon (2014) aineistossa yksikön 2. persoonan pronomini esiintyy 76 prosentissa kaikista yksikön 2. persoonan subjektia ilmaisevista muodoista imperatiivit pois lukien (mas. 456). Lappalaisen (2004) aineistossa vastaava prosentuaalinen osuus on 79 (mas. 81) (ks. myös Lappalainen 2006: 44 pronominisubjektin yleisyydestä Kelan virkailijoilla). Helasvuo ja Lappalainen eivät erikseen erottele tutkimuksissaan avoimia yksikön 2. persoonan ilmauksia deiktisesti spesifeistä, mutta osatutkimukseni *Viittausten monitulkintaisuus* käyttötapojen jakauman (ks. lukua 5.1) perusteella voisi olettaa, että valtaosa yksikön 2. persoonan ilmauksista on deiktisesti spesifejä. Myös Seppänen (1998) on tarkastellut yksikön 2. persoonan pronominin esiintymistä keskustelussa: hänen aineistossaan läsnäolijaan viittaavan yksikön 2. persoonan käytön yhteydessä esiintyi persoonapronomini 68 prosentissa kaikista yksikön 2. persoonan esiintymistä (mas. 20).¹⁹

Kun kyse on kiteytyneen yksikön 2. persoonan käytön erottamisesta ei-kiteytyneestä käytöstä, kieliopillisilla tekijöillä, erityisesti syntaksiin liittyvillä, on merkittävä rooli. Kuten *Kiteytyminen*-osatutkimuksessa esitän, kiteytyneillä *tiedätkö*-ilmauksilla on monia sellaisia syntaktisia ominaisuuksia, jotka on määritelty partikkeleille tyypillisiksi: ne ovat lauseen rakenteen kannalta syntaktisesti valinnaisiksi tulkittavia, niillä ei ole vakiintunutta syntaktista sijaintia eivätkä ne saa komplementteja (VISK § 794). Kiteytyneet *tiedätkö*-ilmaukset voivat sijoittua mihin tahansa kohtaan lausumaa, mutta erityisen yleisiä ne ovat lausuman ja siinä olevan lauserakenteen keskellä. Kiteytyneitä *tiedätkö*-ilmauksia leimaa myös komponenttien eli *tietää*-verbin ja yksikön 2. persoonan muodon semanttinen haalistuminen: aitoina kysymyksinä käytetyt *tiedätkö*-tyyppiset yksikön 2. persoonassa olevat muodot viittaavat yhteen vastaanottajaan, kun taas kiteytynyt *tiedätkö*-ilmaus esiintyy aineistossani sellaisissakin vuoroissa, jotka on osoitettu useammalle kuin yhdelle vastaan-

¹⁸ Kun avoin yksikön 2. persoonan ilmaus on muussa asemassa kuin subjektina, esiintyy persoonapronomini luonnollisesti aina.

¹⁹ Seppäsen kuvauksesta ei tosin selviä, onko yksikön 2. persoonan pronominin sisältäviin viittauksiin laskettu vain subjektina toimivat yksikön 2. persoonan ilmaukset vai onko mukana kaikissa lauseasemissa olevat yksikön 2. persoonan ilmaukset. Lisäksi Seppäsen aineistossa mukaan on laskettu toisen persoonan imperatiivimuodot. Koska toisen persoonan pronomini esiintyy vain harvoin imperatiivimuotojen yhteydessä (ks. Helasvuo 2014: 456–457; alaviite 6), Seppäsen esittämät prosenttiosuudet ole laskentatapojen eroista johtuen täysin vertailukelpoisia muiden edellä mainittujen tutkimusten kanssa.

ottajalle. Lisäksi kiteytyneissä *tiedätkö*-ilmauksissa *tietää*-verbi ei aina ilmaise episteemisyyttä, vaan saa pikemminkin tunnistamiseen ja ymmärtämiseen liittyviä tulintoja.

Kuten edellä esitin, morfosyntaktisilla tekijöillä ei näytä olevan merkittävää roolia avointen ja deiktisesti spesifien yksikön 2. persoonan ilmausten erottamisessa. Toisin on kiteytyneiden ja ei-kiteytyneiden *tiedätkö*-ilmausten kohdalla: 70 prosenttia eli valtaosa kiteytyneistä *tiedätkö*-ilmauksista on sellaisia ilmauksen variantteja, joissa liitepartikkeli *-kO ~ -ks* jää pois ja verbiin on kliittistyneenä yksikön 2. persoonan pronomini (esim. *tie-t-sä*). Muulla tavoin käytettyjen *tiedätkö*-ilmausten ryhmässä vaihtelua on aineistossani enemmän, eikä mikään tietty morfosyntaktinen muoto nouse toisia merkittävästi yleisemmäksi. Verrattuna muihin kiteytyneisiin yksikön 2. persoonan ilmauksiin (esim. *kato*, *kuule*) kiteytyneidenkin *tiedätkö*-ilmausten ryhmän sisällä esiintyy kuitenkin morfosyntaktista vaihtelua. Vaihteluun vaikuttanee se, että *tiedätkö (sinä)* -tyyppisessä interrogatiivimuodossa on yksikön 2. persoonan imperatiivimuotoja *kuule* ja *kato* enemmän alueellisen ja idiolektisen variaation alaisia elementtejä, kuten *ie*-diftongi, *d*:n edustus, kysyvän liitepartikkelin muoto sekä persoonapronominin läsnäolo ja sen eri varianttien vaihtelu. Se, että juuri *tie-t-sä*-tyyppinen muoto on tutkimukseni aineistossa yleisin variantti kiteytyneiden *tiedätkö*-ilmausten joukossa, voi johtua paitsi idiolektisistä tekijöistä (ks. lukua 5.1) myös väitöskirjani aineiston (tahattomasta) alueellisesta painotuksesta: suuri osa Arkisyn-tietokannan aineistosta on kerätty pääkaupunkiseudulla (ks. lukua 4.1).

Osatutkimusten perusteella on havaittavissa, että yksikön 2. persoonan erilaisia käyttötapoja leimaavat tietyt syntaktis-semanttiset preferenssit, jotka liittyvät pääasiassa tyyppilliseen syntaktiseen esiintymisympäristöön ja siinä esiintyvien verbien ilmaisemaan toimintaan sekä yksikön 2. persoonan ilmauksen morfologisiin piirteisiin. Osatutkimuksissani käy kuitenkin ilmi, että ensisijaisesti erityyppisiä yksikön 2. persoonan käyttötapoja luonnehtii – ja myös erottaa toisistaan – niiden toiminnallinen konteksti ja esiintyminen osana tiettyjä vuorovaikutuksellisia käytänteitä. Tähän liittyviä tuloksia siirryn tarkastelemaan seuraavaksi luvussa 5.4.

5.4 Toiminnallinen konteksti

Neljäs tutkimuskysymykseni käsittelee sitä, millaisissa toiminnallisissa konteksteissa yksikön 2. persoonan ilmaukset esiintyvät. Toiminnallisten kontekstien osalta olen tutkimuksessani tarkastellut, missä toiminnoissa ja millaisen toiminnan osana yksikön 2. persoonan ilmaukset ovat sekä minkälaisia vuorovaikutuksellisia käytänteitä yksikön 2. persoonan ilmausten ympärille muodostuu. *Toiminnolla* (engl. *action*) viitataan tässä yhteydessä siihen, mitä yksittäisellä vuorolla tehdään, kun taas *toiminta* (engl. *activity*) on tiettyä toimintoa ympäröivä laajempi toiminnallinen kehys. Vuorovaikutuksellinen *käytänne* (engl. *practice*) muodostuu, kun jotakin kie-

lellistä resurssia käytetään toistuvasti tietyn toiminnon toteuttamiseksi. (Ks. Couper-Kuhlen & Selting 2018: 28–29.) Eri tavoin käytettyjen yksikön 2. persoonan ilmausten toiminnallista kontekstia on tarkasteltu kaikissa osatutkimuksissa.

Tutkimukseni perusteella yksikön 2. persoonan toiminnallinen konteksti vaihtelee ilmauksen käyttötavan mukaan. Kuten *Viittausten monitulkintaisuudessa* osoitan, deiktisesti spesifin yksikön 2. persoonan ilmaisun käyttäminen on tyypillistä vaikiintuneen vierusparin muodostavissa keskustelun toiminnoissa, kuten vastaanottajalle suunnatuissa informoinneissa, kysymyksissä, ohjeistuksissa, ehdotuksissa, pyynnöissä, kehotuksissa, käskyissä ja kielloissa. Näitä toimintoja yhdistää se, että ne projisoivat voimakkaasti responssikseen jonkinlaista kielellistä tai ei-kielellistä reaktiota: kysymys luo odotuksen vastauksesta, kun taas ehdotus, pyyntö, kehoitus, käsky ja kiello ohjaavat toimimaan tai olemaan toimimatta tietyllä tavalla. Informointi on toimintona hieman erityyppinen, mutta myös se luo odotuksen jonkinlaisesta muutoksesta vastaanottajan tiedollisessa asemassa ja tätä myötä usein myös siitä, että vastaanottaja kielentää tämän muutoksen responssissaan.

Vastaanottajaa puhuttelevien toimintojen lisäksi deiktisesti spesifi yksikön 2. persoonan ilmaus voi esiintyä myös sellaisissa toiminnoissa, joissa esiintyy vastaanottajaa, tämän toimintaa tai tähän liittyvien asiointilojen kuvailua ja arviointia. Tällaisissa toiminnoissa äänessäolija tyypillisesti kertoo, mitä yksikön 2. persoonan viittauksen kohteena oleva henkilö tekee puhetilanteessa tai on tehnyt aiemmin taikka millaista toimintaa häneen on kohdistunut tai millaisten asiointilojen osana hän on tai on ollut. Lisäksi vastaanottajaa kuvailevat toiminnot sisältävät vastaanottajan suoraan kuvailua (esim. *nii mut sie oot vaik kui paljo pitempi minuu*). Vastaanottajan kuvailu voi esiintyä osana jotakin muuta toimintoa, esimerkiksi perustelua. Kuitenkin silloin, kun vastaanottajaa ja tämän toimintaa kuvailevat vuorot ovat evaluatiivisia, ne toimivat osana kannanottoa (engl. *assessment*), jolla arvioidaan viittauksen kohteena olevaa henkilöä tai esitetään kannanotto hänen toiminnastaan (ks. Goodwin & Goodwin 1992: 154; Tainio 1996: 83). Kannanotot voivat toimia osana laajempaa asennoitumisjaksoa, jossa osanottajat yhdessä tuottavat arvioita erilaisista kohteista, asettavat itsensä ja muut tiettyyn asemaan suhteessa arvion kohteeseen sekä liittoutuvat muiden asennoitujien kanssa (ks. Du Bois 2007: 139–140). Yksikön 2. persoonan käyttö edellä esitetyn kaltaisissa kuvailuissa osoittaa vuoron ja toiminnon olevan kohdistettu tietylle läsnä olevalle vastaanottajalle. Näissä konteksteissa yksikön 2. persoonaa siirtää tyypillisesti vuoron vastaanottajalle samaan tapaan kuin vastaanottajaa suoraan puhuttelevat toiminnot.

Yksikön 2. persoonan avoimet ja kiteytyneet ilmaukset esiintyvät varsin erityyppisissä toiminnoissa kuin deiktisesti spesifit ilmaukset, minkä vuoksi on perusteltua sanoa, että juuri toiminnallinen konteksti on keskeisessä asemassa eroteltaessa eri käyttäjiä toisistaan. Sekä avoimille että kiteytyneille yksikön 2. persoonan ilmauksille on yhteistä, että niitä käytetään varsin usein osana kerrontajaksoja (engl.

storytelling, ks. Stivers 2008), jotka käsittelevät jonkinlaisia – usein omakohtaisia – kokemuksia. Näissä kerrontajaksoissa avoimet yksikön 2. persoonan ilmaukset sijoittuvat tyypillisesti sellaiseen kohtaan kertomusta, jossa havainnollistetaan jotakin aiemmin esillä ollutta ja annetaan siitä esimerkki, kun taas kiteytyneitä *tiedätkö*-ilmauksia käytetään usein sellaisessa kohdassa tai sellaisissa kohdissa vuoroa, jossa implikaatio äänestäjän ja vastaanottajan jaetusta tiedollisesta maaperästä nousee keskustelun sujuvan etenemisen kannalta olennaiseksi. Sekä avoimia että kiteytyneitä yksikön 2. persoonan ilmauksia esiintyy myös paljon sellaisissa kertomuksen arvottavissa ja evaluoivissa kohdissa, joissa äänestäjä esittelee omaa näkökulmaansa tai mielipidettään. Lisäksi kiteytyneitä *tiedätkö*-ilmauksia ja yksikön 2. persoonan avoimia ilmauksia esiintyy myös kimpumaisesti saman toimintajakson sisällä. Olen *Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentymisessä* kuvannut ilmausten kimpuuntumista *intersubjekttiivisen virittyneisyyden*²⁰ (engl. *intersubjective priming*) kautta, jossa saman rakenteen toiston nähdään motivoituvan vuorovaikutuksen intersubjektiivisuuteen, saman- ja erimielisyyteen sekä affiliaatioon liittyvistä keskustelun piirteistä.

Avoimilla ja kiteytyneillä yksikön 2. persoonan ilmauksilla on myös käyttökohtaisia, spesifejä toiminnallisia esiintymisympäristöjä. *Semanttis-kieliopillisessa kontekstissa* ja *Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentymisessä* osoitetaan, että avoimen yksikön 2. persoonan toiminnalliselle kontekstille on tyypillistä, että siinä esiintyy usein myös nollapersoonaa. Nollapersoonaa ja avoin yksikön 2. persoonaa esiintyvät yhdessä samoissa toimintajaksoissa erityisesti henkilökohtaisen kerronnan kontekstissa. Näissä yhteisesiintymisjaksoissa avointa yksikön 2. persoonaa käytetään tyypillisesti kuvaamaan konkreettista toimintaa jossakin spesifissä tilanteessa, kun taas nollapersoonalla esitellään asiointiloja ja kuvataan näkökulman muutosta. Lisäksi yhteisesiintymiskonteksteissa nollapersoonalla signaloidaan, että äänestäjällä on ensisijainen pääsy puheenalaiseen kontekstiin, kun taas avoimen yksikön 2. persoonan käyttö antaa ymmärtää, että pääsy on äänestäjän ja vastaanottajan kesken jaettu. Palaan tarkemmin yksikön 2. persoonan tarjoaman näkökulman jaettuuteen seuraavassa alaluvussa 5.5.

²⁰ *Virittyneisyys* on Priikin (2017: 14) esittämä suomenos käsitteestä *priming*, jolla tarkoitetaan puhujien taipumusta käyttää sellaisia sanoja, muotoja ja rakenteita, jotka ovat esiintyneet keskustelussa jo aiemmin. Väitöskirjassani vuorovaikutuksellisista tekijöistä motivoituvaa *intersubjektiiivinen virittyneisyys* kontrastoituu esimerkiksi Bockin ja Griffinin (2000) sekä Travisin (2007) käyttämään *struktuurallisen virittyneisyyden* (engl. *structural priming*) käsitteeseen, jossa tietyn rakenteen toisto nähdään tahattomana ja pragmaattisesti motivoimattomana. Intersubjektiiivista virittyneisyyttä on mahdollista kuvata myös *resonanssin* käsitteellä (ks. Du Bois 2001), kuten luvussa 2.2 esitin.

Kiteytymisessä puolestaan osoitan, että nimenomaan kiteytyneille *tiedätkö*-ilmauksille on tyypillistä, että niitä käytetään osana *sanahakua*. Sanahaku on nimitys prosessille, jossa puhuja etsii sopivaa ilmausta (ks. Sorjonen 1997, 118–119; VISK § 1074). Sanahauissa kiteytynyt *tiedätkö*-ilmaus esiintyy usein muiden sanahauille tyypillisten hakuilmausten, kuten partikkeleiden *niinku* ja *sillee(n)/sillai* sekä pro-adjektiivien *semmonne(n)*, *sellane(n)*, *tämmöne(n)* ja *tälläne(n)*, kanssa. Sanahauissa kiteytyneitä *tiedätkö*-ilmauksia käytetään yhtäältä signaloimaan muille osanottajille, että äänessäolijan puheen virrassa on etenemisen paikallinen häiriö, jota hän korjaa parhaillaan. Toisaalta kiteytynyt *tiedätkö*-ilmaus osana sanahakua vetoaa myös siihen tietoon, jonka kaikki osanottajat jakavat aiheesta, ja näin implisiittisesti aktivoi vastaanottajat potentiaalisesti ”tietävinä” osapuolina. Tähän palaan tarkemmin seuraavassa alaluvussa 5.5.

Vaikka yksikön 2. persoonan ilmaukset esiintyvät aineistossani monenlaisissa toiminnallisissa konteksteissa, on erilaisista käytöistä kuitenkin löydettävissä myös yhdistäviä tekijöitä. Kaikki tässä alaluvussa aiemmin kuvaamiani toiminnot voidaan nimittäin liittää käytänteisiin, joita voidaan keskusteluanalyttisin käsittein hahmottaa englanninkielisellä termillä *addressing*. *Addressing* on tyypillisesti suomennettu *puhutteluksi*, mutta suomennos ei täysin vastaa termin sisältöä, kuten Seppänen (1998: 154) huomauttaa; Seppäsen (mp.) mukaan *addressing* kuvaa pikemminkin sitä, kuinka keskustelun vuoroja kohdistetaan tietylle vastaanottajalle. Se, missä määrin yksikön 2. persoona puhuttelee yhtä tiettyä vastaanottajaa, vaihtelee aineistoni yksikön 2. persoonan eri käyttötapojen osalta. Kaikissa käyttötavoissa näkyy kuitenkin se yksikön 2. persoonan kategorialle yleisemminkin luonnehtiva piirre, että toisen persoonan käyttö on aina suunnattu jollekulle vastaanottajalle, joka on ilmauksen puhuteltu vastaanottaja (engl. *addressed recipient*). Sitä, kuinka yksikön 2. persoonan vastaanottajaan kohdistuvuus vaikuttaa puhetilanteen jäsentymiseen ja siinä rakentuviin osallistujarooleihin, käsitelen seuraavassa alaluvussa 5.5.

5.5 Rooli puhetilanteen jäsentymisessä

Viides ja viimeinen tutkimuskysymykseni koskee yksikön 2. persoonan roolia meillä olevan puhetilanteen jäsentymisessä ja osanottajien välisten suhteiden rakentumisessa vuorovaikutuksessa. Tätä kysymystä olen käsitellyt erityisesti osatutkimuksessa *Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentyminen*, mutta myös *Viittausten monitulkintaisuudessa* ja *Kiteytymisessä*. Osatutkimuksista saadut tulokset osoittavat, että erityyppisillä yksikön 2. persoonan käytöillä on omanlaisensa rooli vuorovaikutuksen jäsentymisessä, mutta toisaalta on myös mahdollista sanoa jotakin yleisempää siitä, kuinka yksikön 2. persoonan käyttö vaikuttaa puhetilanteeseen ja sen osallistujarooleihin.

Yleisesti voidaan todeta, että yksikön 2. persoonan ilmausten käyttö muuttaa puhetilanteen asetelmaa ja sen osallistujarooleja eli osallistumiskehikkoa. Osallistumiskehikko (engl. *participation framework*) on alun perin Goffmanin (1981) kehittänyt käsite, jolla hän purki *kuulijan* käsitettä ja roolia keskustelutilanteessa. Goffmanille osallistumiskehikko tarkoitti vaihtelevaa ja moninaista joukkoa osallistujia, joiden suhde siihen, mitä sanotaan, saattaa olla hyvinkin erilainen. Osallistumiskehikon käsitettä ovat sittemmin laajentaneet keskusteluanalytytikot (ks. Goodwin & Goodwin 1990), joille osallistumiskehikko tarkoittaa kaikkia puhetilanteessa läsnä olevia henkilöitä, puhuja mukaan lukien. Tällöin osallistumiskehikon avulla voidaan kuvata läsnäolijoiden suhdetta puheeseen eli sitä, minkälainen asema kullekin läsnäolijalle keskustelussa projisoidaan. Muutoksia osallistumiskehikossa tapahtuu esimerkiksi silloin, kun puhujan rooli siirtyy yhdeltä äänestäjältä toiselle tai kun vastaanottajan asema osallistujana muuttuu. (Suomeksi ks. Seppänen 1997; 1998: 30–31, 156–157.)

Edellisen alaluvun 5.4 lopuksi kuvasin, kuinka yksikön 2. persoonan käyttö on aina suunnattu jollekulle vastaanottajalle. Tämä on olennaista myös osallistumiskehikon näkökulmasta. Yksikön 2. persoonan käyttö nimittäin jakaa osallistujuuksi ja siirtää toimijuutta äänestäjältä vastaanottajille tehden heistä aktiivisia kuulijoita ja potentiaalisia seuraavia äänestäjiä. Yksikön 2. persoona kutsuu keskustelun *toisia* osallistumaan meneillään olevaan vuorovaikutukseen, ja aineistoni kaikissa käyttötavoissa se luokki odotuksen vastavuoroisuudesta: yksikön 2. persoonan ilmauksen käyttö herättää odotuksen, että ilmauksen sisältävään vuoroon reagoidaan joko hyväksymällä äänestäjän näkökulma tai tuomalla esiin oma, mahdollisesti vastakkainen näkökulma.

Erityyppiset yksikön 2. persoonan ilmaukset jakavat osallistujuuksi ja siirtävät toimijuutta hieman eri tavoin. Deiktisesti spesifi ilmaus nostaa yhden keskustelun osanottajan huomion kohteeksi puhetilanteessa ja siirtää vuoron ja sitä myötä *puhujan* roolin hänelle. Avoin ilmaus puolestaan kutsuu kaikkia keskustelun osanottajia tunnistamaan toisen persoonan avulla kuvattua kokemuksen ja mahdollisesti samastumaan siihen. Voidaankin sanoa, että avoimet yksikön 2. persoonan ilmaukset jakavat – eivät vain siirrä – *puhujuuksi* ja sen myötä toimijuutta. Ne keskustelun osanottajat, jotka kielentävät tunnistavansa toisella persoonalla kuvattua kokemuksen, asettuvat *mukanapuhujiksi* ja sen myötä puhetilanteen *toimijoiksi* avointa yksikön 2. persoonan ilmausta käyttäneen puhujan rinnalle. Ne osanottajat, jotka eivät osoita samastumista tai osoittavat jopa selvää irtisanoutumista, taas pysyttelevät sivussa *puhujuuksi*.²¹ Kiteytynyt yksikön 2. persoonan ilmaus puolestaan voidaan

²¹ Tyypillisesti samastumisen osoittamattomuus ja jaetusta *puhujuuksi* sivussa pysyttely näkyy aineistossani responssien poissaolona tai hiljaisuutena, mikä liittyy siihen, että erimielisyys on keskustelussa preferoimatonta toimintaa (ks. esim. Tainio 1995: 96).

tulkita kutsuksi olla aktiivinen *kuulija* ja orientoitua tietyllä tapaa siihen, mitä *puhuj*a sanoo. Erityisesti kiteytyneet *tiedätkö*-ilmaukset nostavat *kuulijan* roolin keskustelun etenemisen kannalta merkittävään asemaan *puhujan* roolin rinnalle, sillä ne ohjaavat huomiota siihen, mikä on äänessäolijan ja vastaanottajan tai vastaanottajien kesken yhteistä ja jaettua. Kiteytyneet *tiedätkö*-ilmaukset eivät kuitenkaan deiktisesti spesifin tulkinnan saavien *tiedätkö*-kysymysten tapaan siirrä vuoroa vastaanottajalle. Voitaisiinkin sanoa, että kiteytyneet *tiedätkö*-ilmaukset muuttavat puhe-tilanteen osallistumiskehikon perustusta siten, että ne asettavat *puhujan* ja *kuulijan* roolit yhtä merkittäviksi keskustelun etenemisen kannalta, mutta eivät vielä varsinaisesti aiheuta *asennonvaihdosta* (engl. *change of footing*, Goffman 1981) eli muutosta näissä puhetilanteen osallistujaroleissa – toisin kuin deiktisesti spesifit ja avoimet yksikön 2. persoonan ilmaukset.

Osatutkimuksissa olen myös esittänyt, että yksikön 2. persoonan avulla voidaan säädellä sitä, millainen *pääsy* (engl. *access*) osanottajilla kuvataan olevan puheenalaisen tilanteeseen. *Pääsillä* tarkoitetaan sitä, missä määrin osanottajilla on esimerkiksi omakohtaista kokemusta asiasta tai muunlaiset edellytykset tietää, mistä puhutaan (ks. Seppänen 1997: 161). Keskustelunanalyttisin menetelmin ei voida päästä käsiksi siihen, mikä on kunkin osanottajan tosiasiallinen kognitiivinen pääsy kulloiseenkin puheenaiheeseen, mutta sen sijaan voidaan tarkastella esimerkiksi sitä, millaista pääsyä tietyt kielelliset valinnat implikoivat (Heritage 2012: 4). Olen *Viittausten monitulkintaisuudessa* ja *Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentymisessä* osoittanut, että erityisesti avoin yksikön 2. persoona toimii keinona luoda vaikutelma siitä, että vuorovaikutuksen osanottajilla on jaettu pääsy yksikön 2. persoonan avulla kuvattuun tilanteeseen. *Kiteytymisessä* puolestaan esitän, että kiteytyneet *tiedätkö*-ilmaukset kohdistavat vastaanottajan huomion jonkinlaiseen jaettuun tiedolliseen maaperään, joka keskustelun osanottajilla voidaan olettaa olevan, ja näin kutsuvat vastaanottajaa näkemään tilanteen yhteisestä perspektiivistä.

Tutkimukseni osoittaa, että yksikön 2. persoonan ilmauksilla on merkittävä rooli, mitä tulee puhe-tilanteen jäsentymiseen ja sen osallistujaroolien säätelyyn. Yksikön 2. persoonan ilmauksella voidaan osoittaa vuoron siirtämistä itsestä erilliselle *kuulijalle*, mutta yksikön 2. persoonan käyttö voi myös rakentaa siltaa äänessäolijan ja vastaanottajan välille, osoittaa yhteisen maaperän paikan ja purkaa dikotomiaa *puhujan* ja *kuulijan* roolien välillä. Näin yksikön 2. persoona eri käyttötavoissaan

Eräs hienovarainen kielellinen keino, jolla vastaanottaja voi aineistossani osoittaa osin eksplisiittistäkin irtisanoutumista avoimen yksikön 2. persoonan käytöllä potentiaalisesti jaetuksi ehdotetusta kokemuksesta, on nollapersonaan käyttäminen yksikön 2. persoonan vuoroon tuotetussa responsissa (ks. *Toimintajaksojen ja osallistujaroolien jäsentyminen*, esimerkki 7, s. 114–115). (Avoimeen yksikön 2. persoonan sisältäviin vuoroihin tuotetuista erimielisistä responsseista ks. myös Suomalainen 2015: 123–126.)

signaloikin jaettua toimijuutta ja yhteistoiminnassa rakentuvaa intersubjektiivisuutta.

6 Pohdinta ja päätelmät

Olen aiemmissa luvuissa esitellyt tutkimukseni lähtökohdat, teoreettis-metodologisen viitekehyksen, tutkimusaihetta koskevan aiemman tutkimuksen, käyttämäni aineiston ja menetelmät sekä osatutkimuksistani saamani tulokset. Lopuksi on aika arvioida tutkimustani ja sen tuloksia, pohtia tekemiäni valintoja, nostaa esiin mahdollisia jatkotutkimusaiheita sekä tarkastella tulosten sovellettavuutta laajemmin.

6.1 Tutkimuksen merkitys ja anti

Aloitin väitöskirjani johdannon Harvey Sacksin painetuksi teokseksi kootuilta luennoilta (Sacks 1995 [1992]) poimitulla lainauksella, jossa Sacks pohtii, kuinka englannin toisen persoonan viittaus syntyy ja mitä seurauksia sillä on keskustelutilanteen kannalta. Lainauksessa esitetyt kysymykset ovat mielestäni osuvia, ja olen pyrkinyt vastaamaan niihin parhaani mukaan suomen kielen osalta käsillä olevassa väitöskirjassa. Olen lähestynyt aihetta tarkastelemalla, millaisiin käyttötarkoituksiin ja millaisissa konteksteissa yksikön 2. persoonan ilmauksia voidaan suomenkielisissä arkikeskusteluissa käyttää. Erityyppisiä käyttäjiä analysoimalla olen osoittanut, mihin kaikkeen toisella persoonalla voidaan viitata ja kuinka viittaukset muodostuvat. Lisäksi olen tarkastellut yksikön 2. persoonan erilaisia käyttäjiä luonnehtivia syntaktis-semanttisia ja toiminnallisia konteksteja ja niiden vaikutusta yksikön 2. persoonan käyttöön. Olen ottanut tarkastelussani huomioon keskustelun dynaamisen kontekstin ja osoittanut, kuinka yksikön 2. persoonan ilmausten käyttö vaikuttaa puhetilanteen jäsentymiseen ja osallistujarooleihin muokkaamalla sen osallistumiskehikkoa. Keskeinen havaintoni on ollut, että yksikön 2. persoona kantaa kaikissa käytöissään mukanaan implikaatiota *vastaanottajuudesta* ja näin luo dialogisen, vuorovaikutteisen paikan esiintymisympäristönsä (vrt. Iwasaki 2009, *an implicit interactive turn space*). Tätä paikkaa hyödynnetään eri tavoin keskustelun kulussa, kun osanottajat rakentavat omaa toimintaansa ja ajatuksiaan toisilleen ymmärrettäväksi ja tunnistettaviksi.

Kiinnittämällä huomiota yksikön 2. persoonan erilaisiin käyttöihin tutkimukseni ratkoo Seppäsen (1998) esiin nostamia kysymyksiä osallistajuuden käsitteestä ja siihen liittyvistä ongelmista. Aiempien tutkimusten perusteella on selvää, että persoonaa ilmaisevien kieliopillisten kategorioiden suhde osallistujarooleihin ja niiden

edustamiin sosiaalisiin kategorioihin ei ole suoraviivainen. Seppänen on väitöskirjassaan purkanut kielitieteessä vallalla olleita oletuksia siitä, mikä on kolmannen persoonan ja osanottajien välinen suhde tarkastelemalla kolmannen persoonan ilmausten käyttöä keskustelutilanteissa. Oma tutkimukseni on lähestynyt aihetta toisen persoonan kategorian kautta. Olen purkanut toisen persoonan kategoriaa ja rakentanut siitä sellaista kuvausta, joka ottaa huomioon puhetilanteen moninaisuuden ja sen osatekijät. Tutkimukseni osoittaa, että toisen persoonan käytön näkökulmasta puhutellun vastaanottajan rooli on aiemmin esitettyä monitasoisempi ja kompleksisempi. Analyysini havainnollistaa, kuinka puhetilanteessa rakentuva puhutellun vastaanottajan sosiaalinen rooli on toisinaan tarpeen erottaa todellisista, fyysisesti keskustelutilanteesta läsnä olevista vastaanottajista. Vaikka kyseiset positiot monissa tilanteissa risteävät, on myös tilanteita, joissa yksikön 2. persoonalla puhuteltu vastaanottaja ei ole yhtä kuin yksikön 2. persoonan tarkoite. Vastaavaa voinee olettaa myös yksikön 1. persoonan kategorian, puhujan roolin ja puhetilanteen fyysisen äännesäölijän osalta (ks. Helasvuo 2008).

Tutkimukseni ottaa kantaa myös kieliopillisten muotojen monikäyttöisyyteen ja tilanteittain rakentuvaan merkitykseen. Tutkimiani yksikön 2. persoonan eri käyttötapoja voi kuvata *emergenteiksi* eli keskustelutilanteesta nouseviksi ilmiöiksi (ks. Auer & Pfänder 2011: 14). Eri käyttötavat osoittavat, että kielioppi ja sen kategoriat ovat joustavia, käyttökontekstiinsa mukautuvia ja keskustelussa tapahtuvan yhteisen neuvottelun tulosta. Väitöskirjani osatutkimuksissa ilmenee, että yksikön 2. persoonan eri käyttötavat toteuttavat toisen persoonan kategoriaan perinteisesti liitettyjä ominaisuuksia, mutta myös uudistavat ja laajentavat kategoriaa. Tutkimuksessani osoitan, että yksikön 2. persoonan kategoriaan kuuluvilla ilmauksilla tehdään paljon muutakin kuin viitataan puhetilanteen osapuoliin (vrt. ISK § 106, 716): niiden avulla voidaan esimerkiksi säädellä vuorovaikutustilanteen etenemistä ja siinä rakentuvia sosiaalisia suhteita sekä luoda yhteyksiä itsen ja toisten välille. Tarkastelemalla niitä monisyisiä vuorovaikutuksellisia käytänteitä, joiden osana yksikön 2. persoonan ilmaukset esiintyvät, tutkimukseni kiinnittää huomiota referentiaalisten ilmausten sosiaaliseen ulottuvuuteen ja siihen, kuinka niitä voidaan käyttää yhteisen toiminnan resursseina.

Väitöskirjani osatutkimuksissa olen pyrkinyt peilaamaan yksikön 2. persoonan eri käyttötapoja suomessa muista kielistä saatuihin tuloksiin. Vaikuttaa siltä, että (yksikön) 2. persoonan kieliopilliseen kategoriaan on kiteytynyt eri kielissä samantyyppistä merkityspotentiaalia, minkä vuoksi myös persoonan käyttötavoissa on eri kielissä paljon samankaltaisuuksia (ks. myös Siewierska 2004: 212). Samankaltaisuuksista huolimatta jokaisen kielen kielioppi erityispiirteineen tuo omanlaisiaan vivahteita yksikön 2. persoonan erilaisiin käyttötappoihin; suomen kielessä toisen persoonan ilmaukset eivät esimerkiksi tee eroa vastaanottajan oletetun sukupuolen välillä toisin kuin muun muassa hepreassa (ks. esim. Maschler 2012), mutta esimer-

kiksi yksikön ja monikon toisen persoonan kategoriat eroavat muodollisesti toisistaan toisin kuin vaikkapa modernissa englannissa (ks. esim. Sacks 1995 [1992], osa I: 164–165). Toisinaan toisen persoonan muotojen käyttö voi myös jossakin kielessä erinäisistä syistä saada muiden kielten käytöistä eroavia piirteitä; esimerkiksi suomessa kiteytynyt *tiedätkö*-ilmaus on interrogatiivinen toisin kuin monissa muissa kielissä vastaava *tietää*-verbistä ja yksikön 2. persoonasta koostuva ilmaus (ks. *Kiteytyminen*, s. 36).

Tässä tutkimuksessa paljastuneet seikat yksikön 2. persoonan käytön variaatiosta täydentävät aiempaa kuvaa persoona- ja demonstratiivimuotojen käytöstä ja henkilöön viittaamisen keinoista arkikeskusteluissa. Fennistiikassa tällaisella tutkimuksella on pitkä perinne, ja väitöskirjani asettuu luontevaksi osaksi tätä jatkumoa. Väitöskirjani laajentaa kuitenkin aiemmissä tutkimuksissa käytettyjä näkökulmia tuomalla vuorovaikutuslingvistisen ja keskustelunanalyttisen tarkastelun rinnalle dialogistisen kielitieteen näkökulman. Fennistisen kontekstin lisäksi tutkimukseni osallistuu myös kansainväliseen keskusteluun persoonaviittausten – erityisesti deiktisesti epäspesifien persoonaviittausten – käytöstä suomen kielen näkökulmasta. Olen osatutkimuksissani nostanut kansainväliseen keskusteluun käsitettä *avoin* (engl. *open*), joka kuvaa mielestäni osuvimmin deiktisesti epäspesifien ilmausten vuorovaikutuksellista käyttöä. Lisäksi osatutkimuksissa II (*Semanttis-kieliopillinen konteksti*) ja III (*Toimintajaksojen ja osallistujaroolien rakentuminen*) valittu lähestymistapa, jossa erilaisten persoonarakenteiden käyttöä vertaillaan keskenään, on suhteellisen harvinainen lukuun ottamatta tanskan kielen osalta tehtyä tutkimusta (Jensen & Gregersen 2016; Nielsen ym. 2009). Tutkimukseni onkin siksi tarjonnut uusia näkökulmia eri kielten osalta tehtyyn persoonamuotoja koskevaan tutkimukseen.

Olen väitöskirjassani aiempaa tutkimusta voimakkaammin nostanut esille kieliopin ja kielen rakenteiden roolin sosiaalisen todellisuuden rakentumisessa ja argumentoinut sen puolesta, että tietyn kielellisen ilmauksen käytön perusteella voi myös sanoa jotain esimerkiksi siitä, kuinka toimimme maailmassa sosiaalisina olentoina ja hahmotamme suhdettamme ympärillä oleviin ihmisiin. Väitöskirjani osallistuikin sosiaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksen parissa yleisemmin käytyyn keskusteluun inhimillisen toiminnan dialogisuudesta sekä kielen ja kielellisten rakenteiden roolista intersubjektiivisuuden välittäjänä.

6.2 Tutkimuksen arviointi

Tutkimukseni on esimerkki siitä, kuinka tietyn kieliopillisen kategorian sisäistä variaatiota voidaan kuvata käyttöpohjaisesti. Tutkimukseni vahvuus onkin, että se pohjautuu systemaattiseen, tiukan empiiriseen tarkasteluun. Se, mitä aineistostani yksikön 2. persoonan käytön osalta löytyy, on tässä tutkimuksessa kuvattu, ja päin-

vastoin: se, mitä on kuvattu, on perustellusti havaittavissa aineistosta. Olen tutkimuksessani useaan kertaan todennut, etteivät yksikön 2. persoonan eri käytöt ole muodon perusteella erotettavissa toisistaan vaan kuuluvat samaan persoonan paradigmaan. Jos halutaan kuvata tämän paradigman sisäistä variaatiota, on tarkasteltava paradigmaa toteuttavien ilmausten todellisia käyttökonteksteja ja kielenkäyttäjien näille ilmauksille käyttötartpeidensa mukaan antamia merkityksiä. Lähestymistapani voi myös tulkita eräänlaisena kannanottona siitä, kuinka kieliopilliseen kategoriaan liittyvää variaatiota tulee lähestyä.

Tutkimukseni ensisijainen näkökulma on ollut laadullinen. Olen kuitenkin hyödyntänyt myös määrällisiä menetelmiä. Monimenetelmäisyys on mahdollistanut aineiston luotettavan kuvauksen ja ollut avuksi erityisesti nollapersoonan ja yksikön 2. persoonan avoimen käytön syntaktis-semanttisten piirteiden erottamisessa sekä keskustelu- ja puhujakohtaisten erojen tarkastelussa. Olen myös kokenut hedelmälliseksi tehdä laskelmia erityyppisten yksikön 2. persoonan esiintymien määristä, sillä luvut ovat antaneet osviittaa eri käyttötapojen yleisyydestä. Määrällisen tarkastelun rooli on tutkimuksessani ollut ohjata ja täydentää keskusteluanalyysin ja vuorovaikutuslingvistiikan näkökulmiin perustuvaa laadullista tarkastelua. Tutkimukseni havainnollistaakin hyvin, kuinka valintaa määrällisten ja laadullisten menetelmien välillä ei ole tarpeen tehdä, vaan kumpaakin voi hyödyntää oman tutkimuksen ja siinä asetettujen tavoitteiden mukaisesti – omassa tutkimuksessani olen nähdäkseni onnistunut menetelmien välisen tasapainon löytämisessä hyvin.

Asettamiini tutkimuskysymyksiin olen vastannut väitöskirjassani, mutta tiettyjä aiheita on jäänyt tutkimuksessani myös katvealueeseen. Totean luvussa 3, että yksikön 2. persoonan ilmauksen tulkintaan vaikuttavat meneillään oleva vuorovaikutuksellinen toiminta ja yksikön 2. persoonan esiintymän sisältävän vuoron sijoittuminen tähän toimintajaksoon, vuoron kielellinen rakenne ja rakenteen tuottamiseen liittyvät prosodiset ja keholliset vihjeet sekä vuoroa seuraavat responsit. Edellä mainituista seikoista prosodisia ja kehollisia vihjeitä yksikön 2. persoonan esiintymien yhteydessä en ole kuitenkaan huomioinut tutkimuksessani systemaattisesti. Prosodisten ja kehollisten vihjeiden analyysille haasteita on asettanut aineiston tallenteiden vaihteleva laatu, sillä osa aineistosta on nauhoitettu jo 1990-luvulla, eikä näiden tallenteiden videokuvan ja äänentoiston laatu salli kehollisten ja prosodisten ilmiöiden yksityiskohtaista tarkastelua. Lisäksi aineistossa on muutamia keskusteluja, joista on vain äänitallenteet. Olen kiinnittänyt prosodisiin ja kehollisiin vihjeisiin huomiota osatutkimuksia varten tekemissäni analyyseissa, mutta osatutkimusten pohjalta kirjoitetuissa artikkeleissa prosodiset ja keholliset piirteet jäivät eittämättä vähäiselle huomiolle. Toisaalta analyysin laajentaminen multimodaaliseen suuntaan olisi välttämättä tarkoittanut jostain muusta luopumista, ja ratkaisua olla keskittymättä kehollisiin ja prosodisiin piirteisiin voi lähestyä myös rajauskysymyksenä.

Erityisesti yksikön 2. persoonan eri käyttötapojen ja katsekäyttäytymisen yhteyttä olisi syytä tarkastella tulevaisuudessa yksityiskohtaisemmin. Alustavia havaintoja katseen suuntaamisesta yksikön 2. persoonaan käytön yhteydessä on esittänyt Seppänen (1998). Hänen mukaansa 2. persoonan suhteen odotuksenmukaista olisi, että puhuttelumuo- to ja vuoron osoittaminen tietylle vastaanottajalle katseen avulla lankeaisivat yhteen, mutta ainakaan hänen aineistossaan yksikön 2. persoonan muotoihin ei liity säännönmukaisesti tai välttämättä katsekontaktia. Katsominen viittauksen kohteeseen yksikön 2. persoonan muotoa käytettäessä on kuitenkin tavallista erityisesti silloin, kun toisen persoonan muoto liittyy vierusparin etujäsenen tai kun vuoro osoitetaan sellaiselle keskustelun osanottajalle, jonka kanssa puhuja ei ole ollut katsekontaktissa aikaisemmin. Niissä tapauksissa, joissa puhuja ei katso sitä keskustelukumppania, johon viittaa yksikön 2. persoonan muodolla, hän ei kohdistakaan katsetaan myöskään kehenkään muuhun osallistujaan; Seppäsen mukaan katseen kohdistaminen johonkuhun muuhun kuin puhuteltuun voisi olla jopa harhaanjohtavaa. (Mts. 166–171.) Toisen persoonan käytön ja katseen yhdistämisen eri mahdollisuuksien analyysi tässä tutkimuksessa olisi kieltämättä varmasti tarjonnut mielenkiintoisia näkökulmia ja tuloksia, mutta katsekäyttäytymisen systemaattisen tarkastelun olen väitöskirjassani rajannut tutkimuksen ulkopuolelle; tässä on kuitenkin oiva jatkotutkimuksen paikka.

Tutkimusasetelmani kannalta on osin ongelmallista, että kiteytyneiden yksikön 2. persoonan ilmausten osalta on tarkasteltu syvällisesti vain *tiedätkö*-ilmauksia. Sitä, millä perustein juuri *tiedätkö*-ilmaukset valittiin neljännen osatutkimuksen kohteeksi, avasin tarkemmin luvussa 1.3 osatutkimuksia esitellessäni. *Tiedätkö*-ilmauksiin keskittymisen seurauksena kuva yksikön 2. persoonan kiteytymisestä jää väistämättä väitöskirjassani jokseenkin yksipuoliseksi. *Tiedätkö*-ilmausten yksityiskohtainen tarkastelu havainnollistaa kuitenkin mikrotasolla sitä, kuinka kiteytyminen voi tapahtua tiettyjen leksikaalisten aineiden kohdalla. Koska kiteytyminen ja mahdollinen kieliopillistuminen liittyvät aina tiettyihin lekseemeihin, on prosessi erilainen eri ilmausten kohdalla. Kiteytyneiden *tiedätkö*-ilmausten osalta saamiani tuloksia voikin verrata niihin tuloksiin, joita aiemmista tutkimuksista on esitetty *kuule*- ja *kato*-ilmausten osalta (ks. Hakulinen ym. 2003; Hakulinen & Seppänen 1992; Siitonen ym. 2019). Yhdessä näiden tutkimuksen kanssa *tiedätkö*-ilmauksia koskeva osatutkimukseni rakentaa kuvaa kiteytymisestä yksikön 2. persoonassa kieliopillisenä ja toimintaa rakentavana prosessina. Yksikön 2. persoonan erityyppisiä kiteymiä ja niiden partikkelistumis- ja kieliopillistumispolkuja olisi kuitenkin kiintoisaa tarkastella vertailevasti tulevissa tutkimuksissa.

Valitsemassani aineistossa keskusteluanalyttinen menetelmä on osoittautunut toimivaksi, mutta toisenlaisesta aineistosta ja toisenlaisin menetelmin olisi mahdollista tarkastella joitakin aiheita, jotka nyt on täytynyt rajata tarkastelun ulkopuolelle. Olisi esimerkiksi kiinnostavaa tarkastella, missä määrin yksikön 2. persoonan eri

käyttötavat ovat idiolektisiä eli puhujakohtaisia. Käsittelin ilmausten idiolektisyyttä hieman luvussa 5.1. Kuten samassa yhteydessä totesin, aineistoni perusteella ei kuitenkaan voi tarkastella luotettavasti puhujien taipumusta tuottaa tai suosia tiettyjä rakenteita. Myös alueellisen variaation näkökulma on jäänyt tutkimuksestani sivuun. Ainakin *tiedätkö*-ilmauksissa jonkinlaista alueellista variaatiota ilmauksen muodon suhteen on selvästi olemassa, kuten artikkelissa *Kiteytyminen* totean. Arkisyn-tietokantaa ei kuitenkaan ole rakennettu alueellisesti edustavaksi, minkä vuoksi alueellisten erojen tarkastelu syvällisesti ei ole sen pohjalta kovin mielekästä. En ole eri käyttötapoja analysoidessani myöskään huomionnut sellaisia kielenulkoisia muuttujia kuten keskustelijoiden ikää, sukupuolta, koulutusta tai keskinäistä tuttuutta, vaikka niillä voisi olla vaikutusta siihen, kuinka ja missä määrin yksikön 2. persoonan erilaisia käyttötapoja aineistossa esiintyy. Jos näitä kielenulkoisten muuttujia yksikön 2. persoonan käytön osalta halutaan tarkastella laajamittaisemmin tulevaisuudessa, metodologista näkökulmaa olisi hyvä laajentaa esimerkiksi vuorovaikutussosiolingvistiikan suuntaan.

Ylipäätään olisi mielenkiintoista tarkastella yksikön 2. persoonan käyttöä ja käyttötapojen variaatiota myös muunlaisista aineistoista kuin perinteisesti ”arkikeskusteluiksi” määritellyistä tilanteista: esimerkiksi erityyppisistä institutionaalisista keskusteluista, haastatteluista, verkkovuorovaikutuksesta tai tietyn toiminnan ympärille keskittyvistä vuorovaikutustilanteista (esim. luonnossa liikkumisen kontekstissa ks. Siitonen ym. 2019). Voi olla, että yksikön 2. persoonan ilmausten käytöstä tai eri käyttötapojen yleisyydestä paljastuisi toisenlaisissa aineistoissa erilaisia piirteitä. Eikä yksikön 2. persoonan tutkimuksen tarvitse tulevaisuudessa suinkaan rajoittua puhutun kielen aineistoihin, vaan toisen persoonan käyttöä voisi havainnoida myös tekstintutkimuksen näkökulmasta, mahdollisesti puhutun kielen käyttöön kontrastoiden.

Myös eri käyttötapojen diakroninen kehitys ansaitsisi tulla huomioiduksi. Populaarimediassa, muun muassa sanomalehtien yleisönosastopalstoilla, on usein esitetty spekulatioita siitä, että yksikön 2. persoonan avoin käyttö suomen kielessä olisi englannin vaikutusta (ks. myös Ojajarvi 2000). Useat aiheesta tehdyt tutkimukset kuitenkin osoittavat, että avoin käyttö on jo vanhastaan ollut osa suomen kieliopin resursseja (esim. Forsberg & Uusitupa 2020; Uusitupa 2017: 30–31, 35–37 ja siellä esitellyt tutkimukset; Yli-Vakkuri 1986: 104). Olisi kuitenkin mielenkiintoista tarkastella, eroaako yksikön 2. persoonan avoin nykykäyttö vanhemmasta käytöstä. Tämä vaatisi tosin Arkisynin aineistoa vastaavan mutta vanhemman keskusteluaineiston löytämistä, mikä ei välttämättä ole mahdollista. Kehitystä 1900-luvun jälkipuoliskolta 2000-luvulle lienee kuitenkin mahdollista tarkastella jo olemassa olevista aineistoista. Myös kiteytyneiden ilmausten kieliopillistumista olisi mahdollista kuvata laajamittaisemmin diakronisen vertailun kautta.

Esittelemistäni yksikön 2. persoonan eri käyttötavoista erityisesti avointa käyttöä olisi mielekästä verrata muiden persoonarakenteiden vastaaviin käyttöihin. Tässä väitöskirjassa avointa yksikön 2. persoonaa on tarkasteltu suhteessa nolla-persoonaan, mutta erityisesti vertailu yksikön 1. persoonan avoimeen käyttöön voisi tarjota mielenkiintoisia tutkimustuloksia (ks. Helasvuo & Suomalainen 2019). Luvussa 3.1 esitän, kuinka yksikön 1. ja 2. persoonan roolit ovat deiktisesti spesifissä käytössään toisilleen käänteisiä; olisi kiintoisaa tutkia tarkemmin, millainen ensimmäisen ja toisen persoonan välinen suhde on avoimessa käytössä.

Vaikka tämän tutkimuksen näkökulma on painottunut yksikön 2. persoonan deiktisesti spesifistä käytöstä eroaviin käyttötapoihin, riittäisi deiktisesti spesifeissäkin yksikön 2. persoonan ilmauksissa tutkittavaa. Edellä mainitsemani katseen suuntaamisen tai toisen persoonan pronominin läsnäoloon liittyvän vaihtelun tarkastelun lisäksi olisi kiintoisaa tutkia, kuinka usein deiktisesti spesifeihin yksikön 2. persoonan ilmauksiin liittyy muu puhutteleva ilmaus, esimerkiksi nimi, tai miten yksikön 2. persoona vaihtelee muiden puhuttelevien ilmausten kanssa. Pro gradu -tutkielmasani (Suomalainen 2015) tutkin sitä, kuinka yksikön 2. persoonaa voidaan käyttää puhuteltaessa itseä; ilmiö on vapaassa keskustelupuheessa harvinainen, mutta aihe on mielestäni edelleen tarkemman tutkimisen arvoinen, mikäli tarkasteluun sopiva aineisto löytyisi. Yleisesti ottaen sitä, että tutkimukseni on kirvoittanut useita uusia kysymyksiä ja tutkimusaiheita, voi pitää merkinä onnistuneesta aihevalinnasta, jonka osalta riittää aihepiiristä kiinnostuneille tutkittavaa myös tulevaisuudessa.

6.3 Lopuksi: yksikön 2. persoona ja inhimillisen toiminnan dialogisuus

Olen tässä väitöskirjassa pyrkinyt tekemään näkyväksi sen, kuinka kieliopin toisinaan pieniltä ja mitättömiltäkin tuntuvat ilmiöt eivät ole irrallaan arkitodellisuudestamme, vaan pikemminkin sen voimavara ja osa sitä jäsentävää keinostoa. Yksikön 2. persoonalla on oma roolinsa ihmisten välisen yhteyden rakentumisessa, ja aina-kaan oman tutkimukseni perusteella tämä rooli ei suinkaan ole vähäinen.

Tutkimukseni osoittaa, että yksikön 2. persoona on keino hälventää äänessäolijan ja vastaanottajan välistä eroa ja asettaa myös vastaanottaja vuorovaikutuksen ja puhetilanteen etenemisen kannalta keskeiseen asemaan. Yksikön 2. persoonan ilmauksilla voidaan orientoida vastaanottajaa, virittää hänet samalle aaltopituudelle ja kiinnittää huomio siihen, mikä nähdään osanottajille yhteisenä. Yksikön 2. persoonan ilmaukset ovat myös mukana silloin, kun yksilöllisiä kokemuksia ja subjektiivista tietoa jaetaan muille keskustelun osanottajille. Tutkimukseni tuloksista on havaittavissa, että yksikön 2. persoonan ilmausten käyttö on erityisen yleistä konteksteissa, joissa osanottajat tekevät omaa toimintaansa muille ymmärrettäväksi vuorovaikutuksen kulussa. Kaikkea yksikön 2. persoonan käyttöä leimaakin se, että yksi-

kön 2. persoona toimii keinona *osallistaa* vastaanottajia, jakaa näkökulmia ja kutsua vahvistamaan yhteisymmärrystä ja jaettuutta. Tällaisena yksikön 2. persoona on kieliopillinen resurssi, jonka avulla voidaan säädellä osallistajuutta ja vuorovaikutuksessa osanottajien välille rakentuvia sosiaalisia suhteita.

Se, että yksikön 2. persoona kutsuu vastaanottajia osallistumaan vuorovaikutukseen, on tässä tutkimuksessa esitetty keskustelun osanottajien intersubjektiivisuutta vahvistavana piirteenä. Suuren yleisön parissa käydyssä keskustelussa yksikön 2. persoonan käyttö on kuitenkin myös toisinaan herättänyt ärtymystä, erityisesti avoimissa, maallikkojen *sä*-passiiviksikin kutsumissa ilmauksissa. Tutkimukseni perusteella ei voi yksiselitteisesti vastata siihen, mikä *sä*-passiivissa ärsyttää, mutta ärsytävyyden taustalla saattaa olla juurikin yksikön 2. persoonan sisältävä implisiittinen pyyntö vahvistaa jaettu ymmärrys ja jakaa äänessäolijan kokemus maailmasta. Sellaisissa konteksteissa, joissa vastaanottaja ei lähtökohtaisesti jaa esitettyä näkemystä tai kokemusta, voi äänessäolijan ja vastaanottajan näkökulmien sulauttaminen yhteen yksikön 2. persoonan avulla tuntua häiritsevältä.

Huolimatta siitä, mitä tuntemuksia yksikön 2. persoonan käyttö kielenkäyttäjissä yksittäisissä kielenkäyttötilanteissa aiheuttaa, yleisellä tasolla sen käyttö liittyy joka tapauksessa siihen dialogistisessa kielitieteessä esitettyyn ajatukseen, että *toisella* on tärkeä rooli siinä, miten puhetta muotoillaan; *toinen* on olemassa keskustelutilanteen osapuolena, mutta lisäksi *toisella* on merkitys ja rooli yksilöiden oman puheen virrassa. Yksikön 2. persoona eri käyttöyhteyksissään toimii keskeisenä keinona jäsentää ja luoda kokemuksia, jotka ylittävät yksilöiden väliset rajat ja heijastavat vuorovaikutuksen *intersubjektiivista* luonnetta. Tutkimukseni osallistuukin omalta osaltaan keskusteluun siitä, kuinka dialogissa toisten kanssa toimiminen tarjoaa mahdollisuuden nähdä laajempi kokonaisuus kuin silloin, kun pysytellään irrallisissa, yksilöllisissä todellisuuksissa.

Kaiken kaikkiaan tutkimukseni tulokset osoittavat, että yksikön 2. persoonan kieliopilliset ilmaukset taipuvat vuorovaikutuksessa moneen: niitä voidaan käyttää vastaanottajaan viittaamiseen ja hänen puhutteluunsa, mutta myös kuvaamaan henkilökohtaisia ja subjektiivisia tapahtumia ja ajatuksia tai päinvastoin yhteiseksi oletettuja, muiden potentiaalisesti tunnistettavissa olevia kokemuksia. Tässä näkyy kiintoisasti se yksikön 2. persoonaan liittyvä semanttis-pragmaattinen paradoksi, jossa yksikön 2. persoona on aina samanaikaisesti *itse* ja *toinen*, se on ja ei ole ”minä”. Yksikön 2. persoona on osanottajan potentiaalinen paikka, jonka merkitys syntyy puhutellun osanottajan tunnistaessa itsensä *toiseuden* kautta. Se, kuka *sinä* lopulta on, määräytyy aina kontekstuaalisesti, puhujien välisessä yhteistoiminnassa ja siinä tapahtuvien samastumisien ja erontekojen kautta.

Lähteet

- Asmuß, Birte 2011: Proposing shared knowledge as a means of pursuing agreement. Teoksessa Tanya Stivers, Lorenza Mondada & Jakob Steensig (toim.): *The morality of knowledge in conversation*, 207–234. Cambridge: Cambridge University Press.
- Auer, Peter 2005: Projection in interaction and projection in grammar. *Text & Talk* 25 (1), 7–36. <https://doi.org/10.1515/text.2005.25.1.7>.
- Auer, Peter – Pfänder, Stefan 2011: Constructions. Emergent or emerging? Teoksessa Peter Auer & Stefan Pfänder (toim.): *Constructions. Emerging and emergent*, 1–21. Berlin: Walter de Gruyter.
- Auer, Peter – Stukenbrock, Anja 2018: When ‘you’ means ‘I’. The German 2nd Ps.Sg. pronoun *du* between genericity and subjectivity. *Open Linguistics* 4, 280–309. <https://doi.org/10.1515/opli-2018-0015>.
- Bakhtin, Mikhail 1981: *The dialogic imagination. Four essays*. Austin: University of Texas Press.
- Bakhtin, Mikhail 1986: *Speech genres and other late essays*. Austin: University of Texas Press.
- Benveniste, Émile 1971 [1966]: *Problems in general linguistics*. Miami Linguistic Series No. 8. Coral Gables. Kääntänyt Mary Elizabeth Meek. Florida: University of Miami Press.
- Biq, Yung-O 1991: The multiple uses of the second person singular pronoun *ni* in conversational Mandarin. *Journal of Pragmatics* 16, 307–321. [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(91\)90084-B](https://doi.org/10.1016/0378-2166(91)90084-B).
- Bock, Kathryn – Griffin, Zenzi 2000: The persistence of structural priming. Transient activation or implicit learning. *Journal of Experimental Psychology: General* 129, 177–192. <https://doi.org/10.1037/0096-3445.129.2.177>.
- Bredel, Ursula 2002: “You can say *you* to yourself”. Establishing perspectives with personal pronouns. Teoksessa Carl Friedrich Graumann & Werner Kallmeyer (toim.): *Perspectives and perspectivation in discourse*, 167–180. Amsterdam: John Benjamins.
- Buber, Martin 1962 [1923]: *I and Thou*. Edinburgh: T & T Clark.
- Clark, Herbert 1996: *Using language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth – Selting, Margret 2001: Introducing interactional linguistics. Teoksessa Margret Selting & Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.): *Studies in interactional linguistics*, 1–22. Amsterdam: John Benjamins.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth – Selting, Margret 2018: *Interactional linguistics. Studying language in social interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Cock, Barbara – Kluge, Bettina 2016: On the referential ambiguity of personal pronouns and its pragmatic consequences. *Pragmatics* 26 (3), 351–360. <https://doi.org/10.1075/prag.26.3.01dec>.
- de Hoop, Helen – Tarenskeen, Sammie 2015: It’s all about *you* in Dutch. *Journal of Pragmatics* 88, 163–175. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2014.07.001>.
- Drew, Paul – Heritage, John (toim.) 1992: *Talk at work*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Du Bois, John 1980: Beyond definiteness. The trace of identity in discourse. Teoksessa Wallace Chafe (toim.): *The Pear stories. Cognitive, cultural and linguistic aspects of narrative production*, 203–274. Norwood, NJ: Ablex.
- Du Bois, John 2001: Towards a dialogic syntax. Julkaisematon käsikirjoitus. Santa Barbara: University of California.

- Du Bois, John 2007: The stance triangle. Teoksessa Robert Englebretson (toim.): *Stancetaking in discourse. Subjectivity, evaluation, interaction*, 139–182. Amsterdam: John Benjamins.
- Erman, Britt 2001: Pragmatic markers revisited with a focus on *you know* in adult and adolescent talk. *Journal of Pragmatics* 33, 1337–1359. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(00\)00066-7](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(00)00066-7).
- Etelämäki, Marja 2006: *Toiminta ja tarkoite. Tutkimus suomen pronomininistä tämä*. Helsinki: SKS.
- Etelämäki, Marja 2016: Introduction: discourse, grammar and intersubjectivity. *Nordic Journal of Linguistics* 39 (2), 101–112. <https://doi.org/10.1017/S033258651600007X>.
- Etelämäki, Marja – Herlin, Ilona – Jaakola, Minna – Visapää, Laura 2009: Kielioppi käsitteistyksenä ja toimintana. Kognitiivista kielioppia ja keskusteluanalyysia yhdistämässä. *Virittäjä* 113 (2), 162–187.
- Flores-Ferrán, Nydia 2009: Are you referring to me? The variable use of *UNO* and *YO* in oral discourse. *Journal of Pragmatics* 41, 1810–1824. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2008.09.024>.
- Forsberg, Hannele 2019: Paheksuntaimperatiivi – affektinen lausekonstruktio. *Virittäjä*, 123 (1), 4–43. <https://doi.org/10.23982/vir.59164>.
- Forsberg, Hannele – Uusitupa, Milla 2020: Yksikön 2. persoonan avoimen käytön levikki ja yleisyys suomen murteissa. *Sananjalka* 62, 7–32. <https://doi.org/10.30673/sja.91124>.
- Fox Tree, Jean – Schrock, Josef 2002: Basic meanings of *you know* and *I mean*. *Journal of Pragmatics* 34, 727–747. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(02\)00027-9](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(02)00027-9).
- Fremer, Maria 1999: Du som generisk referens i samtal. Teoksessa Lars-Gunnar Andersson (toim.): *Svenskans beskrivning* 23, 116–124. Lund: Lund University Press.
- Fremer, Maria 2000: Va e du då. Generiskt du hos ungdomar och vuxna talare. Teoksessa Ulla-Britt Kotsinas, Anna-Brita Stenström & Eli-Marie Drange (toim.): *Ungdom, språk og identitet. Rapport fra et netværksmøte*, 133–147. København: Nordisk Ministerråd.
- Givón, Talmy 1979: *On understanding grammar*. New York: Academic Press.
- Goffman, Erving 1981: *Forms of talk*. Oxford: Basil Blackwell.
- Goodwin, Charles – Duranti, Alessandro 1992: Rethinking context. An introduction. Teoksessa Alessandro Duranti & Charles Goodwin (toim.): *Rethinking context. Language as an interactive phenomenon*, 1–42. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goodwin, Charles – Goodwin, Marjorie Harness 1990: Context, activity and participation. Teoksessa Peter Auer & Aldo di Luzio (toim.): *The contextualization of language*, 77–99. Amsterdam: John Benjamins.
- Goodwin, Charles – Goodwin, Marjorie Harness 1992: Assessment and the construction of context. Teoksessa Alessandro Duranti & Charles Goodwin (toim.): *Rethinking context. Language as an interactive phenomenon*, 147–190. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haddington, Pentti 2005: *The intersubjectivity of stance taking in talk-in-interaction*. Oulu: University of Oulu.
- Hakulinen, Auli 2009: Conversation types. Teoksessa Sigurd D’hondt, Jan-Ola Östman & Jef Verschueren (toim.): *The pragmatics of interaction*, 55–65. Amsterdam: John Benjamins.
- Hakulinen, Auli – Karttunen, Lauri 1973: Missing persons. On generic sentences in Finnish. Teoksessa Claudia W. Corum, T. Cedric Smith-Stark & Ann Weiser (toim.): *Papers from the ninth regional meeting of the Chicago Linguistic Society (CLS 9)*, 157–171. Chicago, IL: Chicago Linguistic Society.
- Hakulinen, Auli – Keevallik Eriksson, Leelo – Lindström, Jan 2003: *Kuule, kule, hördu* – projicerande praktiker i finska, estniska och svenska samtal. Teoksessa Bengt Nordberg, Leelo Keevallik Eriksson, Kerstin Thelander ja Mats Thelander (toim.): *Grammatik och samtal. Studier till minne av Mats Eriksson*, 199–218. Institutionen för nordiska språk, Uppsala.
- Hakulinen, Auli – Seppänen, Eeva-Leena 1992: Finnish *kato*. From verb to particle. *Journal of Pragmatics* 18, 527–549. [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(92\)90118-U](https://doi.org/10.1016/0378-2166(92)90118-U).
- Halliday, Michael A. K. 1978: *Language as social semiotic. The social interpretation of language and meaning*. Baltimore, MD: University Park Press.
- Halliday, Michael A. K. 1985: *An introduction to functional grammar*. London: Edward Arnold.

- Hanks, William 1990: *Referential practice. Language and lived space among the Maya*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Hanks, William 1992: The indexical ground of deictic reference. Teoksessa Alessandro Duranti & Charles Goodwin (toim.): *Rethinking context. Language as an interactive phenomenon*, 43–76. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hashemi, Mohammad R. 2012: Reflections on mixing methods in applied linguistics research. *Applied Linguistics* 33 (2), 206–212. <https://doi.org/10.1093/applin/ams008>.
- Helasvuo, Marja-Liisa 2008: Minä ja muut. Puhujaviitteisyys ja konteksti. *Virittäjä* 112 (2), 186–206.
- Helasvuo, Marja-Liisa 2014: Searching for motivations for grammatical patterns. *Pragmatics* 24, 453–476. <https://doi.org/10.1075/prag.24.3.02hel>.
- Helasvuo, Marja-Liisa – Laitinen, Lea 2006: Person in Finnish. Paradigmatic and syntagmatic relations in interaction. Teoksessa Lyle Campbell & Marja-Liisa Helasvuo (toim.): *Grammar from the human perspective. Case, space, and person*, 173–207. Amsterdam: John Benjamins.
- Helasvuo, Marja-Liisa – Suomalainen, Karita 2019: First and second person forms as resources for reference and participation in Finnish everyday conversations. Esitelmä. 16th International Pragmatics Conference. Hongkong, 9.–14.6.2019.
- Henkin, Roni 2019: Inclusive generic person in women's discourse in Israeli Hebrew and Negev Arabic. *Journal of Pragmatics* 150, 53–74. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2019.06.013>.
- Heritage, John 1984: *Garfinkel and ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Heritage, John 2012: Epistemics in action. Action formation and territories of knowledge. *Research on Language and Social Interaction* 45, 1–29. <https://doi.org/10.1080/08351813.2012.646684>.
- Heritage, John – Clayman, Steven 2010: *Talk in action. Interactions, identities, and institutions*. Language in Society 38. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Hopper, Paul – Thompson, Sandra 1980: Transitivity in grammar and discourse. *Language* 56, 251–299.
- Hopper Paul – Thompson, Sandra 1984: The discourse basis for lexical categories in universal grammar. *Language* 60 (3), 703–752.
- Hyvärinen, Matti 2017: Kertomushaastattelu. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvoori (toim.), *Tutkimushaastattelun käsikirja*, 174–192. Tampere: Vastapaino.
- Iwasaki, Shimako 2009: Initiating interactive turn spaces in Japanese conversation. Local projection and collaborative action. *Discourse Processes* 46 (2–3), 226–246. <https://doi.org/10.1080/01638530902728918>.
- Ivaska, Ilmari 2015: *Edistyneen oppijansuomen konstruktiopiirteitä korpusvetoisesti: avainrakennanalyysi*. Turun yliopiston julkaisuja C409. Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6204-4>.
- Jakobson, Roman 1971 [1957]: Shifters, verbal categories and the Russian verb. Teoksessa *Selected writings of Roman Jakobson* 2, 130–147. The Hague: Mouton.
- Jensen, Torben Juel 2009: Generic variation? Developments in use of generic pronouns in late 20th century spoken Danish. *Acta Linguistica Hafniensia: International Journal of Linguistics* 41, 83–115. <https://doi.org/10.1080/03740460903364128>.
- Jensen, Torben Juel – Gregersen, Frans 2016: What do(es) you mean? The pragmatics of generic second person pronouns in modern spoken Danish. *Pragmatics* 26 (3), 417–446. <https://doi.org/10.1075/prag.26.3.04jen>.
- Jokela, Hanna 2012: *Nollapersoonalause suomessa ja virossa. Tutkimus kirjoitetun kielen aineistosta*. Scripta Lingua Fennica Edita 334. Turku: Turun yliopisto.
- Kamio, Akio 2001: English generic *we*, *you*, and *they*. An analysis in terms of territory of information. *Journal of Pragmatics* 33, 1111–1124. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(00\)00052-7](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(00)00052-7).
- Keevallik, Leelo 2001: Tracing grammaticalization of *oota* 'wait' in Estonian conversation. Teoksessa Iona Tragel (toim.): *Papers in Estonian cognitive linguistics*, 119–144. Tartu: Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 2.

- Keevallik, Leelo 2003: *From interaction to Grammar. Estonian finite verb forms in conversation*. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Uralica Upsaliensia 34. Uppsala: Uppsala University.
- Kitagawa, Chisato – Lehrer, Adrienne 1990: Impersonal uses of personal pronouns. *Journal of Pragmatics* 14, 739–759. [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(90\)90004-W](https://doi.org/10.1016/0378-2166(90)90004-W).
- Kluge, Bettina 2016: Generic uses of the second person singular – how speakers deal with referential ambiguity and misunderstandings. *Pragmatics* 26 (3), 501–522. <https://doi.org/10.1075/prag.26.3.07klu>.
- Kurki, Tommi – Siitonen, Kirsti 2009: Satakuntalaisuus puheessa. *Sananjalka* 51, 158–166.
- Laitinen, Lea 1992: *Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia*. Helsinki: SKS.
- Laitinen, Lea 1995a: Nollapersoona. *Virittäjä* 99 (3), 337–357.
- Laitinen, Lea 1995b: Persoonat ja subjektit. Teoksessa Pirjo Lyytikäinen (toim.): *Subjekti. Minä. Itse. Kirjoituksia kielestä, kirjallisuudesta, filosofiasta*, 35–79. Helsinki: SKS.
- Laitinen, Lea 2006: Zero person in Finnish. A grammatical resource for construing human reference. Teoksessa Lyle Campbell & Marja-Liisa Helasvuo (toim.): *Grammar from the human perspective. Case, space, and person*, 209–231. Amsterdam: John Benjamins.
- Lappalainen, Hanna 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. Helsinki: SKS.
- Lappalainen, Hanna 2006: Pronominisubjektin käytöstä ja poisjätöstä Kelan asiointikeskusteluissa. Teoksessa Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim.): *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin*, 37–64. Helsinki: SKS.
- Lappalainen, Hanna 2015: Omaa vai yhteistä? Nollapersoona, itseen viittaamisen rajat ja kategorisointi. Teoksessa Marja-Leena Sorjonen, Anu Rouhikoski & Heini Lehtonen (toim.): *Helsingissä puhuttavat suomet. Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit*, 403–443. Helsinki: SKS.
- Lauri, Ritva 1997: *Demonstratives in interaction. The emergence of a definite article in Finnish*. Amsterdam: John Benjamins.
- Leino, Pentti – Östman, Jan-Ola 2008: Language change, variability, and functional load. Finnish genericity from a constructional point of view. Teoksessa Jaakko Leino (toim.): *Constructional reorganization*, 37–88. Amsterdam: John Benjamins.
- Lerner, Gene H. 1996: On the place of linguistic resources in the organization of talk-in interaction. "Second person" reference in multi-party conversation. *Pragmatics* 6 (3), 281–294. <https://doi.org/10.1075/prag.6.3.02ler>.
- Lindholm, Camilla 2016: Keskusteluanalyysi ja etnografia. Teoksessa Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.): *Keskusteluanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*, 331–348. Tampere: Vastapaino.
- Lindström, Jan 2008: *Tur och ordning*. Stockholm: Norstedts akademiska.
- Lindström, Jan – Wide, Camilla 2005: Tracing the origins of a set of discourse particles. Swedish particles of the type *you know*. *Journal of Historical Pragmatics* 6 (2), 211–236. <https://doi.org/10.1075/jhp.6.2.04lin>.
- Linell, Per 1998: *Approaching Dialogue. Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives*. Amsterdam: John Benjamins.
- Linell, Per 2009: *Rethinking language, mind and world dialogically. Interactional and contextual theories of human sense-making*. Charlotte, NC: Information Age Publishing.
- Luukka, Minna-Riitta 1994: Persoona pragmatiikan puntarissa. *Virittäjä* 98 (2), 227–239.
- Lähteenmäki, Mika 2009: Dialogisuuden lähteillä. Oppihistoriallinen näkökulma Bahtinin dialogiseen kielikäsitteeseen. *Puhe ja kieli* 29 (2), 63–74.
- Maschler, Yael 2012: Emergent projecting constructions. The case of Hebrew *yada* ('know'). *Studies in Language* 36 (4), 785–847. <https://doi.org/10.1075/sl.36.4.03mas>.
- Makkonen-Craig, Henna 2008: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä. Näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. Helsinki: SKS.

- Maynard, Douglas 2012: Everyone and no one to turn to. Intellectual roots and contexts for conversation analysis. Teoksessa Jack Sidnell & Tanya Stivers (toim.): *The handbook of conversation analysis*, 11–31. Chichester: Blackwell.
- Mead, George Herbert 1932: *The philosophy of the present*. Chicago: Open Court.
- Moerman, Michael 1988: *Talking culture. Ethnography and conversational analysis*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Mondada, Lorenza – Steensig, Jakob – Stivers, Tanya (toim.) 2011: *The morality of knowledge in conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nielsen, Søren Beck – Fosgerau, Christina Fogtmann – Jensen, Torben Juel 2009: From community to conversation – and back. Exploring the interpersonal potentials of two generic pronouns in Danish. *Acta Linguistica Hafniensia: International Journal of Linguistics* 41, 116–142. <https://doi.org/10.1080/03740460903364151>.
- Ochs, Elinor – Gonzales, Patrick – Jacoby, Sally 1996: "When I come down I'm in the domain state". Grammar and graphic representation in the interpretive activity of physicists. Teoksessa Elinor Ochs, Emanuel Schegloff & Sandra Thompson (toim.): *Interaction and grammar*, 328–369. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- O'Connor, Patricia 1994: 'You could feel it through the skin'. Agency and positioning in prisoners' stabbing stories. *Text* 14 (1), 45–75. <https://doi.org/10.1515/text.1.1994.14.1.45>.
- Ojajarvi, Jussi 2000: Imperialistinen sä-puhe – kun sä ajat formulaa. *Kielikello* 3/2000. Saatavilla: <https://www.kielikello.fi/-/imperialistinen-sa-puhe-kun-sa-ajat-formulaa>. (3.11.2020.)
- Paananen, Jenny 2019: *Yhteisymmärryksen rakentaminen monikulttuurisilla lääkärin vastaanotoilla*. Turun yliopiston julkaisuja C465. Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7557-0>.
- Priiki, Katri 2017: Hän, se, tätä vai toi? Vuorovaikutussosiolingvistinen tutkimus henkilöviittauksista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä. Turun yliopiston julkaisuja C432. Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6719-3>.
- Rouhikoski, Anu 2020: Nollapersoonaa Kelan virkailijoiden direktiiveissä. *Virittäjä* 124 (3), 320–351. <https://doi.org/10.23982/vir.60513>.
- Ruusuvuori, Johanna – Haakana, Markku – Raevaara, Liisa (toim.) 2001: *Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskusteluanalyttisiä tutkimuksia*. Helsinki: SKS.
- Ruusuvuori, Johanna – Tiittula, Liisa 2017: Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.), *Tutkimushaastattelun käsikirja*, 46–83. Tampere: Vastapaino.
- Sacks, Harvey 1995 [1992]: *Lectures on conversation*. Osat I ja II. Toim. Gail Jefferson. Oxford: Blackwell.
- Sacks, Harvey – Schegloff, Emanuel – Jefferson, Gail 1974: A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language* 50, 696–735.
- Schegloff, Emanuel 2007: *Sequence organization in interaction. A primer in conversation analysis, volume 1*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schiffrin, Deborah 1987: *Discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Seppänen, Eeva-Leena 1997: Osallistumiskehikko. Teoksessa Liisa Tainio (toim.): *Keskusteluanalyysin perusteet*, 156–176. Tampere: Vastapaino.
- Seppänen, Eeva-Leena 1998: *Läsnäolon pronominit: tämä, tuo, se ja hän viittaamassa keskustelun osallistujaan*. Helsinki: SKS.
- Seppänen, Eeva-Leena 2000: Sinä ja suomalaiset: yksikön toisen persoonan yleistävästä käytöstä. *Kielikello* 3/2000. Saatavilla: <https://www.kielikello.fi/-/sina-ja-suomalaiset-yksikon-toisen-persoonan-yleistavasta-kaytosta>. (3.11.2020.)
- Sidnell, Jack 2014: The architecture of intersubjectivity revisited. Teoksessa Nick Enfield, Paul Kockelman & Jack Sidnell (toim.): *The Cambridge handbook of linguistic anthropology*, 357–390. Cambridge: Cambridge University Press.

- Sidnell, Jack – Stivers, Tanya (toim.) 2012: *The handbook of conversation analysis*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Siewierska, Anna 2004: *Person*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Siitonen, Pauliina – Rauniomaa, Mirka – Keisanen, Tiina 2019: *Kato. Hulluna puolukoita. Kato vuorovaikutuksen resurssina luontoilussa. Virittäjä*, 123 (4), 518–549.
<https://doi.org/10.23982/vir.71162>.
- Sorjonen, Marja-Leena 1997: Korjausjäsenitys. Teoksessa Liisa Tainio (toim.): *Keskustelunanalyysin perusteet*, 112–138. Tampere: Vastapaino.
- Silverstein, Michael 1976: Shifters, linguistic categories, and cultural description. Teoksessa Keith H. Basso & Henry A. Selby (toim.): *Meaning in anthropology*, 11–55. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Stevanovic, Melisa 2016: Sosiaaliset rakenteet. Teoksessa Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.): *Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*, 200–221. Tampere: Vastapaino.
- Stevanovic, Melisa – Lindholm, Camilla (toim.) 2016: *Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*. Tampere: Vastapaino.
- Stirling, Lesley – Manderson, Lenore 2011: About you. Empathy, objectivity and authority. *Journal of Pragmatics* 43, 1581–1602. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2010.12.002>.
- Stivers, Tanya 2008: Stance, alignment, and affiliation during storytelling. When nodding is a token of affiliation. *Research on Language and Social Interaction* 41 (1), 31–57.
<https://doi.org/10.1080/08351810701691123>.
- Stubbe, Maria – Holmes, Janet 1995: *You know eh* and other 'exasperating expressions'. An analysis of social and stylistic variation in the use of pragmatic devices in a sample of New Zealand English. *Language and Communication* 15 (1), 63–88. [https://doi.org/10.1016/0271-5309\(94\)00016-6](https://doi.org/10.1016/0271-5309(94)00016-6).
- Suomalainen, Karita 2015: Kenen ääni, kenen kokemus? Yksikön 2. persoonassa vuorovaikutuksen väli-
 neenä. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kielen, suomalais-
 ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2015092514052>.
- Tainio, Liisa 1996: Kannanotoista arkikeskustelussa. Teoksessa Auli Hakulinen (toim.): *Suomalaisen keskustelun keinoja II*, 81–108. Kieli 10. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Tainio, Liisa (toim.) 1997: *Keskustelunanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino.
- ten Have, Paul 2007: *Doing conversation analysis. A practical guide* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Travis, Catherine 2007: Genre effects on subject expression in Spanish. Priming in narrative and conversation. *Language Variation and Change* 19, 101–135.
<https://doi.org/10.1017/S0954394507070081>.
- Uusitupa, Milla 2011: Avoimet persoonaviittaukset rajakarjalaismurteissa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, suomen kieli ja kulttuuritieteet. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20110443>.
- Uusitupa, Milla 2017: *Rajakarjalaismurteiden avoimet persoonaviittaukset*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology, no 117. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-2646-3>.
- Varjo, Mikael 2019: It takes all kinds to make a zero. Employing multiple correspondence analysis to categorize an open personal construction in conversational Finnish. *Corpus Linguistics Research* 5, 55–87. <http://dx.doi.org/10.18659/CLR.2019.5.03>.
- Varjo, Mikael (tekeillä): A corpus study of zero-person constructions in conversational Finnish. Väitöskirja, Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos.
- Vatanen, Anna 2016: Keskustelunanalyttinen tutkimusprosessi. Teoksessa Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.): *Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*, 312–330. Tampere: Vastapaino.
- Vilkuna, Maria 1989: *Free word order in Finnish. Its syntax and discourse functions*. Helsinki: SKS.

- Vilkuna, Maria 1992: *Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa*. Helsinki: SKS.
- Visapää, Laura 2008: *Infiniitti ja sen infinittisyys. Tutkimus suomen kielen itsenäisistä A-infiniitti-konstruktioista*. Helsinki: SKS.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: SKS. Verkkoversio. <http://scripta.kotus.fi/visk> (15.6.2020).
- Vološinov, Valentín 1990 [1929]: *Kielen dialogisuus: marxismi ja kielifilosofia*. (Alkuteos *Марксизм и философия языка*.) Suomennos, esipuhe ja selitykset Tapani Laine. Tampere: Vastapaino.
- Vygotsky, Lev 1978: *Mind in society. The development of higher psychological processes*. Toim. Michael Cole, Vera John-Steiner, Sylvia Scribner & Ellen Souberman. [Teoksen alkuperäiset käsikirjoitukset vuosilta 1930–1934.] Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Väänänen, Milja 2016: Subjektin ilmaiseminen yksikön ensimmäisessä persoonassa. Tutkimus suomen vanhoista murteista. Turun yliopiston julkaisuja C430. Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6664-6>.
- Walsh, Steve 2013: Corpus linguistics and conversation analysis at the interface. Theoretical perspectives, practical outcomes. Teoksessa Jesús Romero-Trillo (toim.): *Yearbook of corpus linguistics and pragmatics 2013*, 37–51. Dordrecht: Springer.
- Williams, Lawrence – van Compernelle, Rémi 2009: “On versus tu and vous. Pronouns with indefinite reference in synchronous electronic French discourse.” *Language Sciences* 31, 409–427. <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2007.11.001>.
- Yli-Vakkuri, Valma 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turku: Turun yliopisto.
- Östman, Jan-Ola 1981: You know. *A discourse functional approach*. Pragmatics and Beyond, II:7. Amsterdam: John Benjamins.

Liitteet

Liite 1. Litterointimerkit.

Sävelkulku

Prosodisen kokonaisuuden lopussa

.	laskeva intonaatio
;	lievästi laskeva intonaatio
,	tasainen intonaatio
?	nouseva intonaatio
<	glottaaliklusiili

Prosodisen kokonaisuuden alussa tai sisällä

↑	sana tai tavu lausuttu ympäristöä korkeammalta
↓	sana tai tavu lausuttu ympäristöä matalammalta
s <u>i</u> s	äänteen tai tavun painotus

Päällekkäisyydet ja tauot

[päällekkäispuhunnan alku
]	päällekkäispuhunnan loppu
(.)	mikrotauko (vähemmän kuin 0.2 sekuntia)
(0.5)	mikrotaukoa pidempi tauko; pituus sekunnin kymmenesosina
=	kaksi vuoroa liittyy toisiinsa saumatta

Puhenopeus, äänen voimakkuus ja äänen laatu

><	nopeutettu jakso
<>	hidastettu jakso
joo:	äänteen venytys
oo	muuta puhetta vaimeampi jakso
oo	äänen voimistaminen

nariseva ääni
@ @ äänen laadun muutos

Hengitys ja nauru

. hhh sisäänhengitys; yksi h-kirjain vastaa 0.1 sekuntia
hhh uloshengitys; yksi h-kirjain vastaa 0.1 sekuntia
. joo sana lausuttu sisäänhengittäen
j (h) oo sana lausuttu nauraen
£joo£ hymyillen lausuttu jakso

Muita merkkejä

ju- sana jää kesken
(joo) epäselvästi kuultu sana tai jakso
(--) sana tai jakso, josta ei ole saatu selvää
((itkee)) litteroijan kommentteja ja selityksiä



**TURUN
YLIOPISTO**

ISBN 978-951-29-8237-0 (Painettu)
ISBN 978-951-29-8238-7 (PDF)
ISSN 0082-6995 (Painettu)
ISSN 2343-3205 (Sähköinen)